

Fulsidor och upptrampade vägar

**Normer och praktiker kring åtkomst och spridning
av digitalt vetenskapligt material bland forskare**

**Fanny Sundman
&
Nina Pascoal Sardinha Einarsson**

Examensarbete (30 högskolepoäng) i biblioteks- och informationsvetenskap för
masterexamen inom ABM-masterprogrammet vid Lunds universitet.

Handledare: Sara Kjellberg

År: 2017

Title

Ugly pages and trodden paths: norms and practices in regards to access and dispersion of digital scholarly material among scholars

Abstract

The aim of this master's thesis is to study information practices among scholars at Lund university regarding the accessing and sharing of digital scholarly material. This is done through examining of how scholars choose and motivate their use of different methods for accessing and sharing digital material. These methods includes platforms that may violate copyright and as well as informal peer-to-peer sharing. The thesis examines the scholars' use, awareness and opinions of these methods. The thesis is based upon in-depth interviews with nine scholars with varying academic titles. The study uses a norm perspective through examining how the scholars perceive their colleagues or scholarly community to relate to and value these methods of access and dissemination. Their use and opinions of Open Access and Creative Commons are also relevant as these are a result of a movement that advocates a freer flow of scholarly information with lesser copyright-restrictions. The theoretical framework is based on practice theory, epistemic cultures and socio-legal theory. This framework enables an examination of the scholars' practices and routines with regard to information access, as well as of social norms within their scholarly community. The socio-legal perspective is used to further understand the use of digital platforms that may violate copyright, in relationship to legal ways of accessing material.

Our study shows that scholars perceive a general silence in the scholarly community regarding the use and sharing of material that violate copyright. Scholars themselves motivate, excuse or reject the use of material that violates copyright differently and express different opinions on who is using digital platforms that may violate copyright, what their motivations are and whether those are defensible. A common practice is shown in the use of peer-to-peer-sharing. In some cases the study shows a mismatch between opinions on copyright-breaches and the scholars' own practices. Social relationships were in some cases valued higher than copyright restrictions, especially regarding peer-to-peer-sharing between colleagues. A dissonance is found between scholars positive opinions concerning Open Access as a principle and their willingness to use it, as it is perceived as having lower status than traditional forms of publishing. Overall our study stresses the importance among the scholars of gaining individual academic and social capital. This will regulate their choices to a greater extent than copyright restrictions, as well as ideals regarding publishing Open Access. Studying researchers' use and opinions about methods of accessing and sharing material is important to be able to meet their information needs, which is of constant relevance to university libraries.

Master's thesis

Keywords

ALM; Library- and information studies; Open Access; scholars; practice theory; epistemic cultures; socio-legal theory; norms; copyright; practices; Sci-Hub; #icanhazpdf; piracy

Stort tack till alla våra informanter som möjliggjorde den här studien, ni vet vilka ni är. Vi vill också tacka vår handledare Sara Kjellberg för all hjälp under processen.

Fanny vill tacka Nina för att en tid som kunde varit så jobbig blev så fin.

Nina vill tacka Fanny vars smartheit och tramsighet räddat både henne och uppsatsen.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1	Inledning och problemområde	6
2	Syfte och frågeställningar	9
2.1	Syfte.....	9
2.2	Frågeställningar	9
3	Disposition.....	10
4	Bakgrund	11
4.1	Upphovsrätten.....	11
4.2	Vetenskaplig publicering	12
4.3	Legala gråzoner	14
5	Litteraturgenomgång och tidigare forskning.....	17
5.1	Vetenskaplig kommunikation och informationspraktiker	17
5.2	Upphovsrätt, legala gråzoner och normer	19
6	Teoretiska perspektiv	22
6.1	Forskarens praktiker och sammanhang	22
6.2	Praktikteori: en översikt	24
6.2.1	Vår ingång till praktikteori	26
6.3	Socio-legal teori.....	26
6.4	Sammanfattning.....	28
7	Metodbeskrivning	30
7.1	Intervjuer	30
7.2	Urval och avgränsningar.....	31
7.3	Genomförande	32
7.4	Etiska aspekter.....	33
8	Resultat och analys	35
8.1	Synen på tillgång och tillvägagångssätt för åtkomst	35
8.1.1	Material och åtkomst: en översikt	35
8.1.2	Gränser och improvisationer	38
8.1.3	Sammanfattning.....	39
8.2	Legala metoder för spridning och åtkomst av vetenskapligt material.....	40
8.2.1	Open Access	40
8.2.2	Creative Commons och Open Source.....	46
8.2.3	Förlagen.....	47
8.2.4	Synen på tillgängliggörande utanför akademien	49
8.2.5	Sammanfattning.....	52
8.3	Uppfattningar om upphovsrätt och legala gråzoner	53
8.3.1	Peer-to-peer	53
8.3.2	Uppfattningar om konsekvenser vid brott mot upphovsrätten	57
8.3.3	Det egna brottet mot upphovsrätten	59
8.3.4	Andras brott mot upphovsrätten	62
8.3.5	Sammanfattning.....	66
9	Diskussion och slutsatser	68
9.2	Tillgång och rutin	68
9.2	Vikten av socialt och akademiskt kapital	69
9.3	Vikten av upphovsrätt och sociala normer	71

10 Avslutande reflektioner	74
11 Referenser	77
11.1 Empiriskt material	77
11.2 Litteraturlösteckning	77
Bilaga 1: Arbetsfördelning.....	83
Bilaga 2: Intervjuguide	84
Bilaga 3: Mailförfrågan till informanterna.....	86

1 Inledning och problemområde

Plattformen Sci-Hub tillgängliggör över 50 miljoner vetenskapliga artiklar för nedladdning. Anledningen formuleras på startsidan, precis ovanför sökfältet: “to remove all barriers in the way of science”. År 2015 stämmer storförlaget Elsevier plattformen för brott mot upphovsrätten. Skaparen av Sci-Hub, programmeraren och neuroteknologen Alexandra Elbakyan, menar med hänvisning till de mänskliga rättigheterna att det istället är förlagen som agerar olagligt genom att begränsa tillgången till kunskap. Elsevier vinner dock målet och Sci-Hub fastslås bryta mot den amerikanska upphovsrätten (Gardner & Gardner 2017; Henderson 2016). Men då Elbakyan inte är amerikansk medborgare påverkas hon inte nämnvärt. Det gör heller inte Sci-Hub, som först stängs ner men snart dyker upp på ny domän och återigen erbjuder upp- och nedladdning av vetenskapligt material till hela världen.

Forskares protester mot förlagens restriktiva avtal, dyra prenumerationer och de vinster som görs på detta har på senare år tagit olika former. Sedan 2012 pågår bland forskare “Cost of Knowledge”, en stor organiserad bojkott av tidskrifter från Elsevier. Man motsätter sig bland annat de höga prenumerationkostnaderna för förlagens tidskrifter (Larivière, Haustein, Mongeon 2015). Bojkotten uppmanar forskarna att ta avstånd från förlaget, antingen genom att avstå från att skicka material, avstå från att delta i dess gransknings- och kvalitetsprocesser som peer reviewing eller genom avstå från att delta som redaktör vid förlagets tidskrifter (Cost of Knowledge 2017). Bojkotten upprätthålls fortfarande, bland annat av vissa forskare vid Lunds Tekniska Högskola. Forskares missnöje mot förlagens restriktioner av material syns även i fenomenet #icanhazpdf, en hashtag på Twitter som möjliggör att forskare sinsemellan delar material på sätt som kan bryta mot upphovsrätten. “It’s not an aggressive act”, säger dess skapare, forskaren Andrea Kuszewski om initiativet, “but it’s just a way of saying things need to change” (Mohdin 2015).

Forskare är beroende av att hitta vetenskapligt material som är aktuellt, kvalitetsgranskat och relevant. I det rådande publicerings- och spridningslandskapet som domineras några förlag (Larivière, Haustein, Mongeon 2015), blir den ekonomiska situationen avgörande och bidrar till att forskare vid välbeställda universitet erhåller bättre åtkomst än de vid sämre finansierade sådana. Men i och med den digitala utvecklingen har det öppnats upp nya vägar för att få tillgång till stora mängder material. Detta kan ske genom plattformar som Sci-Hub, men även genom att forskarna snabbt kan hjälpa varandra genom att digitalt efterfråga och skicka material. Den digitala utvecklingen kan antas ha skapat nya förväntningar för informationstillgång, där en snabb och bred tillgång till materialet är central. Som resultat har vissa förfaranden som bryter mot upphovsrätten uppstått inom forskarvärlden. Open Access är lagligt men kan betraktas som ett fenomen som uppkommit för att gå samma förväntningar till mötes, liksom det är ett svar på en

idealistisk strävan för friare tillgång till information. Samtidigt pågår en rörelse i motsatt riktning som strävar efter fortsatta regleringar och striktare avtal, där stora förlag kan ses som exempel på ledande aktörer. Vi kan i scenariot som uppstått se hur de digitala möjligheterna har skapat en konflikt mellan tradition och förnyelse, där de nya möjligheterna att snabbt söka, dela och sprida information kan gå i kliché med upphovsrätten.

Det finns alltså initiativ som medvetet bryter mot upphovsrätten för att belysa vad man menar är ett profiterande på den akademiska världen. Brott mot upphovsrätten behöver dock inte alltid ske medvetet eller med en aktivistisk agenda. Upphovsrättsliga restriktioner på vetenskapligt material se olika ut från fall till fall, eftersom de beror på materialets format och vilket avtal som slutits med förlaget. Därför är det inte alltid helt lätt att separera det olagliga från det lagliga, eller nå en överenskommelse kring vilket agerande som är moraliskt försvarbart. Detta skapar en intressant utgångspunkt, där forskarna antingen medvetet bryter mot upphovsrätten, respekterar den, eller väljer att inte sätta sig in vad upphovsrätten innebär. Via forskarnätverk som ResearchGate eller via sociala medier som Facebook och Twitter kan forskare efterfråga och skicka vetenskapliga artiklar mellan varandra. ResearchGate är ett socialt nätverk för forskare, där de på sin profil kan visa upp och tillgängliggöra sin forskning, samt statistik kring denna och hur den citerats – de kan också kommunicera med andra forskare och efterfråga deras forskning (ResearchGate 2017). Dessa metoder för informationsåtkomst kan glida in i en gråzon, där det kan bli otydligt vilka upphovsrättsliga villkor som gäller. För att belysa denna problematik kommer vi i denna uppsats att använda oss begreppet *legala gråzoner*. Vi har inspirerats av termen “juridisk gråzon” som används för att beskriva områden som saknar lagstiftning, eller där det finns lagstiftning men där denna inte gett något utslag i praktiken. Vi kommer dock att använda begreppet legal gråzon för att beskriva ett område där det av olika anledningar kan vara oklart vad som i sammanhanget är lagligt och inte. Begreppet används även för att markera att vetenskapligt material som laddas upp, laddas ner eller på andra sätt sprids på de olika sätt vi nyss beskrivit, inte behöver bryta mot upphovsrätten. Att dela eller kopiera Open Access-material bryter exempelvis inte mot upphovsrätten, då vad upphovsrätten innebär beror på materialet och vilket upphovsrättsligt avtal detta är kopplat till.

Christine Borgman menar att “sociala studier på vetenskapliga praktiker är nödvändiga för att utforma verktyg, tjänster och riktlinjer” (2007, 3 [vår översättning]). På samma sätt menar vi att det är viktigt för universitets- och högskolebiblioteken att förstå forskares informationspraktiker för att kunna tillmötesgå forskares behov. Biblioteken måste hänga med i den digitala utvecklingen i fråga om vetenskaplig kommunikation för att kunna möta forskares förväntningar och krav. Att vi väljer att lägga större delar av vårt fokus på användning av och förhållningssätt till metoder för åtkomst som befinner sig inom legala gråzoner beror på att vi tror att detta säger något om de brister som finns hos traditionella kanaler och tillvägagångssätt för att tillgå vetenskaplig information, eller i kunskapen om dessa. Enligt Sci-Hub och #icanhazpdfs skapare tål upphovsrätten att brytas i vetenskapens namn. Vi undrar hur forskare förhåller sig till detta, och vad de mer generellt anser är rätt och fel när de söker åtkomst till digitalt vetenskapligt material. Det är även intressant att ur ett bredare perspektiv försöka förstå forskares informationspraktiker i

relation till vetenskapligt material och upphovsrättsliga aspekter, då forskare kan sägas vara både upphovsmän och främsta användare av denna typ av material. Detta ger deras åsikter och praktiker särskild betydelse inom den ständigt pågående digitala utvecklingen i kombination med upphovsrättsliga frågor. Det vi intresserar oss för är forskares medvetenhet och förhållningssätt till metoder för informationsåtkomst som kan befinna sig inom dessa legala gråzoner, i relation till lagliga metoder – och då med utgångspunkt i forskarnas inbördes kommunikations- och delningspraktiker vad gäller vetenskapligt material.

2 Syfte och frågeställningar

2.1 Syfte

Studiens syfte är att undersöka forskares informationspraktiker kring åtkomst och spridande av digitalt vetenskapligt material. I detta ingår hur de väljer och motiverar bruket av digitala plattformar de använder och vilka faktorer som framstår som viktiga när det kommer till dessa val. Vi intresserar oss även för forskares förhållningssätt till olika metoder för tillgång och spridning, samt upphovsrätt. Vi vill även undersöka vilken medvetenhet och vilka åsikter som uttrycks av forskarna kring tillvägagångssätt för tillgång och spridning av vetenskapligt material som bryter mot upphovsrätten. Dessa sätt inkluderar plattformar som erbjuder olagligt kopierat material, men kan även gälla mer informella och personliga sätt för forskare att dela material som kan bryta mot upphovsrätten, som att maila en artikel till en kollega.

Förutom att studera deras egna praktiker och förhållningssätt till dessa områden, vill vi undersöka hur forskare uppfattar användning, åsikter, normer och moraliska aspekter inom det forskarsammanhang de befinner sig i.

2.2 Frågeställningar

De frågeställningar som vi i den här uppsatsen vill besvara är följande:

- Hur väljer och motiverar forskare användningen av digitala plattformar och vilka faktorer ges betydelse vid spridning och åtkomst av vetenskapligt material?
- Vilken betydelse har sociala normer och upphovsrättsliga aspekter för forskares praktiker kring delning av och åtkomst till digitalt vetenskapligt material?
- Hur resonerar forskare kring system för spridning och åtkomst av digitalt vetenskapligt material som befinner sig i legala gråzoner?

3 Disposition

Efter dessa två inledande kapitel som redogör för studiens ämne, syfte och frågeställningar, kommer vi i följande två kapitel att konkretisera och contextualisera vårt ämne genom att redogöra för bakgrund och tidigare forskning som rör olika aspekter inom det område vi valt.

I kapitel 6 presenterar och motiverar vi vårt valda teoretiska ramverk. Detta utgörs av praktikteori och epistemiska kulturer, samt socio-legal teori. I kapitel 7 beskriver vi vårt metodval, samt redogör för arbetsprocessen och våra forskningsetiska överväganden.

I kapitel 8 avhandlas resultat och analys, där vi skildrar de olika perspektiv och förhållningssätt som framkommit under intervjuerna. Löpande redogör vi för forskarnas uttalanden och knyter an dessa till teori och tidigare forskning. De olika slutsatser vi drar kommer att diskuteras och jämföras summerande i kapitel 9, där vi också återknyter till syfte och forskningsfrågor.

I kapitel 10 kommer några avslutande reflektioner kring vad vår studie visat, vad detta skulle kunna innebära för bibliotek, samt hur vidare forskning på området hade kunnat se ut.

4 Bakgrund

I denna del presenteras olika fenomen och aspekter som är relevanta för vårt ämne och som ska fungera som underlag för den kommande läsningen. Först ger vi en överblick av upphovsrätten och därefter av vetenskaplig publicering och andra metoder för åtkomst och spridning av forskning. Här tar vi upp Open Access och Creative Commons, då dessa är exempel på initiativ som strävar efter att öka spridning och åtkomst till digitalt vetenskapligt material. Därpå följer ett avsnitt om de legala gråzoner vi kommer att utgå ifrån i vår studie.

4.1 Upphovsrätten

Upphovsrätten innebär i korthet att skapare av konstnärliga eller litterära verk, som exempelvis litteratur, datorprogram, musik eller film, äger rättigheterna till sina verk. Upphovsrätten träder automatiskt i kraft i samma ögonblick som verket skapas. Lagen slår fast att upphovsrättsägaren har “uteslutande rätt att förfoga över verket genom att framställa exemplar av det och genom att göra det tillgängligt för allmänheten, i ursprungligt eller ändrat skick, i översättning eller bearbetning, i annan litteratur- eller konstform eller i annan teknik” (SFS 1960:729). Upphovsrätten innefattar även inskränkningar, av vilka några är relevanta för vår uppsats. Dessa är framställning av exemplar för privat bruk, framställning av exemplar för undervisningsändamål, framställning av samlingsverk för användning vid undervisning och framställning och spridning av exemplar inom vissa arkiv och bibliotek (ibid.).

I Sverige är upphovsrätt kopplat till internationella avtal och EU-lagstiftning (Svensson & Larsson 2009, 11). Bernkonventionen är ett sådant internationellt avtal där 164 länder ingår, inklusive Sverige, och som ställer vissa minimikrav på dessa länders upphovsrättslagstiftning. Bernkonventionen fastställer till exempel att det upphovsrättsliga skyddet ska vara minst 50 år efter upphovsmannens död, men det vanliga är ändå att skyddet varar i 70 år, vilket är standard i Sverige för litterära verk (ibid.). Bernkonventionen är alltså inte ett globalt avtal, vilket innebär att upphovsrätten kan se olika ut i olika länder. Detta har resulterat i att upphovsrätten på nätet kan vara diffus och svårtolkad. Som Tony Becher och Paul Trowler påpekar i sin bok *Academic Tribes and Territories* så innebär internets globaliserande verkan också ett större tryck från industriländer och multinationella företag på kraftigare upphovsrättsliga strategier, vilket också skapar konsekvenser för forskningsmiljön (2001, 2-3).

4.2 Vetenskaplig publicering

För att undersöka forskares syn på tillgång, åtkomst och olika informationskällor krävs en förståelse för det rådande landskapet för vetenskaplig kommunikation och publicering. När Christine Borgman skriver att “no scholarly publication stands alone” (2007, 47), och målar upp en bild av forskaren som en del av ett nät, ett forskningssamhälle som förlitar sig på kontakten med andra forskare och publikationer (ibid.). Detta nät är även relevant i forskares sökande och spridande av vetenskapligt material. Det består delvis av vägar som är mer formella och traditionella som de via förlag, tidskrifter, universitet, bibliotek och andra akademiska institutioner. Här ingår även att använda material som tillgängliggjorts via Open Access, digitala plattformar som erbjuder pre-prints eller förlagens digitala bibliotek som erbjuder köp av vetenskapligt material (Cabanac 2016). Pre-print innebär en version av en artikel eller annat vetenskapligt material som blivit godkänd för publicering men inte genomgått en publiceringsprocess, med allt vad det innebär med redaktörsgranskning och peer-review (Bourne, Polka, Vale, Kiley 2017; Borgman 2007, 51). Peer-review innebär att forskare kvalitetsgranskar andra forskares artiklar inom sitt eget ämne, innan publicering, vilket är en viktig del i den vetenskapliga kommunikationen, då det innebär ett kvalitetssäkrat material (Moberg 2015). I vår uppsats kommer vi att benämna tidskrifter som inte är Open Access-tidskrifter som “traditionella tidskrifter”. Traditionella tidskrifter kan erbjuda möjligheter till Open Access-publicering, men kräver betalning för övrigt material och prenumerationskostnader. Under de senaste årtiondena har priserna på dessa traditionella akademiska tidskrifter – och särskilt de mest prestigefyllda och kända – kontinuerligt ökat. Detta har lett till att många universitets- och högskolebibliotek ibland har behövt gå så långt att de avslutat sina prenumerationer på dessa, även om biblioteken fortfarande förhandlar fram avtal med förlagen för att kunna behålla sina prenumerationer (Larivière, Haustein & Montgeon 2015). Som resultat är det ibland upp till forskarna själva att köpa tillgång till material, vilket kan bli mycket kostsamt (Hoy 2017). Ytterligare en utveckling som skett i den vetenskapliga tidskriftsvärlden är hur marknaden oligopoliserats, det vill säga kommit att domineras av några få förlag, vilket kan illustreras med det faktum att år 2013 stod endast fem förlag för mer än 50 % av alla publikationer (Larivière, Haustein & Montgeon 2015). Därmed sätts biblioteken i en låst position där möjligheterna att förhandla fram avtal är liten.

Då vi till viss del fokuserar på hur fritt tillgängligt vetenskapligt material ska vara enligt forskare kommer vi att gå in på olika initiativ som tagits för att öka spridningen och tillgången av vetenskapligt material. Open Science blir i detta sammanhang relevant. Open Science hänvisar till en mängd idéer och ämnen som har potential att förändra hur forskning ska bedrivas och spridas digitalt, där en av huvudsakliga målsättningarna är att öka tillgången till forskning (Ayrís 2017). Det handlar till stor del om att möjliggöra nya infrastrukturer för forskning och spridningen av den. Open Access är att betrakta som en del i Open Science (ibid.). Open Access har till viss del möjliggjort öppen tillgång till vetenskapligt material och är ett växande förhållningssätt till publicering där flera svenska universitet har policier med Open Access som mål för lärosätets spridning av forskningsresultat. Vetenskapsrådet, den största statliga forskningsfinansiären, har infört nationella riktlinjer för öppen tillgång till vetenskaplig information som innebär att resultaten av skattefinansierad forskning ska Open Access-publiceras (2017). De motiverar de sitt krav på Open Access med att det gynnar forskare, forskning och samhällsutvecklingen:

Det finns idag flera studier som visar att forskning som publiceras open access sprids snabbare och citeras oftare. Det är ett skäl till att allt fler forskningsfinansiärer ställer krav om open access. En annan är att forskningsresultaten, när de sprids även till andra grupper, kan bidra till samhällsutvecklingen. Många professioner saknar idag möjlighet att ta del av artiklar som har direkt bäring på deras yrkesverksamhet.

Vetenskapsrådet 2017

Forskaren Peter Suber, en av de ledande förespråkarna för Open Access-rörelsen (MIT Press 2017), förklarar att Open Access innebär att texter, i vårt fall vetenskapliga sådana, är fritt och gratis tillgängliga på internet för vem som helst som har internettillgång (Suber 2012, 4-7). Open Access "tillåter vem som helst att läsa, ladda ned, kopiera, distribuera, skriva ut, söka, eller länka till fulltexter av dessa artiklar [...] utan finansiella, legala eller tekniska hinder, förutom de hinder som är förknippade med tillgången till internet [vår översättning]" (ibid. 7). Även om mängden forskning som är Open Access ökar, kräver mycket vetenskapligt material fortfarande någon typ av exklusiv tillgång alternativt betalning. En studie från 2014 visade att endast 24 % av det engelskspråkiga vetenskapliga materialet var Open Access (Khabisa & Giles 2014).

Open Access förekommer i två huvudsakliga former: den ena är så kallad grön Open Access, som innebär att forskaren publicerar sig i en traditionell tidskrift som inte är Open Access, men också parallellpublicerar samma text fritt någon annanstans, ofta vid forskningsinstitutionens eller i disciplinens egna öppna databaser, såsom exempelvis ArXiv och PubMed, och för det mesta i preprint-format. Den andra formen kallas gyllene Open Access och innebär att forskaren enkom publicerar sig i en Open Access-tidskrift som gör artikeln öppet tillgänglig direkt i tidskriften (Suber 2012, 52-65; Björk, Laakso, Paetau & Welling 2013). Detta kan göras både i en renodlad Open Access-tidskrift, liksom i en traditionell tidskrift som erbjuder Open Access som ett publiceringsalternativ – en så kallad hybridtidskrift. Till skillnad från grön Open Access så måste forskaren ofta betala för att publicera sig med gyllene Open Access – en summa som kan variera mellan runt 5000 till 50 000 kr. Förlagen har ibland restriktioner vad gäller att göra artiklar öppet tillgängliga via gröna vägen. Det kan innebära att forskaren inte får tillgängliggöra preprint-versionen förrän efter en viss tidsperiod, en så kallad embargoperiod (se t e x Elsevier 2017). En embargoperiod kan vara mellan 6 och 36 månader (Linköpings universitet 2017). Vid traditionell publicering skriver författaren över alla upphovsrättsliga rättigheter till tidskriften, medan idén bakom Open Access-publicering är att författarna behåller rättigheterna, helt eller delvis, till sina verk beroende på vilka avtal de ingår med tidskrifterna de publicerar sig i.

Ett annat exempel på ett alternativ för en öppnare tillgång är Creative Commons, en ideell organisation som vill öka mängden fria kulturella och vetenskapliga verk och öppet innehåll. Deras idé går ut på att bland annat erbjuda upphovsmän anpassade licenser som man kan tillskriva sin publikation. Licenserna ger upphovsmannen rätt att tillåta olika typer av användning av sitt verk såsom kopiering eller modifiering, och förbjuda andra typer, som exempelvis kommersiellt bruk. Creative Commons har anpassade licenser för både kulturellt och vetenskapligt material. De menar att deras licenser är ett praktiskt och lätt sätt för forskare att behålla upphovsrätten till sitt material, istället för att ge bort den till ett förlag. De påtalar även att licenserna kan

bidra till Open Science, vars policy är att öka mängden vetenskapligt material som når både forskare och allmänheten. Detta med huvudargumentet att forskning till stor del finansieras av allmänheten, som då borde få ta del av och sprida denna (Creative Commons 2017a). Creative Commons har dock kritiserats för att erbjuda en "one size fits all"-lösning som kan vara svår att applicera på forskning där olika områden har olika premisser och kontexter. Det efterfrågas även mer specifik information kring vad licenserna betyder och får för följder för den vetenskapliga publikationen (Gulley 2014). Vårt att kommentera är att användningen av en Creative Commons licens kan innebära att ens material blir Open Access, det vill säga helt tillgängligt, gratis att komma åt, fritt att kopiera, distribuera, länka till och skriva ut. Det kan också innebära att det blir ännu friare än vad Open Access i regel är, då det finns Creative Commons-licenser som ger en rätt att modifiera materialet, eller använda och citera det utan att referera till författaren, vilket alltså inte brukar vara fallet med Open Access (Suber 2012, 7-8; Creative Commons 2017b)

Dessa initiativ för en friare tillgång och spridning av forskning kan delvis härledas till de traditionella tidskrifternas höga prenumerationskostnader och betalväggar. Det finns även andra slags initiativ som tagits som reaktion mot dessa. Dessa strävar också för en ökad spridning och tillgång av vetenskapligt material, men till skillnad från de initiativ vi nu redogjort för, så kan de innebära brott mot upphovsrätten. Vi kommer att komma in på ett par av den här typen av upphovsrättsligt problematiska initiativ i följande del.

4.3 Legala gråzoner

Att ta del av och själva dela forskningsmaterial ingår i en forskares yrke. Denna typ av utbyten kan vara upphovsrättsligt oproblematiska, men kan också innebära upphovsrättsliga överträdelser. Vi kommer att ta upp peer-to-peer-delning, det vill säga digital delning av vetenskapligt material forskare sinsemellan, där utbytet sker genom en direktkontakt mellan två forskare, där en efterfrågar materialet och en annan skickar det (Gardner & Gardner 2017). Vi kommer också att ta upp systematiska former av spridning av vetenskapligt material, såsom plattformen Sci-Hub, som möjliggör storskalig upp- och nedladdning av vetenskapligt material. De olika metoderna kan bryta mot upphovsrätten, men huruvida de gör det eller inte beror bland annat på vilket slags material det rör sig om och vilka avtal och licenser som gäller. Därför menar vi att de olika metoderna befinner sig inom legala gråzoner.

Peer-to-peer-utbyten sker genom att forskare kontaktar varandra via mail, sociala medier som Facebook eller Twitter, eller forskarforum online som Academia eller ResearchGate för att be om material. Forskaren som får en förfrågan skickar då materialet om den har det, eller om den kan få tillgång till materialet exempelvis genom att använda sitt biblioteksinlogg eller annan slags access (Cabanac 2016; Gardner & Gardner 2017). På Twitter har hashtaggen #icanhazpdf, som skapades 2011, används mellan användare för att efterfråga vetenskapligt material. Hashtaggen fungerar på så sätt att användaren efterfrågar en artikel genom att tweeta titel, Digital Object Identifier (DOI) eller annan information, samt sin mailadress och hashtaggen "#icanhazpdf". Den som ser tweeten och har tillgång till artikeln mailar sedan denna till användaren. Användaren raderar sin tweet efter utbytet. På dessa olika sätt möjliggörs åtkomst till material som annars kan befinna sig bakom betalväggar

(Gardner & Gardner 2017). #icanhazpdf skapades av forskaren Andrea Kuszewski, som argumenterar för att skattefinansierat material inte borde kräva betalning för åtkomst (Mohdin 2015).

På nätet finns databaser som erbjuder nedladdning och uppladdning av vetenskapligt material. De största av dessa är Sci-Hub som 2016 tillgängliggjorde ungefär 50 miljoner vetenskapliga dokument, och Library Genesis (LibGen) som 2014 tillgängliggjorde 25 miljoner vetenskapliga dokument (Bohannon 2016; Cabanac 2016; Hoy 2017). De två plattformarna kompletterar varandra. Detta innebär att skulle en artikel efterfrågas och inte finnas i Sci-Hub, skickar LibGen automatiskt en kopia som laddas upp på Sci-Hub (Hoy 2017). Studier har gjorts på Sci-Hub och LibGen med ansatsen att undersöka vad som laddas upp och laddas ner på sidan, och vem som gör det (Greshake 2016; Bohannon 2016; Cabanac 2016). Materialet som laddas ner är till störst del nytt material (Greshake 2016; Cabanac 2016). Den stora efterfrågan på nytt material härleder Bastian Greshakes studie till det embargo som förlag applicerar på nya vetenskapliga publikationer som blockerar tillgång till materialet en viss tid efter dess publicering. Greshake menar att det finns goda skäl att anta att uppladdningar av nytt material bryter mot detta embargo (2016). Studierna visar att Sci-Hub och LibGens innehåll täcker de flesta ämnen men till störst del består inom kemi, klinisk medicin och teknik (Cabanac 2016, Greshake 2016). Det rådande oligopolet inom förlagsvärlden speglas även i Greshakes studie, då den anger att nio förlag står för 80 % av det totalt nedladdade materialet (2016). Vi har i våra intervjuer valt att fråga forskarna huruvida de känner till eller har använt Sci-Hub och #icanhazpdf, eftersom Sci-Hub och Twitter är två av de mest använda plattformarna i fråga om att utväxla material på ett sätt som kan bryta mot upphovsrätten (Gardner & Gardner 2017). Av samma anledning innehåller vår intervjuguide frågor om ResearchGate som bedöms vara ett av de största sociala nätverken för forskare (Memon 2016).

Enligt en studie av John Bohannon är Sci-Hubs användare spridda över hela världen och befinner sig både i ekonomiskt utsatta länder och i mer välbeställda sådana (2016). Användardatan från Europa och USA visade på att nedladdning även skedde nära platser med stora universitet eller andra vetenskapliga institutioner som kan antas ha god tillgång till material, vilket skapar frågor kring huruvida nedladdningen sker av nöd eller bekvämlighet (Bohannon 2016). En annan studie påvisar dock snarare denna nöd som orsak, där användandet av Sci-Hub härleds till universitet som har sämre ekonomiska förutsättningar, men påpekar också att den typ av material som de undersökt nedladdningen av kan vara mer relevant i vissa länder, oberoende av ekonomiska förutsättningar (Timuş & Babutsidze 2016). Juan Machin-Mastromatteo, Alejandro Uribe-Tirado och Maria Romero-Ortiz utvecklar i sin studie *Piracy of scientific papers in Latin America: An analysis of Sci-Hub usage data* Bohannons undersökning kring Sci-Hubs användning (2016). I denna analyserar de plattformens användarsiffror inom Latinamerika samt sammanfattar den kontext i vilken Sci-Hub skapats och problematiken kring dess användande. Särskilda paralleller dras här till Open Access, som de menar att Sci-Hub felaktigt uppfattas som en del av. De menar att Sci-Hub utgör en strategisk fara för Open Access, då den kan skada dess image och därmed få förlag att misstro och ta avstånd från Open Access som publiceringsform.

Ovan nämnda studier har fokuserat på Sci-Hubs och LibGens innehåll och användare, men inte på åsikterna kring fenomenet. Som en del av Bohannons artikel om Sci-Hub gjordes dock en undersökning där läsarna hade möjlighet att svara på frågor om sin attityd till plattformen, samt om sina anledningar till att använda den (Travis 2016). Av de 11 000 personer som svarade på enkäten hade 60 % använt Sci-Hub och 88 % uppgav att de inte ansåg det vara fel att ladda ner vetenskapligt material. Den övergripande anledningen till användandet av Sci-Hub uppgavs vara att materialet inte gick att få tag på med egen access. Samtidigt uppgav 17 % att det var av bekvämlighet och 23 % att det var som en protest mot förlagens vinster (ibid.). Nöden, bekvämligheten och aktivismen representeras med andra ord i siffrorna. Samtidigt bör datan ses i sin kontext, där användarna utgjordes av läsare av artikeln, vilka kan antas vara delvis insatta i och användare av denna typ av informationskällor. Studier på hur forskarna, alltså själva skaparna av vetenskapligt material, ställer sig till eller använder denna typ av källor verkar knappt bedrivits. Det finns en poäng i att undersöka just detta, eftersom de studier vi har redogjort för pekar på att dessa källor används utav forskare. Det saknas forskning om forskares förhållningssätt till initiativ som Sci-Hub eller #icanhazpdf, trots att dessa är skapade av forskare eller studenter och med syfte att öka tillgången till vetenskapligt material. Därmed anser vi att vår studie bidrar med en relevans och ett perspektiv som ännu inte omskrivits.

5 Litteraturgenomgång och tidigare forskning

I detta kapitel introduceras de områden och begrepp som utgör studiens utgångspunkter. Kapitlets syfte är beskriva den tidigare forskning som gjorts inom dessa områden, för att sedan kunna jämföra och diskutera denna i förhållande till studiens resultat. I kapitlets första avsnitt behandlas praktiker inom vetenskaplig kommunikation. Därpå följer ett avsnitt som redogör för normer i förhållande till upphovsrättsliga överträdelser.

5.1 Vetenskaplig kommunikation och informationspraktiker

Tidigare forskning kring forskares digitala informations- och kommunikationspraktiker är relevanta för vår studie, och då särskilt bruket av tidskrifter, databaser och sociala medier, då det är främst dessa som våra informanter använder. I en studie kring forskares användning av digitala tidskrifter och databaser i anknytning till fält de tillhör visar Hanni Maula och Sanna Talja (2003) på att dessa används mer frekvent inom fält där ämnet är det mest relevanta och där en mer riktad sökmetod används; och mindre i fält där förhållningssätt, så som teori och metod, är det mest relevanta och som har en mindre riktad sökmetod som mer handlar om att "browsa" eller leta sig vidare från referenser i tidigare forskning. De olika sökmetoderna menar de grundar sig i de olika fältens bredd och materialtillgång, utifrån vilka fälten kan delas in i fält med hög spridning och fält med låg spridning. Fält med låg spridning är typiskt sett mer specialiserade och smala, medan fält med hög spridning är bredare och ofta tvärvetenskapliga. Graden av spridning inom ett fält menar de har betydelse för hur sökmetoderna inom fältet typiskt ser ut, där låg spridning alltså innebär en mer riktad sökmetod och hög spridning en mindre riktad sådan (ibid.). I en studie från 2016 som sammanfattar forskning om forskares användande av sociala medier i en systematisk översikt, framkom att forskare använder sociala medier frekvent i sin forskarroll, samt att sociala medier har blivit en allt viktigare kommunikationsform, men att bruket varierar mellan disciplinerna (Kjellberg, Haider, Sundin 2016).

Christine Borgman är ett centralt namn inom litteratur som skrivits om vetenskaplig kommunikation. Hon beskriver i sin bok *Scholarship in the Digital Age* forskares kommunikation, aktiviteter och sammanhang, där hon försöker ringa in de omgivande förhållandena för forskare i en digital samtid. Borgman ser forskning som en i grunden social aktivitet, vilket är en utgångspunkt även för oss. Hon menar att de aktiviteter och praktiker som hör till forskarens roll är starkt kopplade till kommunikation som kan ske fysiskt eller digitalt, formellt eller informellt i själva manuskriptet men också i peer-reviewprocessen, hantering av pre-prints, konferenser och annat (2007, 47). I sin bok *Big data, Little data, No data: Scholarship in the Networked World* menar hon att värdet av olika former av data

ligger i dess användning och att detta kräver snabba och användarvänliga verktyg för sökning och åtkomst (2015, 205). I och med detta belyser hon också att det finns olika konkurrerande intressen när det kommer till spridning och användning av vetenskapliga data. Här blir frågan vilka som investerar i denna infrastruktur, och vilka som gynnas. Hon nämner att det finns flera stora organisationer som förespråkar Open Access och argumenterar för fördelarna med dess öppenhet, transparens och flexibilitet. Med detta sagt påpekar hon att det mer sällan talas om den hårda konkurrensen inom akademien, vikten av belöning och anseende, klyftan mellan arbetsinsats och ersättning, skillnaden gällande praktiker och resurser mellan olika grupper, samt de höga kostnader det innebär att dela data och upprätthålla systemen för detta (ibid. 207).

Larivière, Haustein & Montgeon (2015) undersöker utvecklingen av det oligopol som vetenskapligt material befinner sig i, där färre förlag dominerar marknaden samtidigt som de höjer sina priser. Studien slår fast att de kommersiella förlagen under lång tid har gått med stor vinst, men att dessa vinster nu är större än tidigare. Detta visas bland annat genom att peka på hur förlagen Springer Science, Business Media, John Wiley & Sons' Scientific, Technical, Medical and Scholarly Division och Taylor and Francis har samma vinstmarginal som läkemedelsföretaget Pfizer, och mer än dubbelt så hög vinstmarginal som det framgångsrika bilföretaget Hyundai Motors. Detta härleder studiens författare till vad de benämner som "the economics of scholarly publishing" (ibid. 10) där forskare inte kompenseras för sitt arbete, samtidigt som det inte är en traditionell kommersiell situation, då det i regel är stora institutioner som betalar för prenumerationerna, och läsarna är fränkopplade själva köpet. På detta sätt påverkar inte prisökningar efterfrågan, vilket drabbar de akademiska biblioteken som står som främsta köpare. Författarna ifrågasätter i sin studie förlagens egentliga makt i en tid där publicering kan ske digitalt och där forskning och peer-reviewing redan sker utan kompensation. De försöker därmed påvisa forskarnas makt, och menar att det i slutändan är upp till forskarsamhället att förändra situationen. Som exempel på sådana initiativ nämns forskarbojkotten av Elsevier. Författarna påpekar värdet av akademiskt kapital inom forskarvärlden, vilket driver forskare till att välja att publicera sig i de mer prestigefyllda tidskrifterna. Därmed menar de att förlagens funktion snarare är symbolisk än funktionell. I en tid då betydelsen av bibliometriska data och så kallade "impact factors" finns det ytterligare en fördel i att publicera sig i de stora kommersiella tidskrifterna, eftersom det är dem som till störst del indexeras i dessa system. Denna bakgrund driver forskare till att fortsatt publicera sig i just dessa tidskrifter, vilket i sin tur upprätthåller oligopolet (ibid.).

Ett flertal studier har gjorts angående de motivationer som finns till att publicera Open Access (se t ex Nicholas, Watkinson, Boukacem-Zeghmouri, Rodríguez-Bravo, Xu, Abrizah, Świgoń, Herman 2017; Park 2009; Togia & Korobili 2014; Xia 2010). Återkommande i dessa är att forskarna vid publicering prioriterar tidskriftens rankning över huruvida denna är Open Access eller inte – eftersom Open Access-tidskrifter bedöms ha lägre status och prestige. De menar även att medvetenheten kring Open Access ökar men fortfarande bedöms som låg (ibid.). En av de nyaste av dessa studier har gjorts på nyblivna forskare, och visade på en positiv inställning till Open Access som idé men, men visar även på den nyss nämnda okunskapen som råder kring Open Access (Nicholas et al 2017). Open Access var överlag heller inte en del av forskarnas publiceringsstrategi, där tidskriftens rankning istället var avgörande (ibid.). Detta speglas även i Parks studie på forskares motivationer till bruk av Open Access, där det framgick att forskarna inte upplevde att Open Access erbjöd

en karriärsfördel eller särskild akademisk prestige eller auktoritet i förhållande till kommersiell publicering (2009). Den positiva hållningen gentemot Open Access koncept härleds till att forskarna upplever att Open Access har en fördel gentemot annan publicering i hur denna genom fri tillgång kan ge deras verk snabb och god spridning och synlighet (Park 2009; Togia & Korobili 2014; Xia 2010). Det framgick även att de som visste mindre om Open Access var mindre benägna att publicera sig i formatet, vilket kan visa på att en ökad kunskap om Open Access skulle kunna leda till ett mer utbrett användande (Park 2009).

I Ola Pilerots avhandling *Design researchers' information sharing – The enactment of a discipline* (2014, 66-72) analyserar han forskares informationsdelningspraktiker utifrån ett praktikteoretiskt perspektiv. Han behandlar inte delningspraktiker som bryter mot upphovsrätten, vilket är vår ingång, men avhandlingen undersöker vilka aspekter som spelar in i hur och varför forskare delar information. För vår studie är hans resultat om hur forskares informationsdelning är präglad av det kollektiva och sociala, där gemensamma intressen, historia och framtid går att urskilja, intressanta att relatera till. Här kan en koppling göras till det normperspektiv som appliceras på vår studie. Pilerot kommer fram till att delandet skapar, utvecklar och upprätthåller praktiker. Hans studie visar även på att informationsdelande skapar och stärker tillit i gruppen. Vidare ser han informationsdelandet som sammanflätat med informationssökande och informationsanvändande, där alla tre delar påverkar varandra sinsemellan. Han menar också att forskare skapar sin yrkesidentitet i anknytning till sitt forskningsområde och sina forskningsintressen och att delningspraktiker bidrar till att stärka denna identiteten, särskilt som utbytet möjliggör en känsla av samhörighet med andra med liknande forskningsintressen som kan fungera som ett nätverk även utanför ens egna lärosäte (ibid. 69). Liksom Pilerot utgår vi ifrån att informationsdelandet skapar, utvecklar och upprätthåller praktiker, liksom de stärker forskares yrkesidentitet och samhörighetskänsla dem sinsemellan.

Karolina Lindh använder liksom Pilerot praktikteori i sin avhandling *Breathing Life into a Standard: The configuration of resuscitation in practices of informing*. Hon påtalar bland annat hur informationspraktiker spelar in i hur identitetsskapande sker i yrkesrollen, där informationsrelaterade rutiner och vardagsaktiviteter i ens arbete bidrar till en stärkt yrkesidentitet med vissa delade värderingar och idéer (2015, 23-25). Att informationspraktiker är kopplade till yrkesidentitet är något som är intressant för vår studie, då vi vill undersöka hur våra informanter resonerar kring sina val och handlingar i relation till sin forskarroll. Vi menar att forskarnas åsikter och informationspraktiker både präglar och präglas av bilden de har av hur en forskare ska vara.

5.2 Upphovsrätt, legala gråzoner och normer

En av de få och nyaste studierna av motivationen bakom illegala peer-to-peer-utbyten av vetenskapligt material kom i februari i år och är skriven av Carolyn Caffrey Gardner och Gabriel Gardner (2017). De tar bland annat upp just hashtaggen #icanhazpdf och Sci-Hub, två av de mest använda tillvägagångssätten för peer-to-peer-utbyten och upp- och nedladdning av vetenskapligt material. Gardner och Gardner tar upp praktiska motiv såsom hastighet, tillgänglighet och användarvänlighet som huvudorsakerna till att den här typen av materialutväxling sker, men även normer, som de anknyter till så kallade "gift economies". "Gift

economies” präglas av “reciprocity norms” – normer om ömsesidigt utbyte och solidaritet, vilket är en förutsättning för att någon ska skicka eller ladda upp material via den här typen av plattformar. Känslan av att de som delar materialet sinsemellan utgör ett slags “community” är också en viktig förutsättning (ibid.). Engelskans “community” är svåröversatt till svenska, det betydelsen inkluderar “gemenskap”, “samfund” och “samhälle”, liksom det kan syfta till ett socialt nätverk. Vi har valt att använda termen översatt, då vi vill inkludera dessa olika betydelser i vad vi kommer att benämna som “forskarcommunity”. Vi syftar med den termen på forskare som grupp och den samhörighet de inbördes känner med gruppen.

Ett tungt namn inom rörelsen för fri kultur är Lawrence Lessig, grundare av Creative Commons och förespråkare av Open Access (Ross 2016). Som tongivande röst i diskussionen kring fri information argumenterar han för ett utvidgande av allmänningen, “commons”, vilket han definierar som “a resource that others may draw upon without the permission of someone else” (Lessig 2006, 94). Han är för ett friare flöde där kommersiella intressen får stå tillbaka och menar att ett friare flöde främjar innovation och skapar en mindre toppstyrd miljö där fler kan bidra. I denna typ av design ingår en rätt till att göra uppror, där nya idéer går att genomföra utan att struktur eller maktförhållanden kan hindra det (ibid.). I sin bok *Free Culture* (Lessig 2004) diskuterar han upphovsrätt och fildelning och presenterar Creative Commons som ett steg på vägen mot friare kultur. Boken fokuserar dock på fildelning av underhållning och inte vetenskapligt material. Han menar att debatten kring fildelning är för polariserad, och för att nyansera frågan något delar han in fildelning och nedladdning i fyra olika typer: A) nedladdning och delning som sker som ett substitut för ett inköp av samma material; B) nedladdning och delning som används som ett sätt att få ett smakprov av produkten i syfte att sedan köpa den; C) nedladdning och delning som sker för att få tillgång till upphovsrättsskyddat material som annars är svårt att hitta och/eller för dyrt på grund av sin otillgänglighet; och D) nedladdning och delning som sker för att få åtkomst till material som upphovsrättsägaren vill dela med sig av (ibid. 67-69). Hans indelning blir relevant i vår studie då samtliga av dessa sätt att dela eller ta del av material förekommer bland våra informanter, men då i relation till vetenskapligt material.

Ett av intresseområdena i vår studie handlar om brytpunkterna mellan lag och social norm. Det finns mycket tidigare forskning som visar på en klyfta mellan lagstiftning och norm i anknytning till de upphovsrättsliga överträdelser som den digitala utvecklingen möjliggör. Flera av dessa studier rör illegal fildelning och främst delning av underhållning, såsom film och musik. Detta sätt att undersöka förhållandet mellan lag, sociala normer och beteende har applicerats på fildelning och annan illegal nedladdning i olika studier, i vilka det beskrivs en diskrepans i hur lagen är formulerad och vilka sociala normer som existerar kring fildelning och dess brott mot upphovsrätten (Levin, Dato-on & Manolis 2007; Larsson, Wnukowska-Mtonga, Svensson & De Kaminski 2014; Wang & McClung 2012). För att beskriva ett exempel mer ingående så visar Måns Svenssons och Stefan Larssons studie *Social Norms and Intellectual Property* från 2009 att sociala normer inte hindrar illegal fildelning och att upphovsrättslagarna inte sammanfaller med rådande sociala normer. Studien undersöker hur svenska ungdomar upplever normer kring illegal fildelning, samt jämför deras upplevelser före och efter IPRED-lagens inträde 2004. Resultatet visade att lagen enbart innebar minskad fildelning i rädsla för ett eventuellt straff, men att den inte hade någon påverkan på sociala normer. De menar således att

striktare lagstiftning på området inte kommer att påverka de sociala normerna kring fildelning (ibid.)

Det finns alltså mycket tidigare forskning som rör åsikter eller normer kring illegal delning av media och underhållning, vilket inte är fallet vad gäller motsvarande tidigare forskning som istället behandlar illegal delning av forskningsmaterial. När det kommer till Sci-Hub och #icanhazpdf handlar befintliga studier främst om bruket av dessa (Bohannon 2016, Cabanac 2016, Greshake 2016, Gardner & Gardner 2017), som vi gått igenom i 4 *Bakgrund*, men desto färre har avhandlat forskares inställningar till dessa fenomen, vilket borde vara angeläget då de är både skapare och användare av materialet som distribueras via dessa plattformar.

6 Teoretiska perspektiv

Vårt teoretiska ramverk bygger på en förståelse av vetenskaplig kommunikation som något som görs av forskare och hur deras ageranden är starkt sammankopplade med deras vetenskapliga kontext. Vi använder därför praktikteori och forskares epistemiska kulturer (Knorr-Cetina 1999) för att beskriva vår förståelse av detta. Detta möjliggör en analys forskare som en grupp med gemensamma kulturer, normer och förståelser. Dessutom använder vi socio-legal teori som specifikt handlar om hur sociala normer och lagar överensstämmer med varandra. De teoretiska ansatserna används på olika sätt och har olika funktion i analysen för att studera hur praktiker och normer ställs mot upphovsrättsliga restriktioner. Praktikteori och vår användning av epistemiska kulturer är tätt sammanflätade och vi har därför valt att integrera dem i teorikapitlets första avsnitt.

6.1 Forskares praktiker och sammanhang

I vår studie är forskares handlingar centrala. Vad och hur gör forskare för att få åtkomst och tillgång? Vad och hur gör de inte? För att angripa dessa handlingar och icke-handlingar har vi antagit ett praktikteoretiskt perspektiv. Praktikteori är en analysansats som tar avstamp i mänskliga aktiviteter i form av praktiker – där praktiker innebär en uppsättning av handlingar som är organiserade kring en delad praktisk förståelse (Kjellberg 2010, 49-51). Samlade kring en viss kontext och förståelse inom det professionellt vetenskapliga och akademiska sammanhanget har forskare alltså utvecklat vissa gemensamma mönster för handlande. De gemensamma handlingar som praktikerna skapar bör inte enbart förstås som språkliga eller fysiska aktiviteter eller handlingar, utan också i relation till olika verktyg såsom teknik eller dokument i olika former. Enligt praktikteorin skapas praktiker även utifrån de tekniska möjligheter som erbjuds, vilket har relevans för de praktiker vi kommer undersöka (Kjellberg 2010, 50-52). I detta ingår den digitala interaktionen forskare sinsemellan och de digitala plattformar de använder sig av för att få tillgång till den information de behöver för att bedriva sin forskning (Kjellberg 2010, 49-51). Som tidigare nämnt är den vetenskapliga kontexten starkt präglad av kommunikation och social interaktion (Borgman 2007, 48), vilket ytterligare motiverar ett användande av praktikteori.

Praktikteori är ingen enhetlig teori, utan har använts på olika sätt av olika teoretiker, vilket vi kommer gå in på närmare i 6.2 *Praktikteori: en översikt*. Teorins bredd har gjort att vi valt att använda epistemiska kulturer som ingång till praktikteorin, vilket innebär att fokus hamnar specifikt på de praktiker som är förknippade med skapandet av kunskap inom en viss kontext. Begreppet “epistemisk kultur” myntades av forskaren Karin Knorr-Cetina och avser hur kunskap konstrueras inom ett visst socialt

sammanhang. Hon menar att en epistemisk kultur utgörs av de “arrangemang och mekanismer” som bestämmer “hur vi vet vad vi vet” inom ett givet fält (Knorr-Cetina 1999, 1 [vår översättning]). Begreppet lämpar sig således i en praktikteoretisk inramning, då fokus ligger på hur olika praktiker skapar och formar kunskap inom ett visst fält (Knorr-Cetina 2003, 246). Epistemiska kulturer som analytisk ingång kan användas för att undersöka mekanismerna kring hur kunskap konstrueras inom olika grupper eller fält i samhället, men är lämpligt att applicera på just studiet av forskare, då själva existensen av dessa syftar till att skapa kunskap (Knorr-Cetina 1999, 246).

I dessa kulturer är gemensamma förståelser, kompetenser, normer och förhållningssätt centrala (Kjellberg 2010, 49-51). Med detta menas att vetenskaplig kommunikation är ett specifikt sammanhang som ser olika ut för olika grupper av forskare och att dessa agerar, socialt och praktiskt, efter olika förutsättningar inom sin epistemiska kultur. Att undersöka epistemiska kulturer inom vetenskapen, menar Knorr-Cetina, tenderar att visa på variation snarare än likformighet (1999, 3). Christine Borgman poängterar att gemensamt för “communities of practice” (2015, 36) och epistemiska kulturer är tanken om att kunskap är lokal och situerad i tid, rum, omständigheter, praktiker och förståelser (2015, 36-37, 52). Liksom Tony Becher och Paul Trowler utgår vi från att värderingar och handlingar inom dessa kulturer kontinuerligt uttrycks och förstärks genom praktiker i de grupper och sammanhang där de uppstår:

By ‘cultures’ we refer to sets of taken-for-granted values, attitudes and ways of behaving, which are articulated through and reinforced by recurrent practices among a group of people in a given context.

2001, 23

En stor del av det som utmärker epistemiska kulturer är alltså hur de kontrolleras av kollektivet genom lokala normer och praktiker (Cronin 2003, 6). Länken mellan epistemiska kulturer och praktikteori blir tydlig om man betraktar praktiker som något som sker schematiskt och efter vissa överenskommelser, vilka är formulerade inom en specifik grupp utefter dennes rutiner, traditioner och normer (ibid.).

Knorr-Cetina poängterar att det som epistemiska kulturer synliggör, till skillnad från termer som annars används för att kategorisera forskning, såsom “disciplin”, är just “the complex texture of knowledge as practiced in the deep social spaces of modern institutions” (1999, 2). Epistemiska kulturer är alltså inte avgränsade enligt discipliner, däremot kan disciplinerna påverka hur de epistemiska kulturerna utformas i och med att det inom olika discipliner råder olika förutsättningar och villkor, samt olika förväntningar på hur forskning ska bedrivas. Även om forskarna i denna studie alla kommer från olika discipliner som kan antas ha betydelse för normer och praktiker i olika utsträckning, så är det alltså inte främst den disciplinära indelningen som intresserar oss. Epistemiska kulturer som fenomen är inte heller vårt huvudsakliga fokus, utan detta fungerar som ingång till att förstå hur forskarna agerar i sitt sammanhang och vad detta har för betydelse för att göra forskning.

Med avstamp i praktikteori och epistemiska kulturer ämnar vi ur forskarnas utsagor utläsa hur normer och praktiker uttrycks kring inhämtning och spridning av vetenskapligt material i deras sammanhang. Det gör vi genom att undersöka

forskarnas värderingar, val, handlingar och vad de tar för givet i förhållande till de metoder som används för att tillgå eller sprida det digitala material de behöver för att bedriva sin forskning.

6.2 Praktikteori: en översikt

Hur praktikteori betraktas och används har varierat och förändrats allteftersom den har växt fram och nyttjats av olika teoretiker. Forskaren Theodore Schatzki menar att praktikteori är influerad från flera olika håll av olika teoretiker och filosofer, men att det dem sinsemellan går att utröna vissa gemensamma drag. Genomgående i hans beskrivning av dessa gemensamma drag är att praktiker är sociala och organiserade aktiviteter, i den bemärkelsen att de formas kollektivt i olika grupper. Han menar att sociala fenomen måste förstås utifrån dessa aktiviteter, där forskning omnämns som just ett sådant socialt fenomen (Schatzki 2012, 13-14). Handlingar och aktiviteter föregås också av psykologiska, eller semi-psykologiska, hänseenden såsom "identitet, lärande och kommunikation" ([vår översättning] Schatzki 2012, 14), vilka också är att betrakta som en del i praktikerna. Han tar också upp ett automatiskt följande av regler och fenomenet att "bara veta" hur man ska agera, som viktiga delar i att förstå praktiker (ibid.).

I ett försök att sammanfatta ett så spretigt förhållningssätt som praktikteori, har Ola Pilerot i sin avhandling summerat teorin i fem "guiding principles" (2014, 44-45). Liksom Schatzki fastslår den första principen att aktiviteter är centrala och skapar praktiker. Fokus bör vara på vad som görs snarare än på vem som gör det, även om det också spelar in. Aktiviteter ses här som ett skapande och reproducerande av det sociala livet, där även vardagsaktiviteter är viktiga. Den andra principen menar att individ och system är sammanflätade. Med detta menas att individen ses både som något med fri vilja och handlingskraft och en del av ett mönster. Det går alltså inte att sära på individ och social struktur. Den tredje principen är att se kunskap som kollektiv, vilket också är gällande för synen på epistemiska kulturer. Kunskap bedöms genom praktiker, i vilka individer socialiseras in i vad som uppfattas som korrekt. Här ingår kunskapen av när vilket språk och vilka verktyg ska användas, liksom en uppfattning av den moral och prioriteringar som görs inom gruppen. Pilerots fjärde princip är att se praktik som maktkonstellation. Praktiker påverkas av omgivande maktförhållanden i vad som är möjligt att genomföra och av vem. Den femte och sista principen ser materialitet som avgörande. Detta eftersom socialisering även sker via objekt och alltså inte bara genom mänsklig interaktion (ibid.).

Pilerot ser i sin avhandling en koppling mellan praktikteori och organisationsteori (2014, 72), vilket även Marha Feldman och Wanda Orlikowski påvisar i sin artikel *Theorizing practice and practicing theory* (2011). Författarna angriper här praktikteorin ur ett organisatoriskt perspektiv som är kopplat till arbetsplatser, rutiner, vardagsaktiviteter, improvisationer och förståelser av dessa. De definierar rutiner som bärare av en dynamik, vilken kan vara mer eller mindre rörlig eller stabil. Hur denna dynamik ter sig beror på de handlingar människor gör, de idéer och ideal som de har i relation till sina handlingar och resultatet de uppfattar av handlingarnas följd. Rutiner delas här upp i den *performativa* aspekten, som är de handlingar som utförs, och den *skenbara* aspekten som är rutinen i princip, alltså vad man borde göra eller tänka kring handlingen. De två aspekterna skulle därmed kunna ses som tanke och handling. Författarna menar att båda aspekterna i enlighet med praktikteorin är ett

resultat av en konstitutiv och återuppreparande relation där handlingarna skapar principer och principer skapar handlingar. De skenbara aspekterna, alltså tanken eller principen, kan dock vara flera eftersom de beror på individens synvinkel. Dessa två aspekter skapar då rutiner, ett reproducerande system som är mer eller mindre stabilt beroende på hur de olika handlingarna och synvinklarna varierar sig och vilka mönster som därmed skapas. Sker exempelvis en dissonans mellan tanke och handling, eller om många olika synvinklar finns på vilka regler som finns, skapas mindre stabila rutiner.

Silvia Gherardis delar upp studiet av praktiker i två olika perspektiv: "från utsidan" och "från insidan". Hon menar att i studiet av praktiker "från utsidan" ligger fokus på deras upprepning, och hur denna upprepning möjliggör praktikens erkännande som just en vedertagen praktik. I studiet av praktiker "från insidan" ligger fokus på utövarnas synvinkel, på praktiken som en del i ett kollektivt vetande om hur saker ska göras (2009, 117), och det är i huvudsak detta fokus vi kommer ha i vår studie, då vi vill veta hur informanterna resonerar själva och i förhållande till normer de upplever i sitt sammanhang. "Att veta är något som folk gör tillsammans, och det görs i varje vardaglig aktivitet, i organisationer när folk arbetar tillsammans, och även inom akademiska fält. Att veta är att vara kapabel att delta med den kompetens som krävs i det komplexa nätverket av relationer mellan människor, materiella ting och aktiviteter" (ibid. 118 [vår översättning]).

Även sociologen Anthony Giddens menar att det är praktiker som producerar och reproducerar samhället och dess strukturer (Nicolini 2012, 45-46). "Praktiker" definierar han som "reglerade typer av aktiviteter", och det är utövandet av dessa aktiviteter som reproducerar de villkor som möjliggör just utövandet av dem. Detta innebär att praktikerna både genererar och begränsar våra handlingar, och att strukturerna i samhället således är både resultatet av och orsaken till dessa handlingar. Praktikerna genererar alltså nya praktiker, samtidigt som de bestämmer ramarna för hur dessa bör utföras. Giddens poängterar att det inte går att studera strukturer i sig själva utan bara deras påverkan på socialt liv, detta kallar han för "strukturen" av socialt liv. Denna strukturation manifesterar sig enligt Giddens i form av regler och resurser, där regler är de koder och normer som fungerar begränsande eller sanktionerande på aktiviteter, och resurser är våra materiella och symboliska förutsättningar (ibid.), där språk kan ses som ett exempel på en sådan symbolisk förutsättning (Appelrouth & Desfor Edles 2007, 525). Giddens menar att människor har en "inneboende förmåga att förstå vad de gör medan de gör det" (Leckie, Given, & Buschman 2010, 123), vilket syftar till att de har en slags självklar vetskap om hur de ska agera i sin sociala verklighet.

Sociologen Pierre Bourdieu betonar att praktiker som socialt generativa skapar homogenitet i grupper eller inom fält, vilket innebär att dessa skapar egna strukturer (Nicolini 2012, 55-60). Bourdieu använder begreppet "habitus" för att beskriva hur uppväxt, dagliga aktiviteter och rutiner skapar människors känsla för vilka regler som gäller och vilka handlingar som är lämpliga i ett givet socialt sammanhang. I avvägningen om vilken handling som är lämplig ser individen till vad som kommer gynna den och vad den har "råd" med utifrån sitt sociala kapital och de normer den uppfattar inom fältet eller gruppen den befinner sig i (ibid. 61) – det blir vad Bourdieu kallar för "reglerad improvisation" (Bourdieu 1977, 78). Bourdieu menar också att individen är mer eller mindre omedvetet koordinerad med gruppen den tillhör på det

sättet att de gemensamma sociala koderna ter sig så självklara att de automatiskt kommer att agera utifrån dem (ibid. 80-81). Detta innebär att det kan vara svårt att beskriva normerna man utgår ifrån, men lättare att beskriva hur man i ett givet scenario skulle agera efter dem (Nicolini 2012, 63), vilket också tar hänsyn till i vår studie, då vi under intervjuerna inte ber forskarna identifiera några normer, utan frågar dem hur de agerar och resonerar i olika sammanhang och hur de uppfattar omgivningens ageranden och värderingar i samma frågor.

6.2.1 Vår ingång till praktikteori

Praktikteorins fokus på det sociala och kollektiva är ett passande för att undersöka en yrkesgrupp. Inom etablerade yrkesroller skapas organiserade aktiviteter och strukturer där individerna måste förhålla sig till dess olika regler och villkor, vilka kan vara skrivna eller oskrivna. Vi använder oss av Gherardis och Pilerots beskrivna synsätt på vetande och kunskap, där vi ser informanternas aktiviteter och syn på dessa som en del i ett kollektivt vetande som inte bara rör dem som individer utan inkluderar den epistemiska kultur de befinner sig i. Den praktikteoretiska synen på rutin såsom den beskrivs av Feldman och Orlikowski, liksom Bourdieus "habitus", är ur vår synpunkt en intressant ingång till att förstå forskares informationspraktiker. Dessa befinner sig inom den akademiska organisationen och agerar inom en yrkesroll efter de "reglerade improvisationer" som Bourdieu beskriver. Utifrån dessa blir det intressant att studera rutiner och vad som händer när rutinerna bryts eller inte ger önskad effekt, då detta synliggör konsekvensavvägningar och hur forskarna förhåller sig till rådande normer.

Praktikteorin ser som nämnt handlingar som strukturerade och reproducerande, där att vara införstådd i en praktik innebär att man mer eller mindre automatiskt vet hur man bör agera och vilka regler som ska följas. Detta är en viktig ingång i vår studie på sättet vi vill undersöka om det går att tyda mönster i forskarnas informationspraktiker i förhållande till digitala metoder för spridning och åtkomst av vetenskapligt material. Vi använder oss av Giddens perspektiv där praktiker ska betraktas som reglerade typer av aktiviteter, där regler manifesteras som normer och resurser, där vi fokuserar på resurser i form av materiella förutsättningar. Vi utgår inte ifrån "reella" materiella förutsättningar, utan från forskarnas upplevda förutsättningar, det vill säga huruvida de uppfattar sin tillgång till vetenskapligt material som tillräcklig. Dessa regleringar betonar återigen sambandet mellan praktik och norm. Vi vill alltså undersöka forskarnas praktiker genom att undersöka hur deras handlingar regleras, där vi å ena sidan tittar på deras materiella förutsättningar och å andra sidan på de normer de handlar utefter. De regleringar vi identifierar är enligt den praktikteoretiska utgångspunkten skapade av den sociala struktur de är del av. Detta gör att det går att argumentera för att regleringarna inte är avgränsade till individerna, utan säger något om deras övergripande sammanhang.

6.3 Socio-legal teori

För att placera forskarnas informationspraktiker och deras mönster i ett sammanhang applicerar vi utöver praktikteori och epistemiska kulturer även socio-legal teori. Vi har nu redogjort för varför praktik och norm är oskiljaktiga. Regleringar på sociala sammanhang konstrueras inte bara av materiella förutsättningar och normer – det finns också mer uttalade sanktioner i form av lagar, vilka inte nödvändigtvis måste

korrelera med rådande sociala normer även om de ofta gör det. Socio-legal teori fokuserar på relationen mellan lag och norm. Vår studie intresserar sig för hur forskare förhåller sig till och praktiserar delande och spridande av material inom legala gråzoner. Ett ämne utifrån vilket det blir relevant att studera praktiker och principer inom forskare som yrkesgrupp i relation till upphovsrätten. Socio-legala teorier diskuterar förhållandet mellan normer och lagar, alltså hur dessa påverkar, samverkar eller strider mot varandra. Med normer menas ageranden som är socialt reproducerade samt individers uppfattning av omvärldens förväntningar på sitt egna beteende (Svensson & Larsson 2012). Sociala normer inbegriper även värderingar och moral, på sättet de inom en grupp skapar överenskommelser om vilka handlingar som är rätt och vilka som är fel (ibid.). Vi menar att teorins fokus på sociala normer som skapande, avgörande och reproducerande av handlingsmönster inom en grupp överensstämmer väl med sättet normer, gruppidentiteter och kulturer är framträdande i både epistemiska kulturer och praktikteori.

I det socio-legala synsättet påverkar både normer och juridiska lagar individens beteende, men även varandra. Sociala normer kan därmed formulera en lag, men det kan också ske på andra håll – ett genomdrivande eller omformulerande av en lag kan kräva ett förändrande i beteende, vilket i förlängningen kan förändra sociala normer. I det socio-legala perspektivet väger de sociala normerna tyngre än det legala, och i exemplet fildelning visar studier på lagens svårighet att samverka med de sociala normerna. Vi ämnar i vår analys ringa in vilken betydelse moral och juridiska aspekter har för forskarnas informationspraktiker, och därmed undersöka hur väl teorins ståndpunkt överensstämmer med de informationspraktiker vi identifierar bland forskarna.

Normer är centralt för vårt ämne, men begreppet är snårigt och kan definieras på olika sätt beroende på perspektiv. Vi kommer använda oss av den definition som Hydén och Svensson presenterar i "The concept of norms in sociology of law" (2008). Här förklaras normer som bärare av normativa meddelanden om hur verkligheten bör vara. Med detta menas att normer skapar ett "borde", en förväntan på hur saker ska fungera. Om en norm förlorar detta "borde" upphör den med största sannolikhet att vara en norm. Normer verkar enligt Hydén och Svensson som instruktioner för uppförande som är socialt reproducerade. De kan därmed inte verka i ensamhet, utan kräver en social spridning. Normer verkar även på en individnivå i individens uppfattning av de förväntningar omgivningen har på dennes beteende. Därmed är normer inte bara vad individen gör eller tycker, utan även hur den uppfattar att omgivningen värderar ett uppförande (ibid.). Handlande och tänkande kring praktiker har alltså en individualistisk och en kollektiv aspekt, där båda delar påverkar varandra. För att komma åt de sociala normerna är det därför av stor vikt att undersöka individen i förhållande till sitt sociala sammanhang. I enlighet med detta resonemang ämnar vår studie att undersöka forskarnas egna praktiker och åsikter kring bruket av digitala plattformar inom legala gråzoner, liksom vilka sociala normer och praktiker forskarna uppfattar i sitt community. I detta ingår individernas upplevelse av sin grupps medvetenhet, värderingar och moraliska uppfattningar samt hur det pratas forskare sinsemellan om dessa. Vi tolkar Hydén och Svenssons resonemang kring normer på individ- kontra gruppnivå som att en persons redogörelser för sina uppfattningar och upplevelser gällande gruppens gemensamma värderingar och underförstådda regler kan räcka för att utröna vad dessa består i, och

kommer analysera forskarnas uttalanden ur detta perspektiv. Hydén och Svensson argumenterar för ett ökat användande av normkonceptet inom juridiken, och menar att perspektivet är ett gynnsamt verktyg för att undersöka varför en lag formuleras, vad som ligger bakom den och vilka konsekvenser den ämnar skapa eller oavsiktligt skapa (2008). För oss är de senare aspekterna mest intressanta, där upphovsrättslagen skapat konflikter gällande kopierande, spridande och delande av digitalt material.

Robert Ellickson är en del av det socio-legala fältet och argumenterar för ett uppvärderande av de sociala normerna och dess påverkan, och menar att de snarare är dessa än själva lagen som påverkar mänskliga handlingar (1998). Istället för lagen hävdar han att det han benämner som "the glue of society" består av det informella befästandet av sociala normer som formuleras av bekanta eller åskådare i vår omgivning (ibid. 540). "Informal systems of external social control are far more important than law in many contexts, especially ones where interacting parties have a continuing relationship and little at stake", skriver Ellickson och slår därmed fast att den sociala gruppens påverkan blir desto mer avgörande ju mer sammanlänkad gruppen är, samtidigt som insatserna och riskerna spelar in (1998, 540). Ellickson presenterar även social status som en avgörande faktor i handlingar, där denna kan gå före exempelvis materiell eller individuell vinst. Individens medvetande om sin egna roll i en social grupp, och ett medvetande om i vilket socialt, hierarkiskt sammanhang denna befinner sig, menar han är både känsligt och avgörande (ibid. 541). Detta kan kopplas tillbaka till Bourdieus "reglerade improvisation", där individen kommer att handla utefter vad som kommer att gynna den och vad den har "råd" med utifrån sitt sociala kapital och de normer den uppfattar inom sitt sammanhang (Nicolini 2012, 61). I hur forskarna resonerar kring sina val, värderingar och handlingar vill vi alltså komma åt hur de agerar utefter olika regleringar, såsom känslan av vad som är rätt och fel, social status, materiella förutsättningar och påtryckningar från lag och omgivning.

6.4 Sammanfattning

Praktikteori i kombination med epistemiska kulturer bildar således den teoretiska lins med vilken vi tolkar materialet i vår studie. De normer och praktiker som vi urskiljer med utgångspunkt i dessa teorier undersöker och analyserar vi vidare med hjälp av socio-legal teori och mer specifikt i förhållande till upphovsrätten. Genom att studera informanternas utsagor vill vi komma åt praktikerna, där vi anser att normer är nyckeln till att undersöka dessa praktiker. Både i undersökning av normer och praktiker handlar det ofta om att studera det som för informanten verkar självklart, då detta skvallrar om vilka normer som är rådande i dennes sammanhang. Vi menar att dessa normer går att utröna just i praktikerna, alltså de aktiviteter som utgör bedrivandet av forskningen. Dessa informationspraktiker vill vi komma åt genom att analysera hur forskarna resonerar kring användandet och valet av olika typer av metoder och plattformar för åtkomst och spridning av digitalt vetenskapligt material. De normer som våra informanter redogör för kan gälla för större eller mindre epistemiska kulturer, som kanske flyter in i varandra. En underförstådd regel kan gälla för hela universitetet, medan en annan kan vara begränsad till informantens ämne eller enbart dennes närmsta forskarkollegor. Genom att använda epistemiska kulturer, praktikteori och socio-legal teori i vår studie ämnar vi skifta fokus från individ till sammanhang. Kollektivet som formande och kontrollerande av individen

är en röd tråd i de tre teorierna, vilket möjliggör studiet av en grups praktiker och sociala normer genom individen. Teorierna slår fast att individ och struktur är sammanflätade, vilket inte nödvändigtvis betyder att alla inom gruppen agerar likadant och enligt samma mönster. Den enskilda forskaren kanske inte alltid agerar i enlighet med rådande normer, men måste oavsett förhålla sig till dessa.

7 Metodbeskrivning

I detta avsnitt redogörs studiens metod. Här ingår vårt val av intervju som metod samt hur vi resonerat kring urval. Vidare redogörs för studiens genomförande och bearbetning samt analys av materialet. Avslutningsvis diskuteras etiska aspekter.

7.1 Intervjuer

Då det ligger i praktikernas natur att verka schematiskt och uppfattas som självklara, undersöker vi något som för informanterna kan upplevas som att det inte behöver någon närmare motivering. Intervjun möjliggör här till skillnad från enkäten en situation där forskarna ges utrymme att verkligen formulera och reflektera kring sina motiv och förhållningssätt. På samma sätt ges tillfället att ställa följdfrågor och på ett djupare plan låta forskarna formulera de bakomliggande orsakerna eller värderingarna bakom forskarnas praktiker.

Syftet med studien är att undersöka forskares förhållningssätt till olika metoder för tillgång till vetenskapligt material. Kvale och Brinkmann menar att intervjun syftar till att försöka förstå informantens syn på världen (2014, 17), vilket överensstämmer med hur studien undersöker forskarnas praktiker och normer vilket inkluderar synvinklar, värderingar och åsikter. Den kvalitativa intervjun inbjuder till reflektion, vilken är en passande metod för att undersöka principerna och resonemangen bakom forskarnas praktiker, mer än att endast redovisa för deras handlingar. Av denna anledning valde vi bort den observerande etnografiska metoden, då den inte skulle komma åt forskarnas bakomliggande resonemang och värderingar. Inledningsvis planerade vi att genomföra enkäter för att snabbt erhålla data och på ett kvantitativt sätt få en uppfattning kring forskarnas metoder för åtkomst till digitalt material. Detta valdes sedan bort då vi fann det mer intressant att undersöka forskares förhållningssätt och praktiker än att statistiskt redogöra för bruket av olika metoder. Enkätformen valdes även bort då denna inte gynnar vår praktik- och normfokus.

Intervjuernas form är semistrukturerade djupintervjuer på sättet vi inför intervjun förberett en intervjuguide med frågor samt bestämt i vilken ordning olika ämnen skulle avverkas. Samtidigt förhöll vi oss fritt till i vilken ordning frågorna ställdes och till att ställa följdfrågor (Kvale & Brinkmann 2014, 172). Detta gjordes med hänsyn till att vårt ämne kan upplevas som känsligt för informanten, liksom för att börja i de mer generella rutinerna och handlingarna och sedan närma oss de mer specifika. De semistrukturerade intervjuerna valdes även för att ge större utrymme till att låta informanten brodera ut sina svar, liksom för oss som intervjuare att ha möjligheten att följa upp svar och komma in på nya spår (ibid.) Kvale och Brinkmann menar att olika typer av intervjuer syftar till att erhålla olika slags kunskap. En intervjumetod är

begreppsintervju, vilken vill utforska synsättet på ett begrepp och “förgivettagna antaganden om vad som är typiskt, normalt eller lämpligt” i förhållande till detta (2014, 192-193). Detta intervjusätt har vi delvis använt, då intervjuerna partiellt syftat till att undersöka forskarnas användande och förhållningssätt till olika metoder för åtkomst och spridning av material i förhållande till sociala normer, som alltså till stor del handlar om sådant som tas för givet. I de sociala normerna liksom praktikerna ingår upplevelsen om vilka handlingar som rätt och fel samt hur omgivningen positionerar sig, vilket också korrelerar med begreppsintervjuns syfte. Samtidigt är studiens huvudfokus inte att utreda forskarnas syn på etik, moral eller rättvisa, utan även att redogöra för andra faktorer som påverkar val och användande av olika sätt att sprida eller få tillgång till vetenskapligt material.

7.2 Urval och avgränsningar

Studien inkluderar forskare och doktorander vid Lunds universitet, vilket innebär att en verksam forskare eller doktorand från varje fakultet intervjuades. Lunds universitet valdes delvis av geografiska skäl, med ambitionen att genomföra intervjuerna på plats. Det är också ett av Sveriges största universitet med stor bredd i utbildnings- och forskningsutbud. Detta överensstämmer med vår strävan efter variation i urvalet av ämnesinriktningar och möjliggör att relatera resultaten i förhållande till olika epistemiska kulturer. Då vår studie inte ämnar att undersöka respektive informants ämne eller jämföra deras svar, är en rik variation bland både forskare och fakulteter att föredra framför att undersöka endast en disciplin. Att undersöka epistemiska kulturer inom vetenskapen tenderar, som nämnt, att visa på variation snarare än likformighet (Knorr-Cetina 1999, 3). Genom att eftersträva så stor spridning som möjligt, vilket motiverade valet att intervjua en informant per fakultet, får de likheter vi ändå ser i materialet desto större tyngd. Att vi vill täcka in Lunds universitets samtliga fakulteter är för att eftersträva denna variation – detta är vad Trost benämner som heterogent urval (2010, 137). Även om vi inte kommer att jämföra fakulteter eller undersöka deras skillnader gentemot varandra, kommer vi kontrastera fakulteterna mot varandra vid de tillfällen vi bedömer det som relevant för vår analys.

Vårt huvudsyfte är inte att undersöka forskares sökbeteende, utan hur de uppfattar och hanterar olika kanaler för tillgång till vetenskapligt material och vilka normer och kulturer de identifierar och förhåller sig till inom sin sociala kontext. Fokus kommer därmed snarare ligga på att identifiera de “borden” eller uppföranderegler som forskarna uppfattar inom sin yrkeskategori samt de handlingsmönster de själva har när de införskaffar digitalt material till sin forskning. Vi kommer med andra ord undersöka *normen* kring informationstillgång inom forskarsammanhanget, mer än själva bruket. Skiljelinjen mellan sökbeteende och synen på tillgänglighet är dock diffus, och då de är svåra att separera blir det ofrånkomligt att vi emellanåt glider in på sökbeteende. En avgränsning vi gör är således att inte gå in särskilt specifikt på hur forskare söker material, exempelvis genom att göra en kartläggning av söksätt och kanaler de använder.

Lunds universitet grundades 1616 och är ett internationellt högt rankat lärosäte. Utifrån att det är ett gammalt och väletablerat kan det antas inneha forskningsprocesser som formats och stabiliserats över tid. Universitet är välbeställt med en stor tillgång till olika informationsresurser. Det lämpar sig för studien på

sättet vi undersöker plattformar inom legala gråzoner som en del av den generella vetenskapliga kommunikationen. Denna stora tillgång ger forskarna möjlighet att välja mellan olika informationsresurser. Utifrån detta blir det intressant att hur de förhåller sig till att som forskare välja att gå utanför universitetets utbud och eventuellt bryta mot upphovsrätten som följd. Det är värt att påpeka att tillgången till informationsresurser vid ett stort väletablerat universitet av det här slaget dock kan ha betydelse för hur informanterna resonerar om tillgång, vilket vi kommer att beröra i analysen.

Informanterna är totalt nio stycken forskare från Lunds universitets samtliga fakulteter: Ekonomihögskolan, Samhällsvetenskapliga fakulteten, Medicinska fakulteten, Lunds Tekniska Högskola, Konstnärliga fakulteten, Naturvetenskapliga fakulteten, Juridiska fakulteten samt Teologiska och Humanistiska fakulteten. Teologiska och Humanistiska fakulteten är egentligen samma fakultet, men vi har valt att dela upp denna i två då vi anser att de representerar olika delar av fakulteten. Studiens informanter innehar varierande titlar, har varit verksamma forskare olika länge och är av olika kön. Vi har valt att intervjua både doktorander och forskare då vi anser att de ingår i samma kunskapskultur. Detta på sättet de på ett generellt plan delar praktiker, aktiviteter, kommunikationssätt och kulturer. Exempel på detta är deras gemensamma skrivande-, utvärderings- och publiceringsprocesser, liksom undervisning och ansökan om ekonomiska medel. Med andra ord kan man se det som att de verkar inom samma system och i stort förhåller sig till samma ramverk av regler och förutsättningar. För vår analys är det inte relevant att vissa är doktorander och andra forskare, utan relevansen ligger i att alla är personer som bedriver forskning. Således använder vi i analysen begreppen "forskare" eller "informant" om samtliga informanter, trots att två av dem är doktorander.

Även om studien intresserar sig för källor inom legala gråzoner valde vi att inte genomföra en studie av användarna av exempelvis Sci-Hub. Detta eftersom studien inte främst syftar till att undersöka bruket av dessa kanaler, utan på forskares förhållningssätt och uppfattning av dem i relation till den vetenskapliga kommunikationen i stort. Vårt fokus på normer kring plattformar inom legala gråzoner gynnas av att undersöka hur både användare och icke-användarna resonerar kring denna typ av källor, liksom som hur de uppfattar sina respektive forskarsammanhangs praktiker och idéer av dessa. Av denna anledning har vi bedömt ett relativt slumpmässigt urval av informanter som lämpligare än att försöka lokalisera forskare som aktivt använder sig av den typen av plattformar, genom att exempelvis använda snöbollsmetoden, eller finna dem på internet och genomföra anonyma mailintervjuer.

7.3 Genomförande

Vi fick kontakt med våra informanter via respektive fakultets bibliotek eller dekan, som rekommenderade forskare som kunde vara intresserade av att delta i studien. Våra kriterier för informanterna var att de skulle vara verksamma forskare eller doktorander vid någon av Lunds Universitets fakulteter.

Intervjuerna semistrukturerade, vilket innebar att vi använde oss av fastställda frågor men samtidigt hade en flexibel inställning till följdfrågor och i vilken ordning frågorna ställdes. Alla intervjuer spelades in och transkriberades. Vid intervjutillfället

höll den ena av oss i intervjun medan den andra gjorde minnesanteckningar. Vi turades om att hålla intervjuerna så att vi höll i fem intervjuer var. Intervjuerna pågick i 30-70 minuter. Informanten vid Humanistiska fakulteten intervjuades två gånger, då vi under transkriptionen av den första intervjun fann att vissa svar var otydliga eller ofullständiga. Vi valde därför att göra en kompletterande intervju för att ge informanten möjlighet att förtydliga sina svar. Åtta av intervjuerna genomfördes på plats, en av intervjuerna genomfördes via Skype och en på telefon. Därmed genomfördes intervjuerna under olika omständigheter. Intervju som sker på plats är att föredra, då fler nyanser kan framgå och reaktioner utläsas (Kvale & Brinkmann 2014, 190). Att två av intervjuerna skett via dator eller telefon kan därmed ha gett något annorlunda eller mindre nyanserade svar. Vi bedömer dock risken för att svaren skulle vara bristande i jämförelse med intervjuerna som skedde på plats som små. När samtliga intervjuer var genomförda transkriberades och kategoriserades materialet. Vi valde att transkribera intervjuerna ordagrant och har även markerat ut pauser, men valt att exkludera utfyllnadsljud såsom till exempel "öh". När vi citerar transkriptionerna har vi utan markering utelämnat direkta upprepningar av samma ord och icke-meningsbärande ord som "liksom", samt med markeringen "[...]" avlägsnat delar där informanten exempelvis glider ifrån ämnet eller tar en "omväg" fram till det den vill ha sagt. Även där informanterna råkat uttrycka sig grammatiskt inkorrekt, har vi i transkriptionerna valt att rätta till detta, såvida det inte påverkar betydelsen av citatet. Kvale och Brinkmann menar att den som transkriberar en intervju bör göra ett urval bland vilka nyanser av ett muntligt samtal som ska redovisas för, och detta i hänsyn till intervjuens avsikter (2014, 221-222). I enlighet med detta grundas vårt val av transkriberingsmetod i att studien inte gynnas av en detaljerad språkredovisning. Istället syftar vår transkriberingsmetod till att underlätta läsningen och tydliggöra informanternas uttalanden.

Rennstam och Wästerfors delar in analysprocessen av kvalitativt material i tre delar: att sortera, att reducera och att argumentera (2011, 194). Denna process har vi använt oss av. Inledningsvis sorterades materialet genom att läsa samtliga transkriberingar och med vår teori som ramverk kunde vi mer spontant urskilja olika mönster i materialet. Efter detta valde vi ut kategorier och sorterade datan enligt dessa. Detta för att på ett strukturerat vis undersöka informanternas uttalanden samt jämföra och dra paralleller dem sinsemellan, liksom till mer övergripande diskussioner kring vetenskaplig kommunikation. Här ingick även en reducering av material, där vi bedömde vissa teman eller viss data som irrelevant för våra frågeställningar och teoretiska ingång. Reducering och selektering av material riskerar att användas som ett sätt att driva en tes utan att ta hänsyn till helheten eller nyanser och gråzoner. För att i möjligaste mån göra en rättrådig sortering av materialet har vi haft Rennstam och Wästerfors uppmaning om god representation av materialet i åtanke, där de menar att "materialet ska återges på ett selektivt men ändå rättvisande sätt" (2011, 202). Vi har utgått från teoriernas centrala begrepp och studiens frågeställningar i både kategoriseringen och reduceringen av data, och därmed låtit dessa leda oss genom bearbetningen av materialet.

7.4 Etiska aspekter

Studien utgår ifrån Vetenskapsrådets forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning (2002). I denna ingår fyra olika krav:

informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. I enlighet med dessa klargjorde vi för informanterna i vår intervjufrågan (se *Bilaga 3*) att deltagande är frivilligt, bygger på samtycke och går att avbryta när tydliggjorts. Enligt nyttjandekravet ska studiens resultat endast användas för forskningsändamål. Då studien delvis berör olagliga praktiker kan dess ämne klassas som etiskt känsligt. För inte skapa sociala eller ekonomiska problem för informanterna är det av största vikt att kraven på konfidentialitet, offentlighet och sekretess uppfylls. För oss innebär detta att informanternas personuppgifter skyddas från obehöriga och att vi har tystnadsplikt, samt att frågat informanterna huruvida de godkänner att deras titel, kön, ålder och ämne de forskar i delges. Vid intervjuerna godkände samtliga informanter att dessa parametrar skrivs ut i uppsatsen, men av forskningsetiska skäl valde vi efter att ha analyserat det insamlade materialet att höja graden av anonymitet. Således har vi helt och hållet exkluderat deras ålder, titel och kön ur studien, då vi bedömer dessa faktorer som irrelevanta för resultatet. Vid vissa tillfällen bedömer vi det som av betydelse att belysa att informanterna är från en viss fakultet, eller forskar inom ett visst ämne, vilket vi då kommer lyfta löpande. Våra nio informanter benämns i texten som "Informant A" till och med "Informant I" – dessa kommer anges i texten efter direkta citat, men i övrigt utelämnas. Detta för att vi vill ge en överblick och öka läsbarheten.

Samtliga intervjuer spelades in med informanternas samtycke och transkriberades därefter. Alla informanter erbjöds innan uppsatsen färdigställande att ta del av transkriberingen av den egna intervjun, två av dem valde att få dessa skickade till sig.

8 Resultat och analys

I det här kapitlet presenterar vi resultaten av vår studie och analyserar dessa genom att anknyta dem till våra teorier och tidigare forskning. Vi redogör för forskarnas uttalanden, perspektiv och förhållningssätt till våra olika intresseområden och analyserar dessa löpande genom hela kapitlet. Värt att nämna är att informanterna frekvent använder begreppet “copyright” vilket är den engelska översättningen av “upphovsrätt”. Copyright har blivit ett etablerat uttryck även i Sverige, inte minst i och med den frekvent förekommande copyright-symbolen: ©, denna har dock inte någon ytterligare rättslig betydelse i Sverige då upphovsrätten träder i kraft per automatik, men som kan fungera som en påminnelse om upphovsrättsliga regler (Klang 2009).

Kapitlet är indelat i tre delar. I den första delen går vi igenom hur forskarna upplever sin tillgång till digitalt vetenskapligt material, hur deras rutiner för att få denna tillgång ser ut, och hur de resonerar när de tvingas gå utanför sina rutiner. I den andra delen redogör vi för deras uppfattningar kring olika legala metoder för spridning och åtkomst av vetenskapligt material, där vi kommer in på bland annat forskarnas egna publiceringsval och synen på Open Access och förlagsverksamhet. Den sista delen avhandlar informanternas uppfattningar och åsikter kring upphovsrätt, brott mot upphovsrätt och legala gråzoner – samt hur de resonerar kring egna eventuella upphovsrättsliga överträdelser. Varje del avslutas med en sammanfattning.

8.1 Synen på tillgång och tillvägagångssätt för åtkomst

Detta avsnitt ämnar ge en översikt av vilken typ av digitala plattformar och tillvägagångssätt som används av forskarna för att få tag i material till sin forskning. Först ger vi en kort summering av deras huvudsakliga vägar och rutiner för åtkomst samt hur de själva upplever sin materialtillgång, varefter vi redogör för hur de går tillväga när rutinerna brister och de måste improvisera.

8.1.1 Material och åtkomst: en översikt

Det framkom under intervjuerna olika sätt att arbeta gällande insamlandet av digitalt forskningsmaterial. Flertalet av informanterna uppger att de främst söker i Lubsearch, en discoverytjänst som ger tillgång till alla universitets databaser och bibliotekskataloger (Lunds universitet 2017), eller andra mer eller mindre ämnesspecifika databaser som tillgängliggörs via biblioteken. Några av forskarna berättar att de söker efter mycket av sitt källmaterial på Google, liksom Google Scholar. En forskare menar att “det är nästan alltid där man börjar faktiskt” (Informant C), syftandes på Google. En forskare använder Google Books för att få

kunna få en snabb överblick om huruvida boken är intressant för hen att köpa eller beställa via biblioteket. Forskarna vid de mer naturvetenskapliga fakulteterna, det vill säga Lunds Tekniska högskola, Medicinska fakulteten och Naturvetenskapliga fakulteten, använder sig av olika slags sökprofiler som de prenumererar på. Dessa fungerar på så sätt att de väljer vilka ämnen de önskar få vetenskapligt material inom och sedan får listor på genererade träffar. En använder sig av denna tjänst via NCBI, National Center of Biological Information, som tillgängliggör flera databaser inom olika fält, exempelvis PubMed (PubMed 2017), en ämnesspecifik databas för biologi och medicin, som forskaren vid Medicinska fakulteten anger som en av de databaser hen använder mest, tillsammans med databaserna PsychInfo och Web of Science. Forskaren vid Naturvetenskapliga fakulteten har en sökprofil via sitt fakultetsbibliotek och forskaren vid LTH har en via ArXiv, en ämnesspecifik databas för fysik, matematik, datavetenskap, biologi, ekonomi och statistik (ArXiv 2017). Forskaren vid LTH uppger ArXiv som sin främsta källa för digitalt vetenskapligt material. Informanten från Humanistiska fakulteten använder sig också främst av ämnesspecifika mediedatabaser där hen genom fjärrlån sedan kan beställa hem kopior av material. Flera beställer material via biblioteket när de inte får tillgång till önskat material i sina vanliga sökkanaler och bibliotekarierna vid respektive fakultetsbibliotek beskrivs av flera som en uppskattad resurs när de behöver hjälp med att få tag i material. En informant uppger att hen använder sig av databaser och bibliotekstjänster som hen känner sig hemma i, snarare än att försöka lära sig nya system, vilket tydliggör det rutinmässiga i hens informationssökning.

Stycket ovan representerar forskarnas rutiner och huvudsakliga informationsvägar. Majoriteten av de tillvägagångssätt som beskrivs utgörs av universitets egna resurser. Hur människor uppfattar resultatet av de handlingar som utgör en rutin är enligt Feldman och Orlikowski (2011) avgörande för hur etablerad och stabiliserad rutinen blir. I detta fall ger sökrutinerna oftast goda resultat då forskarna är nöjda med den tillgång de har. Därmed återkommer forskarna till sina respektive digitala källor och skapar stabila rutiner. Vi kan bland forskarna utträna en säkerhet i vilka källor de ska använda för att hitta det material de söker och en rutin för vilka källor de använder, vilket tyder på att deras strategier för åtkomst är stabiliserade. Säkerheten i strategin varierar dock, men även i fall där forskarna säger sig sakna fasta tillvägagångssätt kan vi urskilja rutiner i hur de sen beskriver dessa. Ett exempel på detta är hur forskaren vid Konstnärliga fakulteten menar att hen inte är särskilt organiserad, utan mer "plöjer igenom lite kanske ostrukturerat" (Informant F), men sedan ger en bild av hur hen systematiskt använder sig av olika sök- och ämnesord, samt ger exempel på olika databaser och resurser som brukas i sökandet. En del av osäkerheten på sina egna rutiner tycks grundas i svårigheten att avgränsa materialet, i och med att den tvärvetenskapliga karaktären i hens forskning innebär att det inte finns lika tydligt utstakade vägar för åtkomst. Även informanten vid Teologiska fakulteten forskar inom ett tvärvetenskapligt ämne och beskriver hur hens fält "överflödas med material" och lägger till att "ska man då dessutom lägga in de vetenskapliga artiklarna så, man har ingen chans att täcka hela fältet [...] det är en omöjlighet" (Informant I). Forskaren vid Konstnärliga fakulteten är medveten om att det inom icke-tvärvetenskapliga discipliner finns mer etablerade tillvägagångssätt att tillgå relevant material, vilket framgår när hen jämför sin egen disciplin med medicin:

De har mycket mer stöd, kan man säga, rent elektroniskt [...] det är så många sökmotorer [...] de kan nischa in sin forskning på ett helt annat sätt än vad vi kan. Jag är i en så liten disciplin

så jag måste ju traska in i alla andra discipliner för att bygga fram kunskap ur mitt eget område [...] De kan ju gå in och söka på citeringar också. Hur mycket har en artikel blivit citerad, hur mycket har de själva blivit citerad. Den servicen finns inte inom min disciplin för att vi är för små.

Informant F

Hen är således medveten om att hens epistemiska kultur ser annorlunda ut från det medicinska fältet, där processerna för kunskapsskapande kan sägas vara mer utvecklade och anpassade. Dessa olika förutsättningar för olika fält kan kopplas till hur Maula och Talja (2003) beskriver olika sökmetoder som typiska för olika fält, där de delar in dessa utefter materialtillgång och bredd och benämner dem som fält med hög eller låg spridning. Fält med låg spridning är typiskt sett mer specialiserade och smala, såsom i det här fallet medicin, och fält med hög spridning är bredare och ofta tvärvetenskapliga, vilket gäller för denna forskares fält. Låg spridning skulle alltså innebära en mer riktad och hög spridning en mindre riktad sökmetod (ibid.). Detta ser vi bekräftas i nämnda exempel, liksom i ovan beskrivna rutiner där vi kan se att de mer naturvetenskapliga inriktningarna, som typiskt sett är att betrakta som fält med låg spridning, har mer riktade sökmetoder än övriga. Detta med undantag av informanten från Humanistiska fakulteten vars forskningsmaterial är väldigt nischat trots att det är humanistiskt, vilket alltså innebär att hen använder mer riktade sökmetoder. Hen utmärkte sig också genom att beskriva stora svårigheter med att få tag i sitt källmaterial som är mycket begränsat och sällan digitaliserat, medan övriga forskare generellt sett inte upplever några större svårigheter med att få tag i det digitala vetenskapliga material de behöver. De problem som ändå beskrevs hade då snarare att göra med svårigheter med att ringa in relevant material i och med den mängd material som måste sällas i, vilket vi nämnt i anknytning till de tvärvetenskapliga angreppssätten. Forskaren från Konstnärliga fakulteten beskriver en osäkerhet i samband med att hantera överflödet av material:

Ofta får man en massa träffar. Man kan ju inte sitta och läsa de här tvåtusen sakerna, utan det gäller ju då att tratta ner. Så det jag tycker kanske är osäkerheten med elektronisk sökning som man gör, det är ju att man inte vet om man har missat saker.

Informant F

Både brister och överflöd av material resulterar alltså i hinder gällande tillgången, vilket kan illustreras med att både informanten från Konstnärliga fakulteten och informanten från Humanistiska fakulteten beskriver sitt informationssökande som "detektivarbete" (Informant F & H).

Informanterna uttrycker att Lunds universitet överlag erbjuder god tillgång till material. En forskare uttrycker exempelvis att hen sällan behöver gå utanför sin vanliga sökrutin då universitetet tillgodoser hens informationsbehov: "vi har bra täckning här så det mesta kommer jag åt" (Informant E). En annan av forskarna konstaterar dock att Lunds universitet inte erbjuder åtkomst i samma höga klass som universitetet i Cambridge där hen haft en tjänst. En annan upplever inte heller att tillgången alltid räcker till, beroende på hur specifikt ämne man forskar inom och vilka tidskrifter som universitetsbiblioteken erbjuder. Även de som inte riktar någon kritik mot universitetets materialtillgång har någon gång upplevt att de inte kommer åt det de behöver genom sina vanliga rutiner, vilket innebär att de måste gå utanför sina

dessa och improvisera. Detta kommer vi att gå in på närmre i nästa avsnitt: 8.1.2 *Gränser och improvisationer*.

Sammanfattningsvis delar forskarna på ett sätt praktiker för åtkomst, där de i första hand utgår från de resurser universitetet erbjuder för åtkomst för digitalt material. Vi identifierar dock en variation i hur riktade forskarnas tillvägagångssätt för åtkomst är, där exempelvis de medicinska, naturvetenskapliga och tekniska fakulteterna, genom databaser som ArXiv eller PubMed, erbjuder tydligt utstakade vägar till stora mängder material. Majoriteten av resterande forskarna betonar användandet av mer godtyckliga källor såsom Google, Google Scholar eller Google Books som ett komplement till universitetets resursutbud. Överlag anser informanterna att deras materialtillgång är tillfredsställande även om det kan framkomma problem med att sälla i det överflöd av material som sökningarna genererar för forskarna inom de mer tvärvetenskapliga inriktningarna.

8.1.2 Gränser och improvisationer

Forskarna har alltså format rutiner för hur de införskaffar digitalt vetenskapligt material. Dessa fungerar för det mesta men kan ibland brista. Detta hanterar de på olika sätt, vilket vi i enlighet med Feldman och Orlikowskis terminologi kommer att benämna som *improvisationer*. En organisations praktiker består både av rutiner och improvisationer, vilka alltså utgörs av de handlingar som sker när den vanliga rutinen inte ger önskat resultat (Feldman & Orlikowski 2011).

I sina rutiner för sökning och införskaffande av digitalt material är det tydligt att forskarna förväntar sig att materialet ska vara fritt tillgängligt. När materialet de vill åt ligger bakom en betalvägg måste de fatta ett beslut om huruvida de vill betala för åtkomst, vilket alltså blir en improvisation utanför rutinen. Flera av forskarna anger att de bara i undantagsfall har köpt tillgång till vetenskapligt material av praktiska anledningar. “Om jag behöver komma åt ett papper för ett jobb som jag gör på resande fot, då betalar jag”, uppger en av dem (Informant D). En forskare är osäker på om hen köpt tillgång till material eller inte, men tror sig ha gjort det. Samtidigt säger hen att “det är någonting som bär en emot att göra det [betala för åtkomst] ändå för det handlar ändå om forskning, det handlar inte om att jag själv ska slå mynt av den” (Informant A). Denna gräns speglas bland några av forskarna, som uppger att de inte köpt tillgång till digitalt material utan skaffat sig tillgång till det på andra sätt. För deras del kan vi därmed inte tala om en improvisation, då denna metod för åtkomst helt valts bort. Exempelvis uppger en att hen aldrig köpt material och inte tänker göra det heller. En annan uttrycker en viss flexibilitet där hen hittills inte köpt tillgång till material men kan tänka sig att göra det om det är bråttom och tillfället kräver det. En informant har aldrig köpt sig förbi en betalvägg när det kommer till digitalt vetenskapligt material, men däremot köpt låtar på iTunes till sin forskning. Hen nämner också att hen prioriterar att köpa fysiska böcker. Hen är inte den enda som gör skillnad på fysiskt och digitalt material i fråga om att välja att betala för det. Den forskare som uppger att hen aldrig köpt eller kommer köpa åtkomst till digitalt material, och lägger till att “där drar vi gränsen” (Informant B), köper ändå fysiska böcker. Denna åsikt delas av ytterligare en forskare som anser att “en bok är en bok” (Informant A), i relation till att hen tycker att folk borde köpa och läsa hans böcker fysiskt och inte digitalt. Det finns således uppfattningar kring vad som är värt att

betala för, där format ibland går före innehåll, och det digitala formatet i regel betraktas som något som bör gå att få tag i utan att betala.

Användandet av digitala plattformar inom legala gråzoner är för de flesta av forskarna varken rutin eller improvisation – det är bara en av forskarna som utmärker sig genom bruket av den här typen av plattform. Det är därmed en metod för tillgång som generellt ligger bortom gränsen för forskarnas handlingar. För den forskare som använt dessa plattformar gjordes det “vid enstaka tillfällen” (Informant I) för att få en överblick över materialets relevans. Vi kan därmed tala om en improvisation. Praktikerna och normerna kring dessa plattformar inom legala gråzoner kommer undersökas närmare avsnitt: *8.3 Uppfattningar om upphovsrätt och legala gråzoner.*

En annan improviserad praktik är att ta hjälp av andra forskare för att få tillgång till material, vilket kan ske genom sociala medier, mailkorrespondens eller andra personliga nätverk. Metoden improviseras med i olika grad bland forskarna, men där de flesta vid något tillfälle har använt sig av den. En forskare uppger att hen ofta använder sig av personliga nätverk, vilket därmed verkar ha integrerats i hens rutiner för åtkomst. För en annan forskare är det en sista utväg, och därmed en mer sällan använd improvisation. De tre forskare som hanterar analogt material i sin forskning beskriver denna improvisation som avgörande när materialet inte går att få tag i av praktiska skäl, såsom geografiska avstånd. En forskare uttrycker även att man får vara beredd på att ge upp sökandet av praktiska skäl om det inte går att finna någon som kan kopiera och skicka materialet. Denna metod att dela material forskare emellan kan bryta mot upphovsrätten och vi kommer därför analysera den närmare under avsnitt *8.3.1 Peer-to-peer.*

8.1.3 Sammanfattning

Vi kan se att forskarna överlag är nöjda med den tillgång till digitalt vetenskapligt material de upplever sig ha, även om några påtalar vissa svårigheter som har att göra med både brister och överflöd av material som finns tillgängligt. Vi kan delvis koppla detta till disciplinära skillnader då olika fält har olika materialspridning, bland annat beroende på hur tvärvetenskapligt fältet är. I regel behöver forskarna inte gå utanför det resursutbud som Lunds universitet erbjuder, då de har stabila rutiner för vilka vägar de ska använda inom ramarna för universitetets utbud. Ibland brister dock rutinerna och de måste improvisera. Här framträder några improvisationer som mer förekommande än andra, där en välanvänd sådan är att använda sig av personliga nätverk för åtkomst av material, även om metoden används i väldigt varierande grad. En improvisation är att betala sig till åtkomst, vilken används av några av forskarna medan andra inte ser metoden som ett alternativ. En sällsynt improvisation utgörs av att få åtkomst till material genom plattformar inom legala gråzoner. Ett perspektiv som framkommer är att fysiskt material betraktas som mer värt att betala för än digitalt. Forskarna visar därmed på liknande åsikter när det kommer till upplevd tillgång och stabiliserade rutiner kring metoder för materialåtkomst. Samtidigt visar de på stor variation i vilka gränser de formulerar och hur de kan tänka sig att improvisera när de söker efter vetenskapligt material.

8.2 Legala metoder för spridning och åtkomst av vetenskapligt material

Nu har vi beskrivit hur forskarna upplever sin digitala materialtillgång, hur deras rutiner för åtkomst ser ut, samt för hur de improviserar när rutinerna brister. Detta är relevant för hur de förhåller sig till och upplever de rådande legala metoder för spridning och åtkomst till vetenskapligt material. Det är även att betrakta som en ingång till hur forskarna förhåller sig till metoder för spridning och material inom legala gråzoner, vilket är en del av vad denna uppsats vill undersöka. Skaparna av Sci-Hub och #icanhazpdf menar att deras initiativ är att betrakta som en motreaktion på det rådande landskapet för spridning av vetenskapligt material, då de anser att vetenskapligt material inte ska säljas dyrt till dem som har råd utan flöda fritt för samhällets bästa. Open Access kan på liknande vis ses som en strävan mot friare tillgång och spridning av vetenskapligt material, liksom en reaktion på det rådande publiceringslandskapet, med den skillnaden att Open Access håller sig inom ramarna för upphovsrätten. Därför blir det relevant att undersöka vad forskarna anser om hur pass fri vetenskaplig information ska vara, hur de ser på Open Access och liknande initiativ, samt vad de anser om mer traditionell publicering och förlagsverksamhet, vilket vi kommer att redogöra för i det här avsnittet.

8.2.1 Open Access

I den här delen redogör vi för hur forskarna resonerar kring Open Access. Generellt är forskarna mycket positiva till Open Access som fenomen. Medan alla uttrycker sig positivt till Open Access existens som alternativ till traditionell publicering, så trycker vissa på dess roll som ideal. Men även om alla i grunden ser det som en hedervärd företeelse framför flera av dem kritik mot hur det i realiteten fungerar och vad det innebär för dem själva i publiceringssammanhang. Kritiken riktar sig främst mot summorna det kostar att som forskare publicera sig med Open Access, samt mot vissa Open Access-tidskrifters bristande kvalitet. Något som går hand i hand, då de menar att det är för att undvika undermåliga Open Access-tidskrifter som de måste betala dyrt för att publicera sig någon annanstans. Publiceringskostnaden tas antingen ur de forskningsmedel som forskarna blivit tilldelade, eller så söker de ytterligare medel eller bidrag från olika aktörer för att möjliggöra Open Access-publicering. Relevant i sammanhanget är Vetenskapsrådets nationella riktlinjer för öppen tillgång till vetenskaplig information som fordrar att vetenskapliga artiklar som är "resultat av forskning som är finansierad med offentliga medel" ska Open Access-publiceras (2017).

Vi kan se en kluvenhet i hur forskarna uttrycker sig kring Open Access, då de är positiva till att det finns men ser det som problematiskt i förhållande till den egna publiceringen. Det är framförallt kostnaderna som utmålats som en problematik. En forskare menar att:

Det borde vara Open Access, det är ju det nästan alla tycker. Det finns ingen anledning att tycka något annat egentligen. För det finns ju ingen som har aktier i de här [traditionella] förlagen, hade man det kanske det var en annan sak.

Informant A

Samtidigt tycks den största anledningen till att hen själv publicerat Open Access vara att Vetenskapsrådet kräver det, hen hade hellre lagt pengarna på något annat:

[...] när jag publicerar i en tidskrift så kräver de att jag lägger 25000 kr på att betala för Open Access. Och det har man ju råd med inom ett forskningsprojekt, men det är ju lite surt, för jag hade lika gärna kunnat använda det till att göra en resa till USA och göra fältarbete.

Informant A

Kluvenheten märks bland flera av forskarna. En forskare anser att det finns “plus och minus” (Informant G), där hen med plus menar att Open Access delvis löser problemet med att vetenskapligt material är otillgängligt för dem med sämre resurser än forskare vid rika universitet såsom Lunds. Hen menar vidare att Open Access kan motverka att material sprids på sätt som bryter mot upphovsrätten. Minus är just kostnaderna som publicering med Open Access kan innebära, och hen berättar att hen inte bara anser det själv, utan att det även är något det talas mycket om i hens forskarsammanhang:

Samtidigt så är det problematiskt ur en forskarsynpunkt [...] det kostar oss och lägger ett ännu högre tryck på den enskilde forskaren och [...] på att vi måste söka pengar utöver våra egna löner [...] Så det är mycket den typen utav frågor som diskuteras [...]

Informant G

En annan forskare menar att “forskning ska ju läsas” men säger:

Det får ju vara någon balans tänker jag i hur mycket ska man betala som forskare för att få komma ut med sitt material, och hur mycket ska man bjuda på i att, här har jag jobbat i 4 år med en studie som kostade så här mycket att få ut från förlaget, alltså jag bjuder bara på min egen arbetstid om man ska vara krass [...] man får hitta en medelväg liksom.

Informant H

En annan forskare uttrycker på liknande vis att “det bra är ju att det blir fritt tillgängligt för många”, men att det är “fullständigt absurt” att man ska betala för Open Access-publicering, vilket hen menar är “dels för att man inte ska betala för att få publicera någonting eftersom att det inte är ett bra sätt att upprätthålla kvalitet, men också eftersom att många förlag har ju detta som ett sätt att öka intäkterna ännu mer” (Informant E). Kritik mot hur mycket förlagen tar betalt för Open Access-publicering tas upp av fler och är något vi kommer gå in på närmare i avsnitt 8.2.3 *Förlagen*. En annan forskare uttrycker dessutom i samband med sina klagomål mot de höga kostnaderna för Open Access-publicering att “varför ska jag betala för någonting dessutom som redan är ett läckande system?” (Informant I). Hen frågar sig alltså varför hen ska söka pengar i den “bidragscirkus” (Informant I) det innebär att få medel för Open Access-publicering, när vetenskapligt material oavsett läcker ut och således blir tillgängligt utan att det betalats dyrt för det. Här ser vi hur den digitala utvecklingens nya möjligheter till spridning av information lett till en misstro på upphovsrättens effektivitet.

Flera forskare diskuterar även Open Access i förhållande till kvalitet, där de menar att Open Access-tidskrifter inte alltid håller måttet. Forskarna formulerar kvalitetssäkring

och kvalitetsgranskning som de viktigaste aspekterna i vilka digitala plattformar de använder för materialåtkomst samt var de väljer att publicera sitt egna material. De pekar då på vikten av att ha en kompetent redaktör och framförallt en välfungerande peer-reviewprocess, något de upplever att många Open Access-tidskrifter inte alltid lever upp till. En av forskarna riktar stark kritik mot delar av Open Access och menar att det kan vara värt att betala för kvalitet:

Det som absolut inte fungerar är de här gratis Open Access-tidskrifterna som trycker precis vad skit som helst, det finns liksom ingen som helst kvalitetskontroll [...] Det är ett stort problem att kostnaden för den vetenskapliga litteraturen skenar, samtidigt som det är rimligt att man tar ut de kostnader som det faktiskt genererar att skapa. Det finns ett mervärde i att ha en kunnig editor, att ha en bra fungerande review-process.

Informant D

Utöver kvalitet spelar även prestige och varumärke in när forskarna diskuterar vilka publiceringsformer de själva väljer. Några av forskarna pekar på hur de i princip är för Open Access, men att de även måste tänka på hur deras forskning ska få störst genomslag och akademiskt erkännande, samtidigt som de håller sin budget. "Principen är ju enkel", säger en av forskarna om detta, men "praktiken är betydligt svårare" (Informant I). De resonerar kring att det finns en poäng i att publicera sig vid mer traditionella, etablerade tidskrifter där rutinerna kring kvalitetsgranskning och peer-review har säkrats och stabiliserats. En av dem motiverar sin bortprioritering av Open Access-tidskrifter genom att berätta om en kollega som tillgängliggjort sitt material på en egen Open Access-tidskrift och bemötts med skepsis i sitt forskarsammanhang kring hur materialets kvalitetsgranskats och hur det ska bedömas. Hen menar att kollegan har mött fler svårigheter än om denne hade publicerats på ett känt förlag och tillägger att "man skjuter sig själv lite i foten, tar en risk. Om man är den som avviker" (Informant I). Denna åsikt speglas även bland vissa av forskarna, som uttrycker misstankar kring peer-reviewprocesserna vid vissa Open Access-tidskrifter och uppfattar dem som konstiga. En annan av forskarna uttrycker i enlighet med detta att alla Open Access-tidskrifter inte behöver stå för sämre kvalitet, utan talar snarare om den estetiska aspekten och hur traditionella tidskrifter överlag är bättre på att paketera och formatera vetenskapligt material så att det blir snyggt och lättare att läsa. Hen tror inte att detta sker i samma utsträckning på Open Access-tidskrifter då det inte är ett krav, utan att saker publiceras utan att det läggs någon större möda på layout. Hen beklagar även att Open Access-tidskrifter överlag har lägre status än de mer etablerade, men formulerar samtidigt att just detta är anledningen till att hen prioriterar bort dem:

Dessutom är det tyvärr är det ju så att Open Access-tidskrifter fortfarande har lite lägre status och lite lägre ranking och så. Och man ska inte titta bara på [...] impact factor [...], bara det har ingen betydelse, men det korrelerar ofta med att en tidskrift är läst och välrespekterad, och de är sällan det om de är Open Access. Och det är synd, men det är lite så naturalistiska misstaget i filosofi att blanda ihop hur det borde vara med hur verkligheten är. Och jag vill hellre hålla mig till verkligheten och publicera där som det jag i verkligheten kommer få genomslag, än att vara någon slags idealist som drunknar i ett cyberspace [...].

Informant A

Detta förhållningssätt delas dock inte av alla forskare, där ett par enbart är positiva till Open Access och menar att ökad tillgänglighet inte behöver påverka kvalitet. En av dem säger även uttryckligen att hen inte anser att Open Access behöver korrelera med ett bristande peer-review-system. Samma forskare talar om sin senaste Open Access-publicering som ett aktivt val där hen av politiska skäl ville stötta just den tidskriften. Hen påpekar samtidigt att “men annars har man ju inte alltid privilegiet att kunna välja vem man gärna publiceras sig hos” (Informant B). Med detta menar hen att det överlag är tidskriftens tematik som blir avgörande för var hen väljer att publicera, liksom huruvida det är möjligt att publiceras i en högt rankad tidskrift. Här speglas återigen hur principen om ökad tillgänglighet i forskaren är tydlig, men inte genomförs rent praktiskt. Att forskaren uttrycker att hen inte har något val är intressant och genomsyrar även andra forskares syn på att publicera sig vid Open Access-tidskrifter. Det går nämligen att argumentera för att det alltid finns möjlighet att göra ett val av publiceringsplattform. Det handlar snarare om att forskarna upplever att högt rankade och etablerade tidskrifter är så pass gynnsamma publiceringskanaler för dem att andra metoder – och särskilt om de kräver betalning – knappt kvalificerar som ett alternativ. Det akademiska kapitalet har fastslagits som en avgörande faktor i forskaryrket vilken styr särskilt i valet av publiceringskanal, där de prestigefulla högst rankade tidskrifterna oftast är måltavlan (Park 2009; Larivière, Haustein & Montgeon 2015; Nicholas et al 2017). Detta speglas bland många av forskarna som uttrycker att de – mer eller mindre motvilligt – anpassar sina publiceringspraktiker efter bibliometriskt beräknade rankingarna eller high-impact-faktorerna av vetenskapliga tidskrifter. I likhet med Parks attitydstudie uttrycker forskarna att Open Access-publicering har en stor fördel i hur deras material kan få stor spridning, men där stannar också fördelarna (2009). Studiens resultat visar på att detta beror på forskare upplever att andra betydande fördelar som akademiskt kapital eller huruvida det kan gynna dem karriärmässigt inte kan erbjudas via Open Access-tidskrifter, vilket är en hållning många av våra informanter delar (ibid.) Något som inte benämns i Parks studie men som vi kan tyda i vårt material är hur det bland forskarna samtidigt finns en förståelse för Open Access som ideal och en slags önskan att de kunde publicera på detta sätt. En studie från i år undersöker nyblivna forskares attityder och beteende inom den vetenskapliga kommunikationen och visar på liknande prioriteringar på sättet Open Access-publicering bortprioriteras och high-impact-faktorerna väger överlägset tyngst (Nicholas et. al. 2017). Studien konstaterar även svalt intresse kring Open Science och att de åsikter som framfördes snarare motsatte sig delandet av vetenskaplig data och material (ibid.). Detta är intressant att ställa mot vår studie där vi kan skönja ett intresse, stöd och optimism för Open Access som fenomen men att forskarna upplever att olika krav och förväntningar på utfallet av deras publicering hindrar dem från att använda sig utav Open Access i praktiken.

Återkommande i studier vi redogjort för är alltså att forskare prioriterar en tidskrift med hög ranking framför att publicera Open Access, då det inte förknippas med samma prestige (Nicholas et. al. 2017; Park 2009; Togia & Korobili 2014; Xia 2010), vilket också överensstämmer med vår studie. Däremot visade studierna även att medvetenheten kring Open Access fortfarande bedöms som låg (ibid.), vilket inte överensstämmer med vår undersökning, i vilken vi istället kan konstatera att medvetenheten om Open Access är hög både bland forskarna och i deras sammanhang. Vi kan däremot spekulera i att medvetenheten kring olika former av

Open Access eventuellt inte är lika hög. Peter Suber menar i likhet de studier på ämnet som vi redogjort för, att majoriteten av forskare kommer att välja prestige framför Open Access om de skulle tvingas välja, men att det ofta är så att de egentligen inte måste välja. Suber anser att både gyllene och grön Open Access är kompatibla med prestigefylld publicering. Det är när det saknas prestigefyllda renodlade Open Access-tidskrifter i ens ämne (vilket innebär gyllene Open Access-publicering), som forskare tror att de måste välja bort Open Access till förmån för akademisk status. Men snarare är det så att otillräcklig kunskap eller medvetenhet om grön Open Access skapar missuppfattningen att de måste välja bort Open Access för att kunna publicera i en prestigefylld tidskrift. Detta för att de flesta traditionella tidskrifter erbjuder möjligheten till parallellpublicering (grön Open Access), men kännedomen om detta är låg (Suber 2012, 55). Suber menar att forskare inom discipliner som använder sig av databaser för fri tillgång såsom PubMed och ArXiv är mer benägna att förstå vitsen med Open Access och använda sig utav det själva (2012, 57). I fallet med forskaren från LTH, som återkommande under intervjun tar upp just ArXiv, kan vi se ett exempel på detta då hen till och med talar om att det finns en etik gällande att parallellpublicera sig i ArXiv, som innebär att det anses "fult" och "suspekt" att inte göra det (Informant E). Hen påtalar också att det finns icke-vinstdrivande Open Access-tidskrifter där det är gratis att publicera, utan att dra in diskussionen kring kvalitet, som flera av de andra gör. Hen uppvisar också en medvetenhet kring att traditionella tidskrifter för det mesta tillåter grön Open Access, då hen säger att "man har rätt att lägga ut det på ArXiv för i stort sett alla tidskrifter" (Informant E). Ett par informanter påtalar att det är tillåtet att maila preprints av artiklar till varandra, vilket vi kommer att gå närmare in på i 8.3.1 *Peer-to-peer*, men i relation till den egna publiceringen talar ingen utöver informanten från LTH om möjligheterna till parallellpublicering. I fallet med ArXiv kan vi också se att LTH-informanten upplever en norm inom sitt sammanhang där parallellpublicering ses som en självklarhet, vilket är en norm vi inte kan se hos de andra forskarna.

Suber menar att Open Access-tidskrifter inte automatiskt blir förknippade med prestige, utan att det är en process där forskare borde hjälpa till genom att just publicera bra artiklar i Open Access-tidskrifter (Suber 2012, 55). En av forskarna uttrycker just denna åsikt och anser att fler akademiker borde engagera sig i publiceringsfrågan i förhållande till fri tillgång. Hen menar att man forskare ska "ta ställning till var de [...] publicerar sin forskning" och "stötta de journals som faktiskt tar politisk ställning [...] i fråga om Open Access och open reviewing [...]" vilket skulle kunna vara en del i att påverka "det här systemet som är ganska bristfälligt system" (Informant B). Hen syftar på att hen ogillar affärsmodellerna för vetenskaplig publicering och att förlagsvärlden är "ganska så korrupt" (Informant B) – den här typen av åsikter kommer vi redogöra för närmare i delen 8.2.3 *Förlagen*.

När det kommer till sökandet och användandet av vetenskapligt material betonar forskarna alltså hur viktigt det är att materialet kan säkerställas vara kvalitetsgranskat och genomgått en korrekt utvärderingsprocess. Det råder dock oenighet kring vilka källor eller metoder som upprätthåller en bra standard. Att bristande kvalitet och tvivelaktig peer-review tas upp i anknytning till vissa Open Access-tidskrifter kan eventuellt härledas till vad Aamir Memon kallar "ghost journals" (2016). Dessa är alltså tidskrifter som masspublicerar artiklar utan något ordentligt peer-review-system och som på olika sätt "härmar" tidskrifter med högre anseende, antingen genom att

rakt av kopiera deras namn eller låtsas att de är associerade till samma företag, men också genom att med hjälp av olika internetjänster skylta med en falsk impact factor på bland annat populära forskarplattformar som ResearchGate (ibid.). Dessa “ghost journals” skulle exempelvis kunna vara de typer av tidskrifter som har påverkat den generella uppfattningen hos forskaren som menar att “de här gratis Open Access-tidskrifterna som trycker precis vad skit som helst” (Informant D). Att den här typen av fenomen uppstått försvårar situationen ytterligare för enskilda forskare som ska publicera sitt material. Förutom att de måste hitta en tidskrift som passar deras ämne och läsa igenom gällande avtal, så måste de alltså också se till att tidskriften inte gått ut med falsk marknadsföring. En forskare påtalar svårigheterna att som forskare navigera i publiceringslandskapet och poängterar det egna ansvaret i ta reda på vem som står bakom tidskriften och att den upprätthåller en viss kvalitet:

[...] det är en djungel med tidskrifter, inte bara i förhållande till det här med Open Access och vad som är vad som görs tillgängligt eller inte, men också i förhållande till [...] vetenskapliga kvalitéer och vem som är bakom dem och till olika sätt som de här review-processes äger rum på, så jag tycker att i synnerhet för forskare som gör anspråk på att syssla med politiska frågor i sin forskning, att de bör också ta ställning till var de isåfall publicerar sin forskning.

Informant B

Det här är den enda av forskarna som betonar det egna ansvaret i att främja Open Access-tidskrifter ur ett aktivistiskt perspektiv, likväl är det inte alltid som hen följer sina egna principer, då hen som nämnt påverkas av tidskrifternas rankning och ämnesrelevans när hen själv ska publicera. Ur ett praktikteoretiskt perspektiv kan vi se att tanke och handling inte alltid korrelerar i fråga om Open Access. De positiva åsikterna kring Open Access som fenomen bryts mot flera av forskarnas ställningstaganden och praktiker när det kommer till deras egna val av publiceringsmetod. Den motsättning som framstår som mest framträdande har att göra med kvalitet, där vikten av att publiceras i en tidskrift av hög kvalitet och gott rykte kan resultera i höga kostnader för Open Access-publicering, då många prioriterar dessa tidskrifter framför kostnadsfria alternativ som kan innebära sämre kvalitet. Denna kostnad är något som majoriteten av forskarna starkt motsätter sig, samtidigt som de ofta inte ser några andra alternativ, vilket både kan tyda på en eventuell omedvetenhet kring huruvida förlagen erbjuder grön Open Access, liksom en strävan efter akademisk prestige. I forskarnas positiva inställning till Open Access, samt det faktum att flera påtalar samma inställning i sina respektive forskarsammanhang, ger en indikation på att det finns en norm där Open Access är att betrakta som något bra, och i förlängningen att en öppnare tillgång och friare spridning av vetenskapligt material är att betrakta som något bra. Här kan vi se att forskarna främst agerar utefter vad som kommer att gynna dem som individer, där strävan efter status och akademiskt kapital blir den viktigaste aspekten i beslutsfattandet när det kommer till publicering.

När det kommer till att själva använda sig av Open Access-material i sin forskning är detta något som inte talas om i lika hög utsträckning under intervjuerna. Ett par av forskarna nämner uttryckligen att de använder sig av material som är Open Access i sin forskning, och talar om hur fördelaktigt det är. Överlag är det dock inte tillgänglighetsperspektivet som framkommer i fråga om Open Access bland forskarna, utan publiceringsperspektivet. Detta kan ha att göra med att de i första

hand förhåller sig till det som påverkar dem mest. Det kan också ha att göra med att det kan var svårt att lägga märke till vilket material som är Open Access när ens främsta vägar för tillgång är dem som universitetet erbjuder, eftersom detta kan innebära att traditionella tidskrifter och Open Access-tidskrifter klumpas ihop och ges tillgång till i samma databaser eller discoverytjänster, såsom LubSearch.

8.2.2 Creative Commons och Open Source

Ungefär hälften av forskarna vet vad Creative Commons är och de forskare som inte är bekanta med licenserna visar överlag en positiv, intresserad och nyfiken inställning när konceptet presenteras. En av forskarna uttrycker åsikten att licenserna organisationen erbjuder verkar ha en fördel gentemot Open Access på sättet upphovsmannen inte behöver betala för att göra sitt verk fritt tillgängligt. Ett par av forskarna har använt sig av Creative Commons för att licensiera sina verk för forskningsprojekt eller brukat material som är licensierat under Creative Commons i undervisning. Åsikterna kring organisationen skiljer sig mellan de två forskarna, där den ena ofta använder Creative Commons och entusiastiskt påvisar dess politiska och progressiva drivkrafter. Den andra forskaren som brukat Creative Commons som licens i ett par projekt, uttrycker att det har både för- och nackdelar. Här ställer sig hen positiv till dess princip och flexibilitet men uttrycker en skepsis över Creative Commons hållbarhet i praktiken och på lång sikt. Hen kopplar samman organisationen och Open Source, vilket är den rörelse som i likhet med Creative Commons verkar för rätten att bruka sprida, modifiera källkod eller programvara, och menar att avsaknaden kommersiell bas i systemen "gör att de tenderar att självdö när den person som varit utvecklare för den går i pension" (Informant D; Open Source Initiative 2017). Hen ser även en problematik i att systemen för att fungera optimalt kräver så pass mycket resurser och arbete att det egentligen skulle behöva avgiftsbeläggas, vilket skulle bryta mot systemens hela princip. Hen menar även att öppna system kräver ett stort granskningsarbete:

Det kräver också rätt mycket kontroll, därför att det är så lätt att få in skit i systemen idag. På alla sätt. Så att så att det är, det är tyvärr, jag menar 'the tragedy of the commons' gäller inte bara för åkerlandskapet, utan det gäller också för det digitala landskapet. Att det finns alltid någon som kliver in i det där för att det finns pengar att tjäna, eller för att man kan jävlas, och det är tyvärr så det funkar.

Informant D

Även om inställningen till Creative Commons och liknande metoder för publicering, åtkomst och spridning är positiv uppvisar forskarna en relativt låg medvetenhet kring dessa alternativa sätt att licensiera sina verk. Själva bruket är också sällsynt, där den forskare som använt sig mest av dess licenser är kritisk mot dess kvalitetskontroll. I likhet med resonemangen Open Access kan vi se hur forskarna skriver under på den fria informationens princip, men att de inte uttrycker samma medvetenhet kring Creative Commons som Open Access.

8.2.3 Förlagen

Fastän att vi inte ställt några frågor om forskarnas inställningar kring förlag generellt (utöver förlag som är förknippade med Open Access) så framkommer åsikter kring förlagsverksamhet under intervjuernas gång. Flera uttrycker på olika sätt kritik mot förlagens maktställning. En forskare tar exempelvis upp att något som diskuteras bland forskare är “att det är några få förlag som har väldigt stora andelar utav marknaden som kan trissa upp priserna” och “att det finns en monopolsituation, det är ju ingenting som någon kan tycka är positivt att det finns en eller två starka aktörer på marknaden som styr både utbud och prisläget” (Informant G). En annan forskare påpekar att det är klart att förlagen behöver ha intäkter, men liksom flera andra anser hen att det gått till överdrift och i många fall blivit för dyrt: “det är ju ett stort och växande problem, att det har ju blivit en kartellmarknad också eftersom de stora förlagshusen går ihop i stora konsortier och då köper man antingen paketet eller inte” (Informant D). Hen belyser också förlagens makt i förhållande till tidskrifternas starka varumärken vilket gör det är svårt att välja bort dem:

Det har ju visat sig att det är ju fortfarande så hemskt mycket en fråga om varumärket på den tidskrift som publicerar. Och det betyder att de tidskrifter som har riktigt starka varumärken, de behöver inte vara Open Access. De kommer alltid att bli lästa i alla fall, och de kan ta ut höga priser.

Informant D

Ett par forskare tar självmant upp att det i deras sammanhang pratas om att förlag anses “giriga” (Informant A & E). På en fråga om Open Access svarar en “jag skulle nog vilja påstå att de allra flesta har nog en idé om att Open Access vore det bästa, om allt gick dit. Och att förlagen är lite för giriga” (Informant A), vilket hen illustrerar med ett exempel:

Vi klagar ganska mycket också på att förlagen tjänar väldigt mycket pengar [...] Faktum är att jag läste en artikel [...] som handlar om det [...] enligt den här artikelns källmaterial och analys så har de alltså vinstmarginaler på 40 - 50 % årligen och det är egentligen bara Pfizer och såna alltså som säljer Nicorette som har det annars. Och det och det säger ju någonting.

Informant A

Den andra forskaren, informanten vid LTH, tar upp girighet i anknytning till förlagen när hen svarar på en fråga om upphovsrätt. Hen säger då att hen inte upplever att det finns särskilt starka åsikter om upphovsrätt bland hens kollegor men att “däremot så diskuteras det ju en del om förlags girighet och sånt där” (Informant E). Liksom flera andra inom hens ämne deltar hen i den bojkott av förlaget Elsevier som nämndes i avsnitt 4 *Bakgrund*. Detta gör hen delvis på grund av deras priser men även av andra skäl:

Och det är väl inte bara egentligen det ekonomiska, Elsevier har ju också många tidskrifter som, visserligen många som är bra, men många som är skandalöst dåliga [...] de publicerar skit helt enkelt för att göra pengar. Så det finns många många skandaltidskrifter [...] de upprätthåller ingen vetenskaplig kvalitet överhuvudtaget [...] De är intresserade av att publicera en stor volym för att kunna ta betalt helt enkelt.

Informant E

Att betala för Open Access-publicering är inte är något hen vill göra “eftersom att många förlag har ju detta som ett sätt att öka intäkterna ännu mer” (Informant E).

Bilden av att det profiteras på forskares arbete kommer också upp i relation till just förlagens höga intäkter i anknytning till att betala för Open Access-publicering. En säger att när man som forskare “betalar för att få någon annan ska sprida den informationen och tjäna pengar på min vetenskapliga produktion” så upplever hen att det är “forskaren är den som drar det kortaste strået” (Informant G). En annan säger att “jag fick 130 000 spänn för att trycka upp den [en av hens böcker]. Men ändå så tar förlaget betalt. Jag har fortfarande inte fått en spänn för övrigt, för boken” (Informant I). Detta kan ses som en ovilja att stötta förlag som drivs av omnämnda girighet.

Att det finns en negativ bild av förlag även inom forskarnas sammanhang framgår också. När vi diskuterar illegala spridningssätt för vetenskapligt material säger en forskare att “Förlagen tycker ju inte om det kan jag tänka. Men det är inte alla som tycker om förlagen heller så att det bryr man sig inte om” (Informant E). Denna bild delas av en annan forskare som beskriver förlagsvärlden som “ganska så korrump” (Informant B), och menar att man bidrar till detta genom att gå med på dess villkor. Forskaren uttrycker en längtan efter en motrörelse som utgår från “kampen om nätet och kampen om vem som egentligen äger innehållet där och nätet som gemenskap- och kunskapsplats” (Informant B) där hen ser initiativ som Open Access, Creative Commons och Copyleft-licenser som en “del av en större politisk rörelse som handlar om att just bekämpa den typen av profitering på den akademiska miljön” (Informant B). Hen tror att förlagsvärlden måste anpassa sig efter utvecklingen där information sprids på nya sätt:

Jag tror att med som mycket annat, alltså, om det liksom handlar om musikindustrin eller journalistik, alltså alla de här traditionella affärsmodellerna kring ägande och copyright är ju i kris och detsamma gäller ju de här affärsmodellerna kring akademisk publicering, jag tror man måste tänka om det helt och hållet. Så jag hoppas att någonting kommer hända, inom de närmsta åren.

Informant B

Synen på att den vetenskapliga förlagsvärlden i likhet med andra digitala publiceringstjänster bör anpassa sin affärsmodell delas av ett par forskare. De påvisar hur många aktörer i högre grad börjat sträva efter att få konsumenter att betala för åtkomst, och menar att denna modell hade kunnat appliceras på den akademiska publiceringsvärlden. Hur publiceringssystemen ska sluta spela förlagen i händerna och komma att gynna forskarna mer än i dagsläget råder det dock oklarheter kring. Medan en forskare förespråkar individens ansvar att välja Open Access, Creative Commons och Copyleft-licenser, så menar en annan forskare att det snarare ligger på universiteten att “ställa krav på publiceringshusen att hålla rimliga priser” (Informant D) – och samtidigt pågår bojkotten av Elsevier som kan betraktas som en motreaktion från ett mellanting mellan individ och organisation. Det råder därmed ingen enighet kring hur situationen borde lösas.

Forskarnas åsikter överensstämmer med de studier som redogjorts för tidigare, vilka påvisar dels att förlagen för vetenskapligt material tjänar mer än tidigare, samt att marknaden domineras av några få förlag (Larivière, Haustein & Montgeon 2015). Den ekonomi som utgör förlagsverksamheten – där forskare inte ekonomiskt kompenseras för varken författandet eller peer-review och där läsarna överlag heller inte betalar för åtkomst (ibid.) – i kombination med de stora vinster som görs verkar

onekligen skapa missnöje bland många av forskarna. Detta stämmer överens med bilden som Borgman ger i av att akademien präglas av en klyfta mellan arbetsinsats och ersättning, liksom av hård konkurrens som gör anseende till en tungt vägande faktor (Borgman 2015, 207). Det vi kan konstatera är att trots utbrett missnöje så väljer forskarna, som vi redogjort för i föregående avsnitt, de stora förlagen och de traditionella prestigefyllda tidskrifterna framför mindre tidskrifter eller Open Access-tidskrifter. De prestigefyllda varumärkena bland tidskrifter och förlag utgör inte bara en praktisk genomslagsfaktor utan det finns också en känslomässig aspekt som framgår i hur en forskare pratar om de stora förlagen:

Vi är många som är romantiskt, får man nog se det som, knutna till de här [...] stora förlagen [...] Att få vara med och leka där, det är kul! [...] Att tänka bort förlagen, det är svårt. Så kommer de nya som också flätas in i det här, jag har ju fått det här ifrån, från lärare och läsning, så ger jag det vidare. Så sen så flätas vi in i saker.

Informant I

Forskaren visar här på hur värderingarna och praktikerna kring publicering har formen av ett reproducerande system. Detta på sättet vissa förlag kontinuerligt tillskrivs prestige och status inom forskarcommunityt som därmed inskolar forskare i att fortsätta att sikta på samma förlag. Denna strävan efter publicering i vissa tidskrifter är tydlig hos forskarna, där det därmed skapas en motsättning i hur forskarna betraktar de stora förlagen. Samtidigt som de har en negativ bild av förlagen som giriga och påtalar den ojämna maktfördelning som oligopolsituationen innebär – och där de själva hamnar i kläm – så lockas de till de stora förlagen, då faktorer som prestige och akademiskt kapital spelar in. Vi kan alltså se en krock mellan ett idealistiskt perspektiv och en ovilja att själva göra uppoffringen att publicera sig i en lägre rankad tidskrift – ett individperspektiv. Att publicera sig i en högt uppsatt tidskrift kan vi, utifrån vad informanterna talat om, betrakta som en praktik, där själva praktiken reproducerar sig själv och det blir en struktur som är svår att bryta sig ur, även om det finns en idealistisk vilja att göra det. Här kan vi se ett exempel på Bourdieus syn på praktiker, där vad som kommer att gynna individen, liksom vad den har “råd” med utifrån sitt sociala kapital, kommer att tas i beaktande i valet av handling. Vi menar att forskarna inte bara agerar utefter vad de har råd med utifrån sitt sociala kapital, utan även utifrån sitt akademiska, vilket är något forskarna upplever att de inte vill offra till förmån för en eventuell påverkan på förlagsvärlden.

8.2.4 Synen på tillgängliggörande utanför akademien

Open Access innebär att forskningsmaterial tillgängliggörs fritt för alla med tillgång till internet. Tillgängliggörandet är dock i regel riktat mot akademien – fokus läggs inte på att övriga samhället ska ta del av materialet. I anknytning till frågan om att tillgängliggöra forskningsmaterial fritt även för en allmänhet utanför akademien uppenbaras olika perspektiv. Samtliga informanter är i grunden positiva till Open Access som fenomen då de tycker att det är bra att det finns alternativ som gör publicering snabbare och friare, men det framkommer också ett antal motsättningar till frigörandet av vetenskaplig information.

Att det är viktigt att forskningen når ut till allmänheten är en åsikt som delas av majoriteten av forskarna. “Det finns ju ingen poäng med vad vi gör om inte det sprids på något sätt” (Informant B) menar en och en annan säger:

[...] det är jätte viktigt. Att [...] våran forskning inte är bara för forskare. Alltså jag forskar ju inte för mig själv eller bara forskarsamhället utan [...] får jag pengar av Vetenskapsrådet så förväntas jag också leverera något tillbaka till samhället som man har glädje av. Annars hade man inte gett mig pengar att göra det jobbet. [...] Det är ju otroligt centralt, att det blir tillgängligt.

Informant F

Forskningsfinansieringen tas alltså upp som en faktor i frågan – att det är samhället som betalar och i förlängningen ska gynnas: “det är skattemedel som går till forskning och [...] forskningsresultaten ska få spridning och komma allmänheten till del” (Informant C).

Trots den allmänt positiva inställningen till Open Access och spridningen av forskning till allmänheten, uttrycks även en mer förbehållsam inställning till värdet av ett helt fritt tillgängliggörande. Flera menar att behållningen med ett fritt tillgängliggörande är för litet i förhållande till hur många som kan ta till sig informationen. En nämner att “ofta är ju är ju vetenskapligt resultat av sådan natur att man som icke-fackperson ändå inte kan ta det till dig” (Informant E). Ett par andra forskare tar upp samma sak:

Jag tror inte att mina forskningspublikationer ska tillgängliggöras hur som helst till allmänheten, för jag är inte säker på, och nu förstår jag att det här kan låta lite elitistiskt eller konstigt, men jag är inte säker på att allmänheten förstår sig på vetenskapliga publikationer.

Informant A

En utav grundpelarna med Open Access var ju att vetenskaplig litteratur ska vara tillgänglig för alla, men samtidigt kan jag ju se att det är ju ganska liten del av allmänheten som har redskapen och kunskapen att läsa det som man skriver, det är ju en väldigt högspecialiserad verksamhet som kräver väldigt stora förkunskaper oftast så att, det blir lite grann ett slag i luften.

Informant G

Denna forskare drar också en parallell till mer generella digitala publikationsutvecklingen som i högre grad börjat sträva efter att få konsumenter att betala för åtkomst. I relation till detta tycker hen att det är märkligt att den vetenskapliga publiceringen går åt motsatt riktning eftersom hen har “svårt att se att allmänheten har någon glädje av den tillgången” (Informant G). Samtidigt tycker hen att nå ut med sin forskning till allmänheten är “jätte viktigt, det är det vi kallar för tredje uppgiften, det [...] tillhör de centrala uppgifterna som forskare att föra ut så att säga resultatet av sin verksamhet till allmänheten” (Informant G). Hen menar alltså att det är essentiellt att forskningen når ut till allmänheten, men inte direkt i den form den är skapad, utan efter en process som gör den mer lättbegriplig: “däremot vetenskapsjournalister och personer som är skolade att göra sammanfattningar av det vetenskapliga läget, det är ju jättebra att de har tillgång till det” (Informant G). Hen förespråkar således andra metoder för tillgängliggörande än direkt access för alla medborgare:

Det är ju superviktiga frågor som handlar om faktaresistens och om hur vi håller medborgarna informerade om [...] hur kunskapsvägen ser ut inom olika områden. Så det är en superviktig

fråga verkligen. Men det blir samtidigt en avvägning mellan kostnader som vi lägger och den effekten, kostnadseffektiviteten som vi får ut på andra sidan. Och jag tror att vi skulle kunna lägga de pengarna på andra åtgärder istället och uppnå betydligt mycket mer.

Informant G

En av forskarna menar på samma sätt forskningen måste genomgå någon form av omvandlingsprocess innan den når allmänheten och att fokus borde ligga på att hitta bättre sätt att förmedla forskning än att bara släppa den fritt. Där materialet ligger tillgängligt tror hen "inte det är någon i allmänheten som surfar in där för att leta, utan man borde man borde anstränga sig mer för att kommunicera, men inte genom att släppa ut artiklar på det sättet" (Informant A). Hen menar att det till och med kan vara vådligt att släppa vetenskapliga resultat helt fria:

Låt oss säga att det [...] kommer en artikel där det står något vetenskapligt rön om träning och diet [...] och det då direkt plockas upp av en intresserad allmänhet som börjar lägga om sina vanor eller vad som helst [...]. Det är inte så klokt, utan det där behöver ju gå igenom så att säga en klinisk prövning och bli till rådgivning för allmänheten som inkorporeras i någon slags medicinsk praktik på vårdcentraler [...]

Informant A

Forskaren från Naturvetenskapliga fakulteten tror inte att allmänhetens intresse för forskning alltid är så stort. Hen pekar ut det medicinska fältet som ett exempel på vad allmänheten är intresserad av, men hen tror inte att det finns något större intresse för hens ämne. Hen tycker att en bra lösning ifråga om tillgängliggörande gentemot allmänheten är det embargo som ibland används av förlag som ett villkor för parallellpublicering (grön Open Access), som innebär att forskningsresultaten eller artiklarna öppnas upp efter en viss tid, exempelvis ett år, efter publicering: "I mitt fält har jag mycket mycket svårt att tro att det finns någonting som inte tål att vänta ett år, för den som är en intresserad allmänhet" (Informant D).

Hur informanterna resonerar färgas också delvis av hur de anser att tillgången ser ut för deras ämne redan. Forskaren vid LTH anser att det i och med databasen Arxiv, som är öppen för alla, inte är en särskilt viktig fråga i hens ämne:

Principen är ju givetvis önskvärd tycker jag att komma åt, men om det är jättelätt att komma åt för alla det kanske egentligen har någon stor betydelse. [...] I [mitt ämne] är det ju tillgängligt redan som jag har nämnt väsentligen via Arxiv och liknande så att. Arxiv är ju något jag tycker, det eller nåt liknande borde spridas många fler ämnen för att det har stora fördelar.

Informant E

Även fysisk åtkomst tas upp som en motvikt till nödvändigheten av digitalt tillgängliggörande: "jag menar vill man komma åt det, man kan ju alltid gå till närmaste universitet och få det via biblioteket där" (Informant E). En forskare påpekar på liknande vis att det digitala tillgängliggörandet kan betraktas som överflödigt:

I princip alla publicerade verk är tillgängliga, men inte digitalt. Så att du kan, bara du tar dig till ett bibliotek, skaffar en lånekort, så kan du få tag på i princip vad som helst. Så att, så det är ju redan så att det är allmänt tillgängligt [...] Så att principiellt så är det ju nationellt

tillgängligt eller och egentligen nordiskt tillgängligt eftersom det finns ett nordiskt bibliotekssamarbete.

Informant I

Bilden som framkommer är att en större satsning på ökad digital spridning av vetenskap gentemot allmänheten är överflödigt, antingen för att allmänheten skulle vara ointresserad eller oförmögen att ta åt sig av materialet, eller för att deras tillgång redan är att betrakta som tillräcklig. Det finns en överenskommelse om att det är viktigt att nå ut med forskning till allmänheten, men flera menar att fokus snarare ska ligga på ett populärvetenskapligt förmedlande än på ett direkt tillgängliggörande. I likhet med åsikterna kring Open Access så är forskarna i grunden positivt inställda till en ökad spridning och tillgänglighet, även utåt mot allmänheten, men i praktiken ser en problematik i hur ett helt fritt tillgängliggörande skulle gå till.

8.2.5 Sammanfattning

Vi har i detta kapitel redogjort för forskarnas praktiker och åsikter i förhållande till de legala metoderna för åtkomst, publicering och spridning av vetenskapligt material. I förhållande till Open Access och andra öppna publicerings- eller spridningsmetoder som Creative Commons eller Open Source uppvisar forskarna en gemensam positiv hållning till de bakomliggande principerna. Dessa principer utgörs av hållningen att forskning görs i syfte att läsas, användas samt gynna samhället och att en fri tillgång därmed är eftersträvansvärd. Vi kan därmed utvärdera norm kring forskarnas förhållningssätt till dessa ideal, vilka är kopplade till forskningens samhällsutvecklande roll i en bred kontext. Forskarna visar även på en gemensamma praktiker som inte överensstämmer med idealen kring fri tillgång till vetenskapligt material. Detta sker på sättet de överlag väljer att publicera sig i högt rankade, etablerade tidskrifter som inte är fritt tillgängliga framför Open Access-tidskrifter. Orsakerna till detta utgörs till stor del av att Open Access-tidskrifter upplevs vara av sämre kvalitet och inneha lägre status, även om några av forskarna menar att Open Access-tidskrifter inte behöver innebära en bristande kvalitet. Att det kan kosta att göra material Open Access är ytterligare en anledning till att det väljs bort.

Vi ser i materialet hur forskarnas praktiker i valet av publiceringssätt i första hand baseras på var deras forskning får bäst genomslag, vilket är genom att välja publicering efter hur väl materialet passar tidskriftens ämne samt tidskriftens rankning eller impact-factor. Att Open Access innebär en kostnad och lägre status beklagas bland många av forskarna. Som det är nu framkommer perspektivet att de inte har något annat val än att publicera sig i tidskrifter som bedöms vara ha hög rankning, vilket antingen innebär att de väljer bort Open Access-alternativ, eller betalar dyrt för att publicera sig med Open Access i dessa tidskrifter (eftersom Vetenskapsrådet kräver det). Forskarna påtalar spontant ett missnöje kring de rådande affärsmodeller för vetenskaplig förlagsverksamhet där de upplever att förlagen går med onödigt mycket vinst och profiterar på det akademiska arbetet. Samtidigt väljer de att publicera sig hos dessa förlag om möjligheten ges. Vi har synliggjort hur forskarna har gemensamma ideal och åsikter kring metoder för åtkomst och spridning av vetenskapligt material. Forskarnas praktiker motsätter sig dock dessa principer om förlagsverksamheten och fri tillgång till material, där de i första hand agerar efter vilken publiceringsform som kan erbjuda mest genomslag eller prestige och efter inte

tillgänglighet. Synen på att tillgängliggöra vetenskapligt material för en allmänhet är generellt positiv, men många av forskarna anser att materialet bör gå igenom någon form av process innan den släpps fri. Detta främst eftersom de anser att forskningens innehåll är svårt att ta till sig och därmed meningslöst att fritt publicera rakt av.

8.3 Uppfattningar om upphovsrätt och legala gråzoner

Vi har nu skildrat forskarnas syn på tillgång och åtkomst till vetenskapligt material, liksom deras syn på olika lagliga metoder för vetenskaplig kommunikation, där vi framförallt diskuterat Open Access och förlagsvärlden. I denna del avhandlas metoder för vetenskaplig kommunikation som befinner sig inom legala gråzoner. Detta inkluderar plattformar och metoder för spridning och åtkomst till vetenskapligt material som kan inbegripa upphovsrättsliga överträdelser, men inte måste göra det. Vi kommer att redogöra för forskarnas bruk, upplevelser och uppfattningar av dessa, liksom deras uppfattningar och åsikter kring upphovsrätt och brott mot upphovsrätt.

8.3.1 Peer-to-peer

Flera av forskarna nämner personliga nätverk som en viktig del av tillgången till relevant material, vilket vi redogjorde för i *8.1 Synen på tillgång och tillvägagångssätt för åtkomst*. Denna metod för utbyten av material benämner vi som "peer-to-peer". Begreppet peer-to-peer används för att beskriva utbyten av digitalt material som sker via sociala plattformar eller nätverk på internet som Facebook eller #icanhazpdf på Twitter (Gardner & Gardner 2017). Skillnaden mot exempelvis en databas där materialet redan ligger tillgängligt, är att någon måste efterfråga materialet och någon annan tillgodose efterfrågan. Begreppet har blivit så pass etablerat att vi valt att behålla det i sin engelskspråkiga originalform. Vi låter begreppet inkludera alla digitala kommunikationsformer som möjliggör utbyten av filer, såsom e-mail, i och med att vårt huvudsakliga fokus ligger på själva delningen forskare sinsemellan.

Peer-to-peer-utbyten har i tidigare forskning kopplats till "gift economies" där solidaritet och sociala relationer står i fokus (Gardner & Gardner 2017). I intervjuerna framgår som vi tidigare nämnt att majoriteten av informanterna tar hjälp av andra forskare för att få tillgång till vetenskaplig information. Detta kan ske mer eller mindre organiserat och frekvent. Forskarna använder olika forum och kommunikationssätt, såsom mailkorrespondens, digitala forskarforum som ResearchGate och Academia eller sociala medier som Facebook. Behovet av att använda den här metoden för åtkomst varierar. En forskare berättar hur kollegor i Tyskland scannar in böcker med utgången upphovsrätt och mailar kopior. Hen säger att även ifall det inte finns något upphovsrättsligt hinder så "finns ett rent fysiskt hinder, någon ska göra det. Så ska man ha goda vänner" (Informant D), och betonar sålunda vikten av personliga nätverk när det kommer till utbyten av vetenskapligt material. Forskaren vid LTH uttrycker att det inom hens ämne inte finns något behov av hitta nya vägar till vetenskapligt material eftersom databasen ArXiv redan tillgängliggör så pass mycket av ämnets vetenskapliga material. Hen uppger också att det anses "fult" och "suspekt" (Informant E) att inte lägga upp sitt material på ArXiv, något som inte är ett krav från själva institutionen utan är upp till varje forskare att göra. Hen menar att det finns en etik bland forskarna inom hens ämne att bidra genom

att tillgängliggöra sitt material. Denna etik verkar generell för de forskarsammanhang vi undersökt på sättet de är positivt inställda peer-to-peer-utbytet av vetenskapligt material.

För en av forskarna är peer-to-peer-metoden ett av de mest använda sätten att snabbt få tillgång:

Personliga nätverk [...] är bästa databaserna skulle jag säga. Ja internationellt personligt nätverk, det kan vara facebooktrådar, facebookgrupper [...] och då kan det ju ofta vara så att man bara postar en fråga där och ber folk om att crowdsourca någonting åt en. Om man har en ett specifikt ämne, eller det kan också vara att man inte har tillgång till just den artikeln, att universitetet inte abonnerar på just den tidskriften, då är det ganska vanligt att man bara ber om hjälp, i en facebookgrupp bland internationella kollegor. Det finns alltid någon som är på något universitet där just den här väldigt nischade tidskriften finns.

Informant B

Även om frekvensen av användandet av peer-to-peer-utbyte varierar är samtliga forskare positivt inställda till den här formen av utbyte. En av forskarna pekar på att det kan finnas ett personligt intresse i detta:

Så att, jamen det gör man ju absolut, delar material och överhuvudtaget vill ju folk att ens forskning ska användas, så att jag tror att generellt är folk generösa [...] Det tycker jag är någon slags kunskapskultur som är väldigt positiv, att man vill dela med sig av sin kunskap.

Informant F

En annan forskare har ett liknande perspektiv och ser uppmärksamhet och bekräftelse som anledningar till forskares användande av ResearchGate: “det är ju som sociala medier i övrigt att man är glad om man har många följare så att säga och många som är intresserade utav vad man gör” (Informant G). En forskare är inne på samma spår och beskriver känslan av att bli citerad som en stark bekräftelse. Hen menar att man inte ska underskatta belöningen forskare känner när det visas intresse för deras material “[...] när jag skickar till någon som ber om det, också för att de ber om det, personligen, och säger ‘jag vill väldigt gärna läsa det *du* har skrivit’ [...] smicker funkare ju rätt bra också va” (Informant A). En annan informant berättar hur hen på Sci-Hub: “checkade bara för skojs skull för att se om jag dök upp där och det gjorde jag” (Informant I). Hen tyckte det kändes kul att hen fanns där, vilket även det kan läsas som en känsla av smicker över visat intresse för hens verk.

ResearchGate och sociala medier blir allt viktigare plattformar för forskare (Kjellberg, Haider, Sundin 2016; Nicholas et. al. 2017). I en studie från förra året beskrivs ResearchGate som den mest framgångsrika av alla nu framväxande “reputational platforms” (Nicholas, Clark & Herman 2016). Detta speglas bland våra informanter där majoriteten har en profil på ResearchGate. Plattformen bedöms ha ett så välutvecklat system för att visa upp olika akademiska statusfaktorer att studien spekulerar i att plattformen kan börja konkurrera med de stora förlagen om att kunna delge forskare akademisk prestige (ibid.). Akademisk status och anseende har tidigare fastslagits som betydande för forskare, vilket kan förklara plattformens framgång, vars koncept möjliggör både uppvisandet akademiska meriter och att knyta värdefulla kontakter inom sitt forskarcommunity (Borgman 2015, 34, 242; Larivière, Haustein

& Montgeon 2015). Vikten av akademisk status och erkännande kan ses i informanternas beskrivningar av hur de förhåller sig till att deras publikationer blir efterfrågade.

Huruvida forskarna ser peer-to-peer-metoden som upphovsrättsligt problematisk ser olika ut. Detta kan förklaras med att peer-to-peer-utbyten av de här slagen inte nödvändigtvis bryter mot upphovsrätten då det varierar utifrån vilka avtal forskarna ingått i vid publicering. Ofta är dock utbyten av artiklar via mail inte tillåtet enligt dessa avtal, exempelvis är det uttryckligen förbjudet enligt Elseviers regler och villkor (Gardner & Gardner 2017). Forskaren vid LTH menar dock att tidskrifternas avtal oftast tillåter det trots att de äger upphovsrätten till materialet. Forskaren vid Naturvetenskapliga fakulteten utgår däremot från motsatsen, där hen menar att författarna själva för det mesta frånsagt sig rätten att dela sitt material i de avtal de skrivit på: “i ganska få tillfällen är det så att författarna har tillgång som är bättre än någon annan. Du är ju inte copyrightägare till det materialet” (Informant D). Vilka avtal som tillåter vad kan med andra ord vara snårigt, och en forskare betonar var och ens egna ansvar att se till se över vilka publiceringsrättigheter som gäller:

Jag tror det är en ganska enkel social regel på något sätt att man, när det finns en digital plattform för att utbyta information så försöker man att göra vad man kan för att det ska funka så smidigt som möjligt, sen är det ju upp till varje forskare själv som lägger ut saker, till exempel om vi tar ResearchGate, att se till att man har rättigheter att publicera det där, det får man ju själv titta upp i sina avtal med respektive förlag.

Informant G

Trots att hen menar att folk borde ha koll på avtalen så säger att hen tror att i allmänhet så är det så att “välviljan överväger” (Informant G) de eventuella upphovsrättsliga överträdelserna. En annan forskare uttrycker en osäkerhet kring de legala aspekterna:

Jag delar en pdf-fil med en person. Hade de kommit hit hade jag kopierat den åt dem. Så att jag tror till och med att man har rätt att dela i begränsat... alltså jag har ju rätt att få off-prints till exempel [...] som jag förstår det. Men det är klart jag, om man lägger ut den på nätet så bryter jag ju det avtalet.

Informant I

Här påpekar hen också att hen inte tvekar alls vid förfrågan, utan att det är en självklarhet att skicka sitt egna material om någon inom hens sammanhang efterfrågar det. Denna självklarhet gällande att dela med sig för att bistå sina forskarkollegor ser vi hos flertalet av informanterna. Forskaren vid Juridiska fakulteten ser inga större problem med att skicka material kollegor emellan då “det mesta material man mejlar det är sånt vem som helst kan gå ner i biblioteket och hämta” (Informant C), och menar att det är en slags tjänst man gör åt sina kollegor.

De som är medvetna om att deras peer-to-peer-utbyten kan vara olagliga uttrycker att forskning som fenomen och relationen till forskarkollegorna är så pass viktiga att det i vissa fall står över upphovsrätten. En av forskarna är medveten om att det inte alltid är “helt lagligt” när hen skickar eller får visst material, men att hen prioriterar de

sociala relationerna med forskarkollegorna, samt en “kunskapskultur som är väldigt positiv” (Informant F).

Denna åsikt delas av en annan, som ibland delar upphovsrättsskyddat material om någon ber om det säger att “den yrkesmässiga relationen är viktigare än lagen”:

Värderingen jag gör där är att den, den sociala relationen jag har till den personen, också i mitt forskningsnätverk och kollegor emellan är viktigare än att hålla stenhårt på copyright. Ja då menar jag att den yrkesmässiga relationen är viktigare än lagen på något vis. Och det kan jag också försvara med [...] att säga att mervärdet i slutändan blir större [...] om det gynnar forskningen så jag beredd att tänja lite på gränserna.

Informant A

En av forskarna motiverar bruket av peer-to-peer på samma sätt och säger att “de kan bryta mot lagen och upphovsrätten och allt möjligt men samtidigt, som jag sa, så är det ju, om man bryter mot lagen för att information och kunskap ska kunna delas, då har jag inget problem med det alls” (Informant B). Åsikten speglas i ytterligare en forskare, som tycker att vissa upphovsrättsliga överträdelser kan ursäktas inom forskning. Forskarna ser alltså en poäng i att hjälpas åt då det i förlängningen gynnar själva vetenskapen. Det går därmed att urskilja en slags idealistisk vilja att verka för vetenskapens bästa i en bred kontext.

I praktikteori betonas individen som någon med en egen vilja och handlingskraft samtidigt som den är en del av ett system där normer och omständigheter påverkar dess handlingar. I avvägningen om vilken handling som är lämplig ser individen till vad som kommer gynna den och vad den har “råd” med utifrån sitt sociala kapital och de normer den uppfattar i sammanhanget den befinner sig i (Nicolini 2012, 61). I enlighet med praktikteori och Bourdieus habitus, kan vi se hur ett kollektivs handlingar skapar en homogenitet och kod i uppförande mellan forskare (Nicolini 2012, 61; Bourdieu 1977, 78). Överlag tycker vi oss i detta fall se en stark gruppstillhörighet bland forskarna, och hur handlingarna sker med ett ideal i åtanke: att forskare hjälps åt för att gynna vetenskapen. Vi kan här se hur de omgivande värderingarna skapat praktiker som ter sig som självklara för forskarna. Alla forskarna uttrycker en positiv inställning till peer-to-peer-metoden samt att de använder den för åtkomst till svåråtkomligt material. De använder metoden av varierande grad beroende hur nöjda de är med resultatet av sina främsta informationsrutiner. När forskarna motiverar orsakerna till att dela med sig av material trots att det kan bryta mot upphovsrätten är två förhållningssätt centrala: det att prioritera de sociala relationerna samt att gynna forskningen. Delningskulturen verkar främst ske som ett sätt att verka för forskarsammanhangets bästa, men där det även kan ligga i forskarnas personliga intresse att verka i denna. Detta i och med att handlingen ses som motiverad ur individens vinning i relation till vad forskaren själv får ut av det i form av exempelvis erkännande och ytterligare spridning av det egna materialet.

I sitt bruk och sin syn på peer-to-peer agerar forskarna efter forskarcommunityts mönster vilket etablerat det som norm att vara positiv till att dela och sprida material forskare sinsemellan. I och med detta gemensamma förhållningssätt till att dela information peer-to-peer menar vi alltså att vi kan utröna en norm kring att dela

information, och då särskilt i anknytning till ett ideal om en forskarkultur som samverkar för forskning, vilket betraktas som något upphöjt och överordnat eventuella upphovsrättsliga överträdelser. Detta överensstämmer de "gift economies", alltså normer kring solidaritet, som Gardner och Gardner menar är den grund som möjliggör för ett öppet delande av material forskarna sinsemellan (2017). Peer-to-peer-utbytet av vetenskapligt material skulle kunna betraktas som en viktig kunskapsskapande mekanism i den gemenskap som forskarna är del av, som inte bara gäller informanterna själva, utan även de som utbytet sker med, och dessutom tycks gälla för deras sammanhang i stort. Vi kan spekulera i att detta omfattar stora delar av Lunds universitet, då svaren från informanterna gav en så pass enhetlig bild, trots disciplinära skillnader. Även de som inte brukar peer-to-peer-metoden i någon högre utsträckning kan ändå styrka normen vi har identifierat, genom att påtala samma anledningar till dess bruk som övriga. Vi kan därmed se hur individen lokaliserat ett "borde" i omgivningens förväntade beteende. Normen är så stark att den i detta fall föregår lagen i flera fall, vilket överensstämmer med Ellicksons tes om hur de sociala normerna väger tyngre än de juridiska lagarna (1998). Både Ellickson och Bourdieu talar om hur social status var avgörande i valet av handling, vilket överensstämmer med peer-to-peer normen i sättet forskarna överlag prioriterar sin sociala roll i forskarcommunityt framför att nitiskt följa upphovsrätten (ibid.; Nicolini 2012, 61).

8.3.2 Uppfattningar om konsekvenser vid brott mot upphovsrätten

I föregående avsnitt framgår att det händer att forskarna prioriterar sociala relationer och bedrivandet av forskning i stort framför lagen om upphovsrätt. Utifrån detta blir det relevant att redogöra för huruvida forskarna är medvetna om vad upphovsrätten består i och hur de resonerar kring eventuella konsekvenser av brott mot den. På frågan om de upplever att de är medvetna om vad som är lagligt och inte när de söker efter vetenskapligt material på nätet svarar samtliga forskare att de tror sig ha det. Enbart en informant uppger som svar på frågan att hen bara delvis har det, men att det är svåra frågor:

[...] det är så svårt att lista ut [...] vad får jag göra, vilken sida får gå, får jag gå till den sidan, får jag inte gå till den sidan, vem är det som bryter lagen i det ögonblick jag laddar ner någonting som någon inte har koll över sin copyright? Är det jag som bryter lagen... Nej, är det inte det va? Eller gör jag det när jag jobbar för en myndighet [...]. När inträder lagbrottet i den här processen? [...] ungefär som jag köper en cykel som borde jag fatta var stulen eller? Jag betalar samtidigt inte för det, är det att jag ser den [artikeln] lagbrott, eller är det att den rör min dator, är det att jag får jag ner den innanför Lunds universitets väggar, är det lagbrottet? [...] Det vet jag faktiskt inte. [...] allt går så fort, och ingen diskuterar, och det kommer inga, som jag känner till, policydokument om det hela, så då kör nog de flesta pragmatiskt för det är ingenting som engagerar stora debatter... jag tror nog det hade väckt mer debatt om man hade dragit in gratis kaffe eller te.

Informant I

Här framkommer en förvirring kring vad det är som egentligen utgör lagbrottet när forskaren letar efter vetenskapligt material på internet. Lagen framstår som otydlig och såvitt hen vet har universitetet inga officiella riktlinjer – det är inte heller något det talas om i hens sammanhang. Även om de övriga forskarna bedömer sig som medvetna om vad upphovsrätten innebär så dyker det under intervjuernas gång ändå upp osäkerheter kring olika upphovsrättsliga restriktioner och hur de ska förhålla sig till dem. Många delar även bilden av att det inte är något som diskuteras inom

forskarcommunityt. Osäkerheten gäller bland annat hur material får användas i undervisningssyfte, där det råder oklarheter kring hur och vilken typ av film eller bilder får visas. Två av forskarna uttrycker en förvåning över att det skulle vara ett upphovsrättsligt brott att som forskare dela med sig av sina inloggningsuppgifter till databaser för vetenskapligt material, vilket är det som möjliggör olagliga plattformar som exempelvis Sci-Hub. Detta visar på en omedvetenhet kring vad upphovsrätten innebär.

Forskarna inom Konstnärliga och Humanistiska fakulteten undviker sidor som de upplever innehåller illegalt uppladdat material, bland annat eftersom de inte tror att plattformarna inte kan erbjuda material som är relevant för deras ämnen. De ställer sig också kritiska till kvaliteten på materialet från dessa plattformar, vilket också vara en fråga om ett avståndstagande på moraliska grunder. En av dem uppger att hen misstror den typen av plattformar och undantagslöst använder sig av "våldigt upptrampade etablerade vägar" (Informant F), med vilket hen syftar till att hen mycket sällan går utanför Lunds universitets informationsresurser. En forskare spekulerar i att det kan ha hänt att hen tagit del av illegalt uppladdat material utan att ha varit helt medveten om det:

[...] det är klart, det skulle nog kunna förekommit att man, att jag har läst böcker som då har varit illegalt uppladdade. Men det är ju, det är ju intressant för om man, använder ju det i sin avhandling till exempel, så är det ju ingen som vet att jag läste en olaglig kopia.

Informant C

Förutom att nämna att det är svårt att veta själv påpekar hen här att det på samma sätt är svårt att upptäcka för andra. I intervjuerna talar vissa om konsekvenser vid upphovsrättsliga överträdelser, men inga av dessa berör rädslan för rättsliga påföljder. En av forskarna kommenterar att hen är "osäker på hur regelverket ser ut" (Informant D) i fråga om vilka bilder och grafer är tillåtna att använda sig av i sin undervisning. På frågan om hur hen åtgärdar denna osäkerhet svarar hen sedan: "Genom att blunda. Jag är osäker men inte så orolig" (Informant D). Istället för att framhålla några rättsliga konsekvenser tar hen i likhet med andra forskare upp den illegala spridningens eventuella kvalitetsmässiga konsekvenser för materialet, där hen använder en vetenskaplig tidskrift som hen arbetat med som exempel:

Och det är klart om någon annan hade haft tillgång till hela det här materialet och lagt upp det på en tjänst som liknar Icanhazpdf så hade nog ingen haft några egentliga synpunkter på det därför att intresset för att lägga upp det digitalt var ju för att förmedla denna servicen till vetenskapsidkare inom området [...] Men frågan är om man får en pirat-aktör att göra samma arbete, men det gäller att kontrollera att data är kompletta, att det är väl indexerat, att det är väl sökbart och så vidare, för annars har det ganska litet värde för den som håller på med forskning inom området. För det värsta du kan råka ut för är att du har ett ofullständigt material som du inte kan referera korrekt till.

Informant D

Invändningarna mot olaglig spridning av vetenskapligt material har i det här fallet alltså mer att göra med att det skulle kunna vara kvalitetsmässigt undermåligt än att det är olagligt och finns en risk för juridiska påföljder. En annan forskare utpekar inte heller själva lagbrottet som det utmärkande problemet, utan framhåller flera gånger

att det största problemet är bristen på professionalitet och transparens gällande hur urvalsprocessen gått till vid tillgängliggörandet av materialet, att det blir "godtyckligt" (Informant H). Att det är godtyckligt och "slumpmässigt" (Informant A) tar en annan också upp som ett av de större problemen i relation till vad som tillgängliggörs av privata aktörer på internet generellt. Hen bedömer inte heller att hen riskerar några rättsliga konsekvenser i anknytning till att mejla upphovsrättsskyddat material till en forskarkollega som ber om det:

Till en viss gräns så har jag ingenting emot att bryta mot regler så länge som jag vet att jag gör det och vet [...] konsekvenserna. Liksom vad är det som står på spel. Så därför så känner jag att det är viktigt att veta hur regelverken ser ut.

Informant A

Sammanfattningsvis råder det viss osäkerhet kring vad upphovsrätten innefattar, men det uttrycks ingen oro över att det skulle innebära några rättsliga påföljder att eventuellt bryta mot den. De hållningar som forskarna formulerar är intressant att undersöka i jämförelse med den som uttrycktes i Svensson och Larssons studier av sociala normers förändring i förhållande till IPRED-lagen (2009; 2012). I denna påverkades praktikerna av genomklubbandet av lagen, då nedladdningen minskade, samtidigt som de sociala normerna – vilka uttryckte att det inte var några större moraliska problem att ladda ner – bestod. Handlingarna förändrades alltså, men som resultat av en rädsla för att bli straffad och inte för att åsikterna ändrats i frågan (ibid.). I vår studie ser vi motsatsen, där rättsliga påföljder inte verkar påverka praktiken nämnvärt, utan snarare en moralisk vilja att göra rätt för sig eller en misstanke om att användandet av piratkopierat material ska påverka forskningens kvalitet. Som resultat väljer majoriteten av forskarna det säkra framför det osäkra och använder sina etablerade källor framför de inom legala gråzoner. Studien på IPRED och dess betydelse för de sociala normerna kring illegal fildelning undersökte även den sociala press som informanterna kände från omvärlden att sluta fildela. Denna är svårare att identifiera bland våra informanter, eftersom de flesta uttrycker att det inte talas om användandet av material som bryter mot upphovsrätten. Trots att de inte upplever att det talas om detta i deras sammanhang, och således inte påtalar någon direkt social press, så menar vi att de själva utgör aktörer inom sina sammanhang, och de värderingar de uttrycker är att betrakta som del i den sociala press som ändå råder i deras sammanhang. När lagen uppfattas som diffus och risken för påföljder bedöms som osannolika, blir de sociala normernas roll som kontrollerande kraft desto mer påtaglig. Med utgångspunkt i att betrakta informanterna själva som normerande aktörer blir det relevant att lyfta deras värderingar kring brott mot upphovsrätten – dels hur de motiverar sina egna eventuella överträdelser, och dels hur de uttalar sig kring andras. Detta kommer vi att gå in på i nästa avsnitt.

8.3.3 Det egna brottet mot upphovsrätten

I ljuset av att forskarna inte är oroliga för rättsliga påföljder vid upphovsrättsliga överträdelser blir det intressant att se hur de förhåller sig till brott mot upphovsrätten. Då lagen inte fungerar som den kontrollerande kraften i sammanhanget, tar normerna över denna funktion. Forskarnas åsikter och resonemang kring sina egna och andras upphovsrättsliga överträdelser kan ses som exempel på de sociala normer som de både måste förhålla sig till och hela tiden är med och skapar. I kopierandet och

spridandet av digitalt material är det lätt att bryta mot upphovsrätten och detta avsnitt ämnar undersöka forskarnas praktiker och åsikter i förhållande till ett brott mot upphovsrätten. Detta sker på två sätt där det första är att undersöka hur de forskare som begått upphovsrättsliga överträdelser motiverar och resonerar kring detta, vilket vi gör i detta avsnitt. Det andra är att undersöka forskarnas uppfattningar och åsikter kring till bruket av digitala plattformar inom legala gråzoner, det vill säga plattformar såsom Sci-Hub vilka tillgängliggör både fritt och upphovsrättsskyddat material. Det kommer vi diskutera i nästa del: *8.3.4 Andras brott mot upphovsrätten.*

Flera av forskarna uppger att de brutit mot upphovsrätten genom att dela material, bett andra skicka material, använt sig av plattformar inom legala gråzoner eller kopierat upphovsrättsskyddat material i samband med undervisning. Anledningarna till och resonemangen kring detta varierar. En del av forskarna konstaterar att de brutit mot upphovsrätten och kan beskriva hur det gick till, medan andra mer antar att de i vissa situationer brutit mot upphovsrätten men är osäkra på hur. En forskare berättar att hen använt sig av ett olagligt nedladdningsprogram för att införskaffa material till undervisning vid något tillfälle, vilket hen motiverar med att bedrivandet av undervisning rättfärdigar det. I kontrast till detta menar en annan forskare att hen i allmänhet inte har så stora problem med att bryta mot upphovsrätten, men gör ändå avvägningen att när det kommer till “studenterna och allt vad vi gör som är arbetsrelaterat, som är på undervisningsplattformarna, så är det klart, då måste det ju vara rätt” (Informant B). Ytterligare en av forskarna visar på ett komplicerat förhållande till frågan, då hens åsikter om upphovsrätten och praktiker i vissa avseenden går isär. Hen delar då och då sina artiklar eller bokkapitel på förfrågan trots en medvetenhet om att det inte är “helt lagligt” (Informant F). Hen motiverar det med en vilja att vara hjälpsam och underlätta för den som efterfrågar materialet, och beskriver denna inte helt lagliga spridning som en “slags praktisk verklighet”, som är rotad i en “naivitetsens hjälpsamhet” (Informant F). Samtidigt betonar hen starkt att hen “tycker att upphovsrättsliga frågor är väldigt väldigt viktigt” och värjer sig mot ett generellt spridande av material och säger att hen “kan dela ett bokkapitel med en student som inte har råd att köpa min bok, men att sprida folks arbete obetalt det tycker jag är oetiskt generellt, faktiskt” (Informant F). Hen uppger att man som forskare ger mycket av sin obetalda fritid och att där är “de upphovsrättsliga frågorna är faktiskt jätteviktiga” (Informant F). Här ser vi hur åsikt och handling ibland går isär, där forskaren argumenterar för upphovsrättens vikt samtidigt som hen själv bryter mot denna. Detta ser vi också i en av de andra forskarnas resonemang. Det är den enda av forskarna som använt sig utav Sci-Hub och LibGen, plattformar som hen benämner som “fulsidor”:

Enstaka tillfällen så letar jag på fulsidor också, för att då få ner en pdf av en bok och se om jag är intresserad. Så läser jag en tjugo trettio sidor och sen så brukar jag faktiskt skaffa böckerna, så jag använder fulsidorna som reklamaterial egentligen.

Informant I

Hen beskriver tidsbrist som en faktor i valet att tillgripa den typen av kanaler:

Om jag inte kan hitta dem någon annanstans och jag känner att det här måste jag kolla nu [...] när man är igång med någonting så måste man fixa det där och då. [...] Så då checkar jag de spåren som jag känner till, och Sci-Hub kände jag till [...] och hittar jag någonting där kan jag ladda ner det, läsa det snabbt.

Informant I

Trots detta tycker hen att det är viktigt att som forskare följa lagen: “Jag är politiskt övertygad om att jag som arbetar på en statlig myndighet bör vara den som ska följa lag mest, annars så kan man inte kräva att resten av samhället ska följa lag, det är ju en grundprincip” (Informant I). Hen gör själv kopplingen att hens åsikter och praktiker inte går ihop, vilket hen relaterar till den snabba digitala utvecklingen inom tillgängliggörande och spridande av vetenskapligt material:

[...] och sen har det ju skett väldigt väldigt väldigt mycket, och det är tydligt att ens generella rättvisekompass, ens juridiska kompass alltså och praktik inte går ihop, att man inte riktigt har tid att ta tag i det hela.

Informant I

Liksom forskaren som delade material med studenter kan hen sägas syfta på en “slags praktisk verklighet”, som fungerar påtryckande på praktikerna, fastän deras åsikter i frågan egentligen inte går ihop med dessa. Viljan att hjälpa sina studenter eller kollegor, liksom pressen på att färdigställa sin forskning i tid, i kombination med hur lätt och snabbt det går att skicka eller ladda hem ett dokument utanför upphovsrättsliga ramar, gör att de inte agerar enligt sina “rättvisekompasser”. Tidsbrist anges av några av forskarna som orsaken till att använda metoder som kan bryta mot upphovsrätten för att få tag i digitalt material. Som svar på frågan hur hen går tillväga när hen inte hittar önskat material svarar en av forskarna: “Då ber jag om hjälp, någon som har tillgång, eller försöker få reda på det liksom illegalt, ganska ofta så saknar man något kapitel i någon bok som man inte direkt har tillgång till, man måste ha den inför imorgon” (Informant B). Samma forskare uttrycker en också en åsikt där hen menar att digitala plattformar, såsom Sci-Hub, kan ha en funktion i fråga om att belysa problematik med upphovsrätten:

Eller också måste man ibland bryta lagen för att också peka på att, alltså det är inte nödvändigtvis fel bara för att det är olagligt, det kan också vara lagen det är någonting fel på. Så jag tror att såna här initiativ om de har skapats botten up från forskare själv, så kan det säkert vara mer iallafall att skapa uppmärksamhet kring frågan och visa på att folk kringgår de här reglerna för att de inte fungerar.

Informant B

I kontrast till den inre konflikt mellan praktik och moral som uttryckts tidigare, så säger denna forskare att hen inte har några “moraliska issues” (Informant B) med att bryta mot upphovsrätten. Ytterligare en informant uttrycker att hen inte har några moraliska problem med att ibland bryta mot upphovsrätten. Hen har skickat och efterfrågat upphovsrättsskyddat material och motiverat det med att “om det gynnar forskningen så jag beredd att liksom tänja lite på gränserna”, och säger att “till en viss gräns så har jag ingenting emot att bryta mot regler så länge som jag vet att jag gör det” (Informant A), vilket visar på ett pragmatiskt snarare än ett moraliskt förhållningssätt till upphovsrättsliga överträdelser.

Ett par utav forskarna tar upp personliga relationer i anknytning till brott mot upphovsrätt. Informanten som inte har några “moraliska issues” med att bryta mot upphovsrätt, har ändå en moral när det kommer till personliga relationer: “om redaktören är någon jag känner och jag vet om att den här artikeln får inte finnas

tillgänglig förrän efter 3 år, då respekterar jag det” (Informant B). Den forskare som själv hade använt plattformar inom legala gråzoner berättar att hen känner många av de forskare och doktorander som är aktiva inom hens smala ämne, och menar att i och med att “de är inte okända människor för mig” så kan hen ”gott köpa de här grejerna” (Informant I). Återigen ser vi betydelsen av personliga relationer, där dessa utmålas som viktigare skäl till att inte bryta mot upphovsrätten, än själva lagen i sig självt.

Alla fildelningstyper i Lessigs modell (se 5.2 *Upphovsrätt, legala gråzoner och normer*) representeras i forskarnas motiv till upphovsrättsliga överträdelser: nedladdning och delning som ett alternativ till ett köp, som smakprov med avsikt att köpa, för att få tillgång till svåråtkomligt eller dyrt material eller för att få eller ge tillgång till material som upphovsrättsägaren vill dela. Forskarna uttrycker sig därmed olika kring vad som kan motivera ett brott mot upphovsrätten när det kommer till vetenskapligt material. Det verkar enligt forskarnas olika resonemang som att de anser att det ibland kan vara berättigat. Dessa ser dock inte bara olika ut informanterna sinsemellan – det kan även finnas flera konflikterande förhållningssätt inom enskilda forskare. Rätt anledningar eller med vilken frekvens brottet sker verkar kunna rättfärdiga handlingen, men dessa anledningar varierar mellan informanterna.

Några av forskarna har, eller tror sig ha, gjort upphovsrättsliga överträdelser någon gång och deras motiveringar av detta skulle kunna tyda på antingen normer som sanktionerar den typen av handlingar, eller på en avsaknad av norm. Ur ett praktikteoretiskt perspektiv är det i detta fall svårt att tala om gemensamma handlingar eller praktiker, eftersom det bland forskarna knappt går att identifiera någon överensstämmande eller kollektiv överenskommelse i vad som rättfärdigar ett brytande av upphovsrätten och inte. Snarare är moralen och värderingarna bakom handlingarna splittrade, där motiveringarna är individuellt konstruerade. Någon norm är därmed svår att lokalisera, även om vissa forskare för liknande resonemang för att motivera sina handlingar. Orsakerna till denna frånvaro av kollektivt överenskommande skulle i enlighet med praktikteorin kunna kopplas till samhällsutvecklingen, där praktikerna ständigt producerar och reproducerar samhällets strukturer (Nicolini 2012, 45-46). Denna produktion och reproduktion är en process i vilken flera faktorer spelar in gällande huruvida praktiken och dess normer kommer att bli stabila och etablerade, varav en är tid – praktiken blir inte stabil och etablerad över en natt, utan det är en tidskrävande process. Informanternas osäkerhet kring vilka vad det egentligen är i deras informationspraktiker på internet som utgör lagbrottet, liksom avsaknaden av en kollektiv överenskommelse, skulle kunna relateras till den snabba digitala utvecklingen. Gemensamma värderingar och normer kring hur man ska förhålla sig till digitala fenomen som kan bryta mot upphovsrätten har således kanske inte hunnit ta form i och med att dessa fenomen ständigt förändras och förnyas. Ur detta perspektiv i kombination med det socio-legala kan vi förklara de splittrade praktikerna som ett resultat av ett samhälle där de nya möjligheterna, liksom ökade krav på snabbhet, som kommit med den digitala utvecklingens kan vara svåra att kombinera med juridik och moral.

8.3.4 Andras brott mot upphovsrätten

Bland forskarna finns en delad bild av vem det är som skaffar vetenskapligt material från digitala plattformar inom legala gråzoner och av vilka anledningar. Då bruket av dessa inte är något som forskarna upplever att det talas om bland deras kollegor, och

då endast en av forskarna känner till och använt denna typ av plattform är resonemangen kring vilka användarna är spekulativa. Överlag finns en osäkerhet i hur mycket dessa källor används inom respektive disciplin. Vissa upplever att de inte används alls, och andra är säkra på att de används men vet inte hur ofta eller av vem, just eftersom detta inte är något som man talar om. Således är det i detta avsnitt lönlöst att försöka definiera normer, då det handlar om hur forskarna *tror* att användaren motiverar sitt bruk. Vi kommer däremot undersöka vilka likheter och skillnader som finns då forskarna målar upp sin bild av användaren av illegala metoder för åtkomst.

Ett perspektiv som framkommer är att den här typen av plattformar används på grund av bekvämlighet. Två av forskarna tror att de ofta handlar om en slags lathet. En forskare misstänker att det “till och med det är så att folk orkar inte gå till biblioteket” (Informant F), och en annan bekräftar på ett sätt denna bild då hen berättar att den känner folk som gör precis så: laddar hem det de behöver på nätet istället för att gå till biblioteket. Hen påpekar att det också kan bero på att tillgången inte finns, antingen för att man kanske är ute och reser på konferens eller för att biblioteket inte har det man söker. Medan den andra forskaren menar att det är en “beklaglig utveckling” (Informant F), ser hen det mer som en praktisk företeelse och tar upp att dessa plattformar ger möjligheten att först “titta på den hur den ser ut” och “tycker man om den kan de sen köpa in den” (Informant E). Detta är den typ av smakprovsanvändning som den enda av våra informanter som faktiskt använt den här typen av plattformar uppvisar. De här två forskarna är alltså inne på att biblioteken nog ofta kan erbjuda samma information lagligt, men att nedladdning används eftersom det är snabbare och bekvämare – att det är ett “enkelt snabbt sätt” (Informant E) och för att folk kommer att göra det som erbjuder “minsta möjliga motstånd” (Informant F).

Men det finns också den motsatta bilden, där en informant ser det som väldigt osannolikt att någon skulle använda den här typen av källor ifall biblioteken erbjöd samma material:

Alltså om de inte används är det nog precis som jag, att jag tycker jag har tillgång till det jag behöver, eller kan lösa det. Om de används så är det för att man inte har det, och då måste man. Det är ju ingen som, det är ju ingen som använder det här om man skulle kunna lagligt ladda ner den på universitetsbiblioteket.

Informant A

Denna forskare berättar att “vi klagar ganska mycket också på att förlagen [...] tjänar väldigt mycket pengar” och att förlagens höga vinstmarginaler gör att hen inte anser att det är omoraliskt eller “så konstigt att man hittar de här kryphålen [såsom Sci-Hub] för att faktiskt, det är ju i vetenskapens tjänst” (Informant A). Hen ser inte här till den enskilda användaren, men till plattformarnas existens överlag, där hen påtalar höga priser, liksom en slags protest mot förlagens sätt att bedriva sina verksamheter, som orsaker till deras uppkomst. En tydligt negativ inställning till förlagen och deras “girighet” framgick i avsnittet 8.2.3 *Förlagen*. Kritik mot de höga kostnaderna för vetenskapligt material är en av huvudorsakerna till skapandet av både Sci-Hub och #icanhazpdf. En forskare menar dock att tjänster som dessa inte påverkar förlagen, utan snarare universiteten:

Jag tycker att det är ett stort problem att det har blivit så fruktansvärt dyrt med den vetenskapliga litteraturen. Men eftersom vi på det här universitetet betalar ganska mycket pengar till dem som sköter den hanteringen, så är det ju alldeles uppenbart att den här typen av tjänst, den lever ju på de avgifter vi betalar. Det är ju inte, det är ju inte så att de är de stora, det är inte de stora publiceringshusen som egentligen blir lidande av detta, utan kostnaden tas ju ut här. Det är vi som betalar.

Informant D

Synen på användandet av digitala plattformar inom legala gråzoner som kopplat till olika ekonomiska förutsättningar delas av flera forskare. De menar att nedladdning eller olaglig spridning av vetenskapligt material sker av nöd och brist på val. En benämner källor som Sci-Hub är en konsekvens av “att det rådande systemet är otillfredsställande på några punkter” (Informant G) där länder med sämre infrastruktur inte har möjlighet att betala för samma resurser som Lunds universitet. Hen uttrycker en kritik mot hur systemen för åtkomst till vetenskapligt material drivs av kommersiella intressen och problemen de skapar:

Jag tycker det är väldigt problematiskt att vetenskap ska vara förbehållet enbart personer från rika universitet och från den välbeställda världen. Och att de [...] som befinner sig i en annan situation ska behöva hålla tillgodo med nån slags andra klassens sökmotorer. Jag tycker det är [...] väldigt sorgligt att det är så och jag tror inte det är någon som tjänar på det. Det är tyvärr så, det är en kommersiell bransch och det trissar [...] upp priserna och dessutom finns det ett monopol, eller en monopolliknande situation i den här branschen också med ett antal stora förlag som har en väldigt stor andel av marknaden [...].

Informant G

En annan uttrycker förståelse för att forskare i mer ekonomiskt utsatta länder olagligt kopierar och sprider vetenskapligt material:

Vi har ett extremt privilegium här där vi kan göra det lagligt. Vill du komma fram och få informationen som forskare på någon annan stans eller för den delen intellektuell i Bukarest ja.. då har du inte mycket alternativ. Du kan inte köpa dig till det för att det är för dyrt. Och så vill du ha det.

Informant I

En forskare uttrycker att hen gärna på förfrågan delar material med studenter eller doktorander med begränsad ekonomi eftersom “man har ju själv varit student, man har själv varit doktorand med en begränsad ekonomi” (Informant F), vilket visar på samma empati och förståelse för hur ekonomiska förutsättningar kan försvåra åtkomst till material. Denna begränsas dock till just de som frågar hen om material, då forskaren starkt tar avstånd från bruket av exempelvis Sci-Hub och där hen som nämnt snarare utgår från att det används av lathet.

I likhet med den forskare som menar att man som myndighetsanställd och forskare har ett större ansvar än andra att följa lagen, menar en av informanterna att man som forskare vid Lunds universitet har ett större ansvar att betala för sig i och med sin privilegierade position vid ett stort rikt lärosäte: “vi har pengarna att betala för oss, och det blir väldigt annorlunda om vi jämför med små illa finansierade universitet” (Informant D). Ens roll som forskare vid ett resursstarkt universitet medför alltså ett moraliskt ansvar:

Jag tror inte att man förhindrar det här genom att ha en stenhård förbudsinställning, men jag kan ha den principiella åsikten att det är, i synnerhet när man är i en situation där man faktiskt har råd att betala de här kostnaderna även om det innebär att man låter bli att göra annat så har man, tycker jag, någon typ av moralisk förpliktelse att vara med att betala den notan.

Informant D

Här påpekar forskaren också att hen inte tror att “en stenhård förbudsinställning” hjälper mot den här typen av upphovsrättsbrott – återigen ser vi alltså hur lagen upplevs som tandlös.

En annan bild som framträder av användarna av Sci-Hub eller liknande källor är att de besitter makt och avsikter som kan utgöra en fara för vetenskapen. En informant säger att även om hen ser att det skulle kunna vara en smidig lösning på bristande tillgång, så ser hen “en risk med det, för det blir ju ändå ett riktat urval på något sätt” (Informant H). Hen menar att till skillnad från vid de urvalsprocesser som sker vid bibliotek och arkiv i förhållande till tillgängliggörande av vetenskap, så förlorar man med den här typen av plattformar “insyn och expertkunskap” så att det blir “godtyckligt” och leder till att man “outsourcar kunskap” (Informant H). Exakt samma kritik uttrycks av en annan forskare, som menar att dessa plattformar innebär okritiskt och enkelriktat urval. Hen menar att de gör att “den kunskapen som är tillgänglig den överanvänds, vilket innebär då att det kan vara perspektiv, kunskapsperspektiv som inte finns med”, vilket skapar “en diskriminering av kunskap kan man säga och liksom lättjans väg” (Informant F). Hen menar dessutom att det finns risker med materialet som tillgängliggörs då det skulle kunna vara modifierat:

Om någon delar en artikel som jag skrivit, men kanske har klippt ut delar, eller ändrat delar i artikeln. Alltså det kan ju vara förödande[...] om någon skulle gå in och ändra och så, får en att låta på ett annat sätt, som har en annan agenda [...] Det kan ju få jätteallvarliga konsekvenser [...] Så därför är det ju väldigt viktigt att [...] använda de upptrampade vägarna och inte [...] stödja sån, annan utveckling.

Informant F

En annan forskare delar oron för modifierat eller inkomplett vetenskapligt material och tillägger att det alltid kommer finnas ett “tragedy of the commons” (Informant D), där några utnyttjar system för fri tillgänglighet för egen vinning. Det tycker forskaren att man starkt ska motverka, inte minst för att hen ser just en kvalitetsmässig risk med illegal spridning av vetenskapligt material:

[...] det finns ett värde i att visa att man inte bara låter det ske. Sen är ju hela idén med vetenskapliga resultat att de ska spridas. Men det går inte bara att göra allting fritt tillgängligt omedelbart därför att då får du ingen kvalitet på det som sprids.

Informant D

Hen menar att det viktiga i digitalt tillgängliggörande av vetenskapligt material inte handlar om att bara lägga ut det, utan att det “gäller att kontrollera att data är kompletta, att det är väl indexerat, att det är väl sökbart och så vidare”, och att det inte hade gått att få “en pirataktör att göra samma arbete” (Informant D).

Bilden av användaren rymmer även den av en idealist eller aktivist, där några av forskarna beskriver motivet bakom bruket av plattformar som Sci-Hub som ett sätt att visa missnöje för det rådande systemet för spridande vetenskapligt material och de upphovsrättsliga lagarna. En av forskarna ser motiven som särskilt idealistiska när det i likhet med #icanhazpdf är forskare själva som skapat plattformarna. Hen anser att den här typen av plattformar är att betrakta som reaktioner på brister i upphovsrättsliga lagar eller rådande system för spridning av vetenskapligt material, och att de kan vara med och påverka utvecklingen.

Trots att forskarna generellt inte var bekanta med Sci-Hub överensstämmer deras resonemang kring användarnas anledningar till bruk väl med den hittills enda studie som gjorts på detta. I studien framgick att den främsta anledningen till bruket var att materialet inte gick att få tillgång till på egen hand, den andra som en protest mot hur förlagen profiterar på akademiker och den tredje på grund av bekvämlighet (Travis 2016). Indelningen är intressant att koppla till Lessigs fildelningstyper, där två av orsakerna finns representerade: som följd av bekvämlighet samt som följd av att materialet är för dyrt eller för svårt att få tag på. Något aktivistiskt motiv finns inte som alternativ bland fildelningstyperna, vilket vi härleder till att modellen utgår från nedladdning och delning av kultur och underhållning. Skaparna av Sci-Hub och #icanhazpdf har båda uttryckt aktivistiska motiv som grund till fenomenen, som argumenterar för att forskning bör vara fri och tillgänglig för alla oberoende av ekonomiska förutsättningar (Banks 2016; Devichand & Doyle 2015). Att delning av forskning är mer ursäktat än delning av kultur och nöje är något som ett par av forskarna uttrycker, samtidigt som många kan tänka sig att bryta mot lagen i vetenskapens tjänst, eller uttrycker förståelse för de forskare som tillförsäkras sig vetenskapligt material på olaglig väg. Detta menar vi beror på att forskningens egentliga och långsiktiga syfte kan ses som att utveckla samhället till det bättre, och detta på ett plan som kultur och underhållning inte kan sägas göra i samma utsträckning.

8.3.5 Sammanfattning

I vår undersökning av forskarnas förhållningssätt till brott mot upphovsrätten i syfte att få tillgång till vetenskapligt material uppvisar de både variation och enhetlighet. Vi kan identifiera en norm i de praktiker och förhållningssätt som uppvisas gällande att bryta mot upphovsrätten genom peer-to-peer-metoden, där forskarna motiverar det med en prioritering av de sociala relationerna inom forskarcommunityt eller att de i längden verkar för vetenskapens bästa. I detta fall helgar medlen målet och vi kan identifiera en slags etisk regel bland forskarna som uppmanar dem att hjälpa varandra och dela med sig av material. Det framträder även personlig vinning av denna praktik i hur ett spridande av forskarens egna material kan leda till ökat akademiskt kapital och erkännande. En annan likformighet uppvisas i hur forskarna resonerar kring konsekvenserna av att själva bryta mot upphovsrätten där ingen talar om de juridiska straffpåföljderna. Istället talar ett par om den moraliska förpliktelsen i att som forskare följa regelverk och andra hur de avstår från att använda material som ligger utanför universitetets eller andra institutioners resursutbud då detta inte upplevs vara kvalitetssäkrat.

Forskarnas syn på vad som rättfärdigar det egna brottet mot upphovsrätten är långt ifrån enhetlig. De uppger olika anledningar däribland sampling (att ladda ner ett verk,

men därefter köpa verket om det bedöms som relevant) eller en vilja att hjälpa den som personligen efterfrågar material. Flera forskare beskriver tidsbrist som en giltig anledning att få tillgång till eller bruka material på ett sätt som bryter mot upphovsrätten. Även principerna bakom praktikerna skiljer sig åt bland forskarna där några inte alls ser något moraliskt problem i förhållande till att olagligt erhålla eller dela vetenskapligt material och andra betonar vikten och moralen av att respektera upphovsrätten. Några av de senare forskarna bryter i sina praktiker själva mot upphovsrätten, vilket visar på att praktik och princip kan vara motstridiga även inom den enskilde forskaren. Bland forskarna kan vi därmed inte identifiera någon praktik eller norm i relation till att själva bryta eller att avstå att bryta mot upphovsrätten, då de flesta har skapat sina egna handlingsmönster och därmed agerar efter egenkonstruerade regler kring vad de bör eller inte bör göra och varför.

Bilden som forskarna målar upp av personer som bryter mot upphovsrätten, exempelvis i bruket av Sci-Hub, präglas av tre typer: den bekväma som egentligen hade kunnat få tillgång till materialet legalt, den som av nöd tvingas använda sig av plattformarna och aktivisten som genom bruket vill påvisa systemets brister. Detta överensstämmer med den studie som undersökt anledningarna bakom bruket av plattformen (Travis 2016), men är intressant på sättet forskarna målar upp en bild av användaren som "den andre". Användaren av dessa plattformar utmålas av forskarna som någon lat eller bekväm, aktivist, eller som har mycket sämre förutsättningar än dem själva. Även forskaren som själv brukat Sci-Hub och liknande källor framställer användaren som någon med vid ett fattigare universitet, och inte som någon som hen själv, som använt plattformarna som "reklammaterial" (Informant I). Perspektivet att dessa metoder främst används av nöd vid fattigare universitet är utmärkande och delas av flera av forskarna. Detta överensstämmer med vissa studier på användandet av Sci-Hub (Timuş & Babutsidze 2016), men där det även finns de som påvisar att många av de som laddar upp och laddar ner på sidan befinner sig vid välbeställda universitetsstäder i väst (Bohannon 2016; Travis 2016). Att nöden inte representeras är föga förvånande med tanke på Lunds universitets ekonomiska och akademiska förutsättningar, men de två senare typerna kan på vissa sätt representeras bland forskarna. Sättet forskarna bryter mot upphovsrätten som resultat av tidsbrist kan beskrivas som bekvämlighet. Sättet några forskare talar om att olagligt sprida vetenskapligt material i vetenskapens tjänst kan tolkas som en typ av aktivism. Bilden av det egna forskarjaget bland forskarna och bilden av Sci-Hubs användare, såsom de redogörs för i Travis studie (2016), visar därmed likheter även om forskarna själva inte uttrycker det. Här kan vi se att praktiken att använda plattformar som Sci-Hub bryter mot forskarnas syn på den egna forskaridentiteten, då vi bland flera av dem ser uppfattningen att denna praktik kanske kan vara förenlig med en forskarroll vid ett fattigare universitet, men inte med den egna privilegierade forskarrollen.

9 Diskussion och slutsatser

I den här delen sammanfattar och diskuterar vi analysen som gjorts i föregående kapitel. Diskussionen förs med utgångspunkt i våra frågeställningar och med en ambition att besvara dessa:

Hur väljer och motiverar forskare användningen av digitala plattformar och vilka faktorer ges betydelse vid spridning och åtkomst av vetenskapligt material?

Vilken betydelse har sociala normer och upphovsrättsliga aspekter för forskares praktiker kring delning av och åtkomst till digitalt vetenskapligt material?

Hur resonerar forskare om system för spridning och åtkomst av digitalt vetenskapligt material som befinner sig i legala gråzoner?

Studiens syfte är att identifiera normer och praktiker bland forskarna gällande användning och förhållningssätt av system för spridning av digitalt vetenskapligt material. De tre frågeställningarna flyter på många sätt in i varandra då de normer och praktiker vi identifierar kan sägas vara grundade i samma motiv och värderingar, oavsett om det rör plattformar för spridning och åtkomst av digitalt vetenskapligt material som är legala eller befinner sig inom legala gråzoner. I detta kapitel kommer vi redogöra för de slutsatser vi dragit kring dessa normer och praktiker, liksom bakomliggande motiv och värderingar.

9.2 Tillgång och rutin

Vi kan se att forskarna generellt är nöjda med den tillgång till digitalt vetenskapligt material som Lunds universitet erbjuder. De följer alla mer eller mindre utstakade vägar för att skaffa det material de behöver i sin forskning, vilket innebär att vi kan se att de har relativt stabila rutiner. Hur etablerade dessa utstakade vägar är beror delvis på disciplinära skillnader, då dessa innebär skillnader i tillgång och spridning för vetenskapligt material. Vi kan se att de forskare som befinner sig inom de mer naturvetenskapliga ämnena inte behöver leta sig utanför sina vägar och rutiner i samma utsträckning som övriga.

Rutinerna byts ut mot improvisationer när de av olika anledningar brister. De anledningarna kan exempelvis bestå av att materialet är svårt att hitta eller befinner sig bakom en betalvägg. Generellt ser vi en förväntan på att materialet ska vara fritt tillgängligt, vilket tycks vara en förväntning som gäller i högre utsträckning för digitalt material än för fysiskt. Några kan tänka sig att betala för åtkomst, andra ser det knappt som ett alternativ utan kommer i princip undantagslöst att försöka hitta

andra metoder för åtkomst. Dessa kan bestå i att efterfråga materialet hos andra forskare, alltså peer-to-peer-metoden, eller att ladda ner det från plattformar inom legala gråzoner, vilket endast en av våra informanter gjort. Forskarna förstår att deras tillfredsställande materialåtkomst är en följd av universitetets goda resurser. Flera påtalar självmant, utan att vi ställer några frågor om det, att de som forskare vid Lunds universitet har bättre förutsättningar än på många andra lärosäten i världen. De uppvisar därmed att de medvetna om sitt privilegium och att alla forskare inte har samma goda möjligheter till åtkomst för vetenskapligt material.

Om vi jämför forskarnas syn på att göra vetenskapligt material tillgängligt även utanför akademien, med åsikterna som uppenbarades i del 7.2.1 *Open Access* och 7.3.1 *Peer-to-peer*, kan vi konstatera att det tycks finnas en mer enhetligt positiv bild av den fria spridningen av vetenskapligt material forskare sinsemellan, än av den fria spridningen av vetenskapligt material utåt mot allmänheten. Flera ifrågasätter vitsen med att släppa forskning helt fri som den är, och menar att resurser istället borde läggas på olika processer som forskningen ska genomgå för att göras begriplig och fördelaktig för resten av samhället. Vi kan se att forskning i den form den skapas och publiceras inom forskarkontexten betraktas som mer gynnsam inom forskningssammanhang än utåt mot övriga samhället. Forskningen betraktas alltså som vetenskaplig kommunikation – forskarna betonar dess funktion som dialog inom forskarcommunityt, men inte som dialog mellan forskarcommunityt och allmänheten. Här kan vi se en skillnad mellan forskarnas åsikter och det argument som används om både Open Access och Creative Commons – att skattefinansierad forskning ska finnas öppet tillgänglig för skattebetalarna. Forskarna motsätter sig inte själva idén att forskning ska nå ut till allmänheten, men kritiserar snarare en direkt spridning då de menar att formatet blir otillgängligt.

9.2 Vikten av socialt och akademiskt kapital

När det kommer till legala metoder för åtkomst och spridning av vetenskapligt material kan vi se att medvetenheten är högre och åsikterna fler när det kommer till sådant som forskarna måste förhålla sig till i sin forskarroll. Vi kan se att deras åsikter är starkast i förhållande till de faktorer som innebär en direkt påverkan på deras ställning som forskare. Därav kan vi se fler åsikter om Open Access vilket delvis kan härröra ut att Vetenskapsrådet infört det som ett obligatorium. Creative Commons syftar liksom Open Access till att främja en friare tillgång till vetenskap, även om de fungerar på olika sätt, där Creative Commons till skillnad från Open Access ställer sig utanför förlagsvärlden. Detta kan förklara varför kännedomen är låg och åsikterna få när det kommer till Creative Commons. Förlagen och deras verksamhet utmärker sig avsevärt som det som triggar starkast åsikter hos forskarna – något som blir påtagligt inte minst då de framförde dessa utan att vi ställt några frågor om uppfattningarna kring förlagsverksamhet. Det är förlagen som tilldelar akademiskt kapital och status och det finns bland forskarna ett missnöje över det rådande oligopolet inom vetenskaplig kommunikation. Missnöjet bottnar dels i att situationen skapar ojämnt fördelade forskningsresurser då inte alla har råd med avtalen, men även i att forskarna själva anser att förlagens vinster är för höga och att det är oetiskt att slå mynt av forskning. Trots kritiken mot att förlag utnyttjar sin makt och ställning för att profitera på vetenskap, så är det just deras makt och ställning som är de faktorer som väger tyngst i forskarnas val av publiceringskanal. De stora förlagen är förknippade

med högt rankade tidskrifter, akademisk prestige och kvalitet, vilket är det som i slutändan kommer att avgöra var forskarna väljer att publicera.

I kontrast till forskarnas syn på inflytelserika traditionella tidskrifter framgår bilden av att Open Access-tidskrifter i regel inte håller måttet kvalitets- och genomslagsmässigt. Detta trots en enhälligt positiv uppfattning av Open Access som fenomen. I deras positiva inställningar till Open Access får vi bilden av att forskarna är för en friare spridning och tillgång när det kommer till digitalt vetenskapligt material, vilket kan betraktas som ett idealistiskt perspektiv. Detta korrelerar med deras motiveringar till bruket av peer-to-peer-metoden, där forskarna menar att det är målet helgar medlen, där målet är att gynna vetenskap och forskning i stort. I ett brott mot upphovsrätten genom peer-to-peer-metoden uppvisar forskarna en gemensam praktik med överenskomna värderingar där relationen kollegor emellan värderas högre än upphovsrätten. I enlighet med socio-legal teori ser vi hur de sociala normerna och omgivningens värderande av en praktik väger tyngre än lagen och hur forskarna i denna kontext anser det som rätt att bryta mot upphovsrätten. Denna prioritering liksom det allmänna bruket av metoden är direkt kopplad till moral och värderingar där forskarna framhåller det som självklart att forskare hjälper varandra, då det i förlängningen gynnar både forskningen och samhället. Metoden går även att koppla till en individuell gagn eftersom forskares akademiska kapital och genomslag kan antas öka om denne villigt sprider sitt material till de som efterfrågar detta. Peer-to-peer-metoden visar på en stark forskaridentitet där de sociala normerna och deras definition av ett korrekt handlande går före lagen. Här kan vi se en koppling till resultaten i Ola Pilerots avhandling, som pekar på att delningspraktiker bidrar till att stärka yrkesidentiteten forskare sinsemellan, där det är en viktig informationspraktik när det gäller att känna samhörighet med ett större forskarnätverk (2014, 69), vad vi skulle kalla forskarcommunityt. Inom detta community finns gemensamt skapade och upprätthållna ideal motiverar bruket av peer-to-peer-praktiken. I förhållande till denna praktik ser vi att gemensamma värderingar har stor betydelse, medan upphovsrättsliga aspekter inte väger lika tungt i hur forskarna väljer att handla.

I relation till idealbilden av Open Access som en betydelsefull utveckling, och särskilt med mindre privilegierade universitet i åtanke, uttrycks inte samma ambition att agera i enlighet med idealet. Medan peer-to-peer-utbyten praktiseras och motiveras med att det gynnar forskningen – även i fall där forskarna är medvetna om att det kan bryta mot upphovsrätten – så är det inte med samma villighet som de publicerar sig med Open Access, trots att de enstämmigt menar att det är ett positivt fenomen. Här kan vi se en skillnad i hur forskarna upplever att de individuellt påverkas av respektive praktik och att de agerar efter vad de upplever att de har råd med utefter sitt sociala och akademiska kapital samt de normer som finns i deras sammanhang, i enlighet med Bourdieus ingång till praktikteori (Nicolini 2012, 61). Genomgående ser vi en stark norm gällande det vetenskapliga och sociala utbytet med sina forskarkollegor. Relationerna med forskarkollegorna värderas högt och normen är att hjälpa dem. Det framgår även att de inte fruktar några personliga konsekvenser när det kommer till att bryta mot upphovsrätten – varken sociala eller juridiska påföljder. Däremot ser de personliga konsekvenser med att publicera i en lågt rankad tidskrift, där vi kan se att de upplever att Open Access-tidskrifter generellt har lägre status och är av lägre kvalitet än traditionella tidskrifter, vilket gäller framförallt Open Access-tidskrifter i

vilka det är gratis att publicera sig. Detta illustreras kanske bäst med en av forskarnas kommentarer om att man som forskare inte ska:

blanda ihop hur det borde vara med hur verkligheten är, och jag vill hellre hålla mig till verkligheten och publicera där som det jag i verkligheten kommer få genomslag, än att vara någon slags idealist som drunknar i ett cyberspace

Informant A

Detta leder till att forskarna betalar dyrt för att publicera sig i tidskrifter med högre rankning, där bilden som ges är att det inte är en uppoffring som görs av idealistiska skäl, utan som följd av Vetenskapsrådets krav. Medan handlingen att skicka material till en forskarkollega – och särskilt om det är ens egna forskning man skickar – ökar forskarnas sociala och akademiska kapital, så bedömer de en publicering i en lågt rankad Open Access-tidskrift minskar deras akademiska kapital, vilket de inte anser sig ha råd med. Det som gynnar dem som individer inom sina sociala och akademiska sammanhang är således det som prioriteras i val av handling, till och med när handlingen kan bryta mot upphovsrätten. Här kan vi ur ett socio-legalt perspektiv se att akademisk prestige och social tillhörighet i högre utsträckning formar de normer och praktiker som forskarna agerar efter, än vad lagen om upphovsrätt gör.

Larivière, Haustein och Mongeon påpekar i *The Oligopoly of Academic Publishers in the Digital Era* (2015), att vi lever i en tid där publicering inte innebär samma processer som förr, utan framhåller att det nu är lättare att som individ tillgängliggöra och publicera material online. Tidens digitala möjligheter avspeglas inte i forskarnas praktiker, då de som både skapare och främsta användare av vetenskapligt material egentligen har kapacitet att ändra systemen (ibid.). Bojkotten mot Elsevier kan ses som ett exempel på när den makt som forskarna egentligen har kommer till uttryck. Men i vår studie blir det tydligt att förlagen är de aktörer som dominerar den vetenskapliga kommunikationen, trots de initiativ som tagits för att främja Open Access, då forskarnas praktiker likväl formas efter förlagens villkor och inte tvärtom. Det är en omfattande process att omvärdera statusfaktorer, men vi kan i likhet med Larivière, Haustein och Mongeon spekulera i att ifall forskare hade gått samman och organiserat sig, så hade de själva kunnat påverka och definiera vad som anses vara prestige och kvalitet inom vetenskaplig publicering.

9.3 Vikten av upphovsrätt och sociala normer

Överlag saknar alltså upphovsrättsliga aspekter betydelse för forskarnas ageranden, då risken för juridiska påföljder av brott mot upphovsrätten bedöms som låg. Forskarna visar på varierande medvetenhet om vad upphovsrätten innebär gällande användningen och spridningen av vetenskapligt material, där vissa kan redogöra för vilka avtal som gäller och andra uttrycker en osäkerhet. De forskare som poängterar vikten av att respektera upphovsrättsliga avtal gör detta med utgångspunkt i moraliska uppfattningar, där de pratar om att göra rätt för sig. Intressant nog använder sig forskarna ibland utav samma motivering för att bryta mot upphovsrätten. Därmed anses det som rättfärdigat att bryta mot upphovsrätten om anledningarna bedöms som moraliskt försvarbara.

När det kommer till ett mer generellt brott mot upphovsrätten som att ladda ner material från plattformar inom legala gråzoner eller använda material i undervisning på olagliga sätt ser vi en avsaknad av social norm. Detta beror på att forskarna inte upplever att användningen av material som bryter mot upphovsrätten diskuteras, vilket innebär att det omgivande forskarcommunityt inte formulerat några gemensamma regler för vad som är korrekt eller inkorrekt handlande i frågan. Forskarna visar här istället på individuellt skapade praktiker där de har olika definition av vad som är etiskt försvarbart och av vilka anledningar man får bryta mot upphovsrätten. Några känner inga större moraliska problem med att bryta mot upphovsrätten när det kommer till vetenskapligt material då de anser att det i förlängningen gynnar forskning. Vissa forskare visar på konflikterande praktiker där de är för upphovsrätten i princip men bryter mot den i sina praktiker. Dessa forskare pekar då på att de har giltiga skäl till att bryta mot upphovsrätten – skäl som kan vara grundade i solidaritet eller tidsbrist. Forskarnas olika värderingar kring upphovsrätten eller brott mot denna kan inte sägas påverka deras praktiker nämnvärt, på sättet flera av dem på något sätt bryter mot upphovsrätten och anser sig ha rätt eller ha giltiga anledningar att göra det. En aspekt som påverkar praktiken är personliga relationer, där forskaren undviker att olagligt sprida eller få tillgång till verket om dess upphovsman eller redaktören för tidskriften materialet publicerats i är någon hen känner. Återigen ser vi här hur forskarnas personliga relationer är en avgörande aspekt i forandet av deras praktiker. Det sociala sammanhangets regler prioriteras således framför samhällets regler i stort.

Användandet av digitala plattformar inom legala gråzoner är sällsynt i vår studie då de endast använts utav en forskare. Samtidigt uttrycker flera av forskarna att denna typ av metod för åtkomst används inom deras respektive disciplin, men hur mycket och av vem råder det en osäkerhet i då det inte talas om detta. Det generella avståndstagandet från plattformar inom legala gråzoner grundas i olika värderingar, men återigen inte i en oro för rättsliga påföljder. En del av forskarna uttrycker även att de tar avstånd från plattformar inom legala gråzoner av etiska skäl, då de menar att upphovsmännen bör kompenseras. Vi ser i intervjuerna att flera av forskarna uttrycker en osäkerhet kring vad olika upphovsrättsliga restriktioner innebär, men oklarheterna anges inte som motiv för att sky plattformar inom legala gråzoner. Istället uttrycker några forskare en farhåga att material som laddas upp på plattformarna inte är kvalitetsgranskat och säkert att använda. Som följd undviker de denna praktik – för att minimera risken för råka ut för modifierat eller inkomplett material och använder sig hellre av sina tidigare utstakade vägar. Betoning på vikten av kvalitet är genomgående i vår studie och framställs som en av de tyngsta faktorerna i flera val: valet att inte använda illegalt uppladdat material, som vi just redogjort för; valet att inte välja Open Access och valet var man ska publicera sig. Vi kan alltså se att det finns en bild av att friare tillgång och spridning av digitalt vetenskapligt material krockar med föreställningen av vad som är kvalitet.

Forskarna uttrycker olika uppfattningar av användarna av digitala plattformar inom legala gråzoner och varför de använder dessa. Här träder fyra karaktärer fram: den som använder plattformarna av bekvämlighet; den nödgade forskaren eller studenten vars ekonomiska omständigheter kräver det; den som använder dem för egen vinning eller med ont uppsåt; samt aktivisten som använder plattformarna för att visa på brister i informationstillgången så som den ser ut nu. Forskarna relaterar inte till dessa

olika användartyper, då de snarare målar upp bilden av användaren som *den andre* trots att de anledningar till brott mot upphovsrätten som räknas upp även kan spåras bland deras egna praktiker. Forskarna ser således inte användandet av plattformar som Sci-Hub som kompatibelt med den egna forskaridentiteten, men visar förståelse för att det kan ingå i forskarrollen vid universitet som inte är lika privilegierade som Lunds. Detta trots att det finns studier som visar att plattformen används både av de som befinner sig vid välbärgade universitetsstäder i väst och mer ekonomiskt utsatta universitet (Bohannon 2016; Travis 2016; Timuş & Babutsidze 2016). Med detta i åtanke, liksom kritiken gentemot Open Access, kan vi spekulera i att denna studie hade sett annorlunda ut om vi undersökt ett lärosäte i någon annan del av världen, som inte har samma stora resursutbud som Lunds universitet. Kanske hade inställningen mot Open Access korrelerat med användningen på ett annat sätt, och kanske hade bilden av vem som använder sig av plattformar inom legala gråzoner då sett annorlunda ut.

Vi menar att forskarnas åsikter och informationspraktiker både präglar och präglas av bilden de har av hur en forskare ska vara. I vår studie kan vi se att det finns informationspraktiker som stärker forskarnas yrkesidentitet. Detta ser vi i deras peer-to-peer-praktiker, där forskarna ser sig själva som aktörer i sitt forskarcommunity, i vilket det är viktigt att visa solidaritet, främja forskning och värna om sina professionella och sociala kontakter. Det finns också tillfällen då åsikt och praktik går isär, vilket vi kan se både i kluvna inställningar till upphovsrättsliga överträdelser och i publiceringspraktiker, där man å ena sidan skattar Open Access högt, och å andra sidan prioriterar individuell status framför ett ideal om friare tillgång och spridning av vetenskap. Forskarcommunityt kan således sägas kännetecknas av både sammanhållning och konkurrens, där det akademiska och sociala sammanhanget värderas högt, men vinningen på individnivå värderas högre.

10 Avslutande reflektioner

Vi har nu sett hur forskare skapar och reproducerar praktiker och normer i förhållande till den kontext de befinner sig i. Omgivningen med förlagen, tidskrifterna och andra forskare bildar ett nätverk av påverkande faktorer som är tongivande i hur forskare väljer och resonerar kring åtkomst och spridning. Omgivningens krav och förväntningar är dock oklara i de avseenden som gäller att bryta mot upphovsrätten i hanteringen av digitalt vetenskapligt material, där forskarna inte känner samma press på att agera enligt ett visst mönster. Tvärtom anser de att det finns giltiga ursäkter för att bryta mot upphovsrätten och flera av dem gör det. Tystnaden som finns kring att använda material på ett sätt som bryter mot upphovsrätten eller att erhålla material genom metoder inom legala gråzoner är uppenbar i vår studie. Samtidigt är visat i vår studie på att metoderna används och forskningen konstaterar att Sci-Hub är en välanvänd plattform för åtkomst, som liksom #icanhazpdf både praktiskt och juridiskt är, om inte omöjliga, så mycket svåra att förhindra. Denna typ av initiativ kan ses som ett symptom för det rådande landskapet för vetenskaplig kommunikation, vilket har en direkt koppling till universitetsbibliotekens uppgift att erbjuda åtkomst till vetenskapligt material. Detta påpekar Gardner och Gardner (2017), vilka ser biblioteken som en aktör som bör arbeta med att skapa medvetenhet kring åtkomstmetoder som bryter mot upphovsrätten och erbjuda välfungerande alternativ. De framhåller här Open Access som centralt, och menar att bibliotek bör arbeta med detta genom att informera forskare och studenter om Open Access innebörd samt stötta dem i publicerings- och avtalsprocesser. Då vi i vår studie ser att forskarna i grunden har en positiv hållning till Open Access, håller vi med nämnda studie om att biblioteken i högre utsträckning borde hjälpa forskare att bli införstådda i olika tidskrifters avtal och Open Access-möjligheter. Machin-Mastromatteo, Uribe-Tirado, Romero-Ortiz menar vidare att Sci-Hub felaktigt ses som en del av Open Access-rörelsen vilket kan resultera i att förlag tar avstånd från Open Access (2016). I ett forskarcommunity som redan felaktigt kopplar Open Access till låg kvalitet menar de att det finns en poäng i att, i likhet med Gardner och Gardner (2017), informera och därmed uppvärdera Open Access, men särskilt framhålla skillnaden i vad som är Open Access och vad som *ger* access (Machin-Mastromatteo, Uribe-Tirado, Romero-Ortiz 2016). Denna hållning speglar alltså en utbyggnad och satsning på de existerande och lagliga formerna för åtkomst och spridning av material. Detta anser vi logiskt då den förlagsverksamhet som forskarna uttrycker ett sådant missnöje kring kan ändra sig vid påtryckningar från legala system och det akademiska samhället. Vi menar att en förändring kan ske genom att uppvärdera Open Access, och andra lagliga alternativ som ökar spridning och åtkomst till vetenskapligt material, då detta kan lägga större press på förlagen än genom illegala initiativ som Sci-Hub. Det problematiska ligger dock inte bara i effektivitet och att erbjuda fri tillgång, utan även att uppvärdera Open Access status så att det kan förknippas med den prestige och kvalitet som de högt rankade tidskrifterna. Men att stabilisera och kvalitetssäkra ett

varumärke tar tid och forskarna är överlag fortfarande skeptiska mot Open Access-tidskrifter som de väljer bort för andra traditionella tidskrifter. Som Larivière, Haustein och Mongeon påpekar har den digitala utvecklingen i teorin möjliggjort för forskare att gå samman och publicera sig vid Open Access-tidskrifter och därmed ställa sig utanför förlagsverksamheten (2015). I praktiken ser vi hur detta blir svårt, då den vetenskapliga kommunikationen på många sätt förlitar sig just på de statustyngda traditioner och kvalitets- och publiceringsprocesser som stabiliserats över tid. Vi anser att arbetet med att uppvärdera och informera kring Open Access bör föras av biblioteken, samtidigt som forskarna själva är en stor del av denna process. I likhet med Subers resonemang tror vi att det till stor del är upp till forskarna själva att uppvärdera Open Access-tidskrifter genom att publicera bra artiklar i dessa (2012). Open Access-tidskrifter behöver inte korrelera med självpublicering men kan i vissa fall göra det. Borgman talar om denna självpublicering som en motsägelse inom den vetenskapliga världen, då dess inneboende relationer mellan peer-reviewers, förlag, redaktörer och bibliotek är en alltför essentiell del i den vetenskapliga kommunikationen för att kunna avstå från (2007, 76). Denna motsägelse är smärtsamt tydlig bland forskarna och vi tror att de olika aktörerna – peer-reviewers, förlag, redaktörer och bibliotek – är så pass integrerade att de inte går att åtskilja helt. I ljuset av allt detta finns det ett behov av att undersöka balansen och relationerna mellan dessa aktörer, vilka processer och maktstrukturer de utgörs av och vilka konsekvenser det skapar för den vetenskapliga kommunikationen. Detta är ett område som hade varit intressant för framtida forskning, då det skulle bidra med en medvetenhet för både forskarcommunityt och kunskapsskapande institutioner som bibliotek eller universitet.

Den digitala utvecklingen har som tidigare nämnt underlättat för individen att skapa egna plattformar där hen kan publicera och sprida sitt egna material. Utöver detta har större delar av den vetenskapliga kommunikationen börjat att föras på sociala medier och forskarplattformar som Researchgate (Nicholas et al. 2017). När de flesta med lätthet kan skaffa sig ett konto på Twitter och använda #icanhazpdf eller skapa en profil på ResearchGate ökar möjligheten att på egen hand få åtkomst till och sprida material. Forskarna uppvisar förväntningar på digital informationsåtkomst som speglar den digitala utvecklingens nya förutsättningar, där det är lätt att få tillgång, går fort och går att få gratis. De tycks prioritera att betala för fysiskt material, medan de förväntar sig att digitalt material ska vara fritt. Forskarna uppvisar en osäkerhet i vilka handlingar på internet som innebär upphovsrättsliga brott, vilket kan härledas till hur lätt det är att få åtkomst till material på sätt som skulle kunna bryta mot upphovsrättsliga avtal. Kraven på att det ska gå fort yttrar sig exempelvis i peer-to-peer-praktikerna, då man hellre frågar en forskarkollega efter materialet än att kanske begära ett distanslån vid biblioteket. Matthew Hoy (2017) pekar på att bibliotekarierna hamnar i kläm mellan olika intressen när det kommer till upphovsrättsliga frågor. Å ena sidan är det förlagens intressen av att maximera sin profit genom upphovsrättsliga avtal, vilka bibliotekarierna är bundna att följa. Å andra sidan ligger det i det forskares intresse att maximera spridningen av sina artiklar och av att enkelt, snabbt och fritt tillgå material till sin forskning, vilket ingår i bibliotekariernas jobb att hjälpa dem med. Hoy tror inte på att ett förbud mot att använda plattformar som Sci-Hub hjälper, snarare borde fokus ligga på att utbilda forskare om upphovsrätt (ibid.). I vår studie har vi sett en osäkerhet kring vad upphovsrätten i praktiken innebär när man är ute på internet, samt en tystnad kring att använda eller tillgå material på ett sätt som bryter

mot upphovsrätten. Utifrån detta menar vi att det finns ett behov, både vid universitetet och universitetsbiblioteken, av att ha tydligare information, riktlinjer och policydokument för hur man som forskare ska orientera sig på nätet utan att göra några upphovsrättsliga överträdelser.

I retrospekt kan vi konstatera att vårt val av metod fungerat väl för vårt undersökningsområde. Att hålla i semistrukturerade djupintervjuer möjliggjorde samtal med forskarna i vilka de fick utrymme att vända och vrida på sina åsikter och uppfattningar, vilket gav oss en nyanserad och mångfacetterad bild som hade varit svår att uppnå i en kvantitativ studie. Även våra teorier har fungerat väl i förhållande till vårt ämne och har väglett oss hur vi analyserat materialet. Vi anser att vår inriktning gentemot normer bland forskare när det kommer brott mot upphovsrätten och legala gråzoner är intressant ur samhällssynpunkt då forskning utgör en grundpelare i samhällsutvecklingen och det är viktigt att det finns fungerande system för hur den bedrivs. Vi hade gärna sett fler studier med samma inriktning, då detta är något som det i nuläget råder brist på. Vår studie är, med tanke på sitt omfång och sina förutsättningar, begränsad på det sätt att det är svårt att uttala sig om hur pass etablerade och starka de normer som vi identifierat är. En mer storskalig studie på samma område, och kanske jämföra denna mot en kvantitativ mätning av hur ofta forskare upplever sig bryta mot upphovsrätten, hade kunnat ge en större tyngd och mer heltäckande bild än vi i vår studie kan. Som nämnt hade vi också gärna sett framtida studier som riktar in sig på mindre privilegierade lärosäten än Lunds universitet, då vi tror att utfallet då hade blivit annorlunda.

11 Referenser

11.1 Empiriskt material

Intervju med informanten vid Naturvetenskapliga fakulteten – 2017-02-20
Intervju med informanten vid Juridiska fakulteten – 2017-02-20
Intervju med informanten vid Samhällsvetenskapliga fakulteten – 2017-02-21
Intervju med informanten vid Lunds Tekniska Högskola – 2017-02-28
Intervju med informanten vid Konstnärliga fakulteten – 2017-03-01
Intervju med informanten vid Ekonomihögskolan – 2017-03-02
Intervju med informanten vid Humanistiska fakulteten – 2017-03-03 & 2017-03-21
Intervju med informanten vid Medicinska fakulteten – 2017-03-08
Intervju med informanten vid Teologiska fakulteten – 2017-03-21

Samtliga ljudfiler och transkriptioner av intervjuerna finns i författarnas ägo.

11.2 Litteraturförteckning

Appelrouth S. & Desfor Edles L. (2007). *Sociological Theory in the Contemporary Era: Text and Readings*. Thousand Oaks, California: Pine Forge Press.

ArXiv. (2017). <https://arxiv.org/> [2017-05-26]

Ayris, P. (2017). The importance of European collaborations to support Open Science and digital library development. *Liber Quarterly: The Journal of European Research Libraries*, 26(4), 244-259.

Banks, M. (2016). Sci-Hub: What It Is and Why It Matters. *American Libraries*, 31 maj. <https://americanlibrariesmagazine.org/2016/05/31/why-sci-hub-matters/>

Becher, T. & Trowler, P. R. (2001). *Academic Tribes and Territories: Intellectual enquiry and the culture of disciplines*. 2. uppl., Philadelphia: Open University Press.

Björk, B., Laakso, M., Paetau, P., & Welling, P. (2013). Anatomy of green open access. *Journal Of The Association For Information Science & Technology*, 65(2), 237-250.

Bohannon, J. (2016). Who's downloading pirated papers? Everyone. *Science*, 352(6285), 508–512.

- Borgman, C. L. (2007). *Scholarship in the digital age: information, infrastructure, and the Internet*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Borgman, C. L. (2015). *Big Data, Little Data, No Data : Scholarship In The Networked World*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourne P. E., Polka J. K., Vale R. D. & Kiley R. (2017). Ten simple rules to consider regarding preprint submission. *PLOS Computational Biology*, 13(5), 1-6.
- Cabanac, G. (2016). Bibliogifts in LibGen? A Study of a Text-Sharing Platform Driven by Biblioleaks and Crowdsourcing. *Journal of the Association for Information Science & Technology*, 67(4), 874-884.
- Cost of Knowledge. (2017). *Statement of purpose*. <https://gowers.files.wordpress.com/2012/02/elsevierstatementfinal.pdf>. [2017-05-30]
- Creative Commons. (2017a). *Open Science*. <https://creativecommons.org/about/program-areas/open-science/> [2017-05-31]
- Creative Commons. (2017b). *Om Creative Commons licenserna*. <http://www.creativecommons.se/om-cc/licenserna/> [2017-06-01]
- Cronin, B. (2003). Scholarly communication and epistemic cultures. *New Review of Academic Librarianship*, 9(1), 1-24.
- Devichand, M. & Doyle E. (2015). The scientists encouraging online piracy with a secret codeword. *BBC News*, 21 oktober. <http://www.bbc.com/news/blogs-trending-34572462>
- Ellickson, R. C. (1998). Law and Economics Discovers Social Norms. *Journal of Legal Studies*, (27) 2, del 2, 537-552.
- Elsevier. (2017). *Open Access*. <https://www.elsevier.com/about/open-science/open-access> [2017-05-16]
- Feldman, M. S. & Orlikowski, W. J. (2011). Theorizing Practice and Practicing Theory. *Organization Science*, 22(5), 1240-1253.
- Gardner, C. C. & Gardner, G. J. (2017). Fast and Furious (at Publishers): The Motivations behind Crowdsourced Research Sharing. *College & Research Libraries*, 78(2), 131-149.
- Gherardi, S. (2009). Introduction: The Critical Power of the 'Practice Lens'. *Management Learning*, 40(2), 115-128.
- Greshake, B. (2016). Looking Into Pandora's Box: The Content Of Sci-Hub And Its Usage. [epubl. före tryckning]. *BioRxiv* DOI: <https://doi.org/10.1101/124495>

- Gulley, N. (2014). Creative Commons: challenges and solutions for researchers; a publisher's perspective of copyright in an open access environment. *Insights: the UKSG journal*, 26(2), 168-173.
- Henderson, E. (2016). Pirate website offering millions of academic papers for free refuses to close despite lawsuit. *The Independent*, 15 februari. <http://www.independent.co.uk/news/science/pirate-website-offering-millions-of-academic-papers-for-free-refuses-to-close-despite-lawsuit-a6875001.html>
- Hoy, M. B. (2017). Sci-Hub: What Librarians Should Know and Do about Article Piracy. *Medical Reference Services Quarterly*, 36(1), 73-78.
- Hydén, H. & Svensson, M. (2008). The Concept of Norms in Sociology of Law. *Scandinavian Studies in Law*, 53, 15-32.
- Khabsa, M. & Giles, CL. (2014). The Number of Scholarly Documents on the Public Web. *PLoS ONE*, 9(5), 1-6.
- Kjellberg, S. (2010). *Forskarbloggar: vetenskaplig kommunikation och kunskapsproduktion i blogg sfären*. Lund: Lunds universitet.
- Kjellberg, S., Haider, J. & Sundin, O. (2016). Researchers' use of social network sites: a scoping review. *Library & Information Science Research*, 38(3), 224-234.
- Klang, M. (2009). *Introduktion till upphovsrätt*. <https://www.skolverket.se/skolutveckling/resurser-for-larande/kollakallan/upphovsratt/fakta-1.154344> [2017-06-01]
- Knorr-Cetina, K. (1999). *Epistemic Cultures: How the Sciences Make Knowledge*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. 3. uppl., Lund: Studentlitteratur.
- Larivière, V., Haustein, S. & Mongeon, P. (2015). The Oligopoly of Academic Publishers in the Digital Era. *PLoS ONE*, 10(6), 1-15.
- Larsson, S., Wnukowska-Mtonga, S., Svensson, M. & De Kaminski, M. (2014), Parallel Norms: File-Sharing and Contemporary Copyright Development in Australia. *World Intellectual Property*, 17(1-2), 1-15.
- Leckie, G. J., Given, L. M. & Buschman, J. (red.) (2010). *Critical theory for library and information science: exploring the social from across the disciplines*. Santa Barbara: Libraries Unlimited.
- Lessig, L. (2006). .commons. i Drobak, J. (red.). *Norms and the Law*. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
- Lessig, L. (2004). *Free Culture: How Big Media Uses Technology and the Law to Lock down. Culture and Control Creativity*. New York: Penguin Press.

Levin, A., Dato-on, M., & Manolis, C. (2007). Deterring illegal downloading: The effects of threat appeals, past behavior, subjective norms, and attributions of harm. *Journal Of Consumer Behaviour*, 6(2/3), 111.

Lindh, K. (2015). *Breathing Life into a Standard: The configuration of resuscitation in practices of informing*. Lund: Lunds universitet.

Linköpings universitet. (2017). *Publicera Open Access*. <https://www.bibl.liu.se/publicera-och-sprida/publicera-open-access?l=sv> [2017-06-01]

Lunds universitet. (2017). *LUBsearch & Elektroniska Resurser: Vad är LUBsearch?* <http://libguides.lub.lu.se/lubsearchchoelektroniskaresurser/lubsearch> [2017-05-26]

Machin-Mastromatteo, J. D., Uribe-Tirado, A. & Romero-Ortiz, M. E. (2016). Piracy of scientific papers in Latin America: An analysis of Sci-Hub usage data. *Information Development*, 32(5), 1806-1814.

Maula, H. & Talja, S. (2003). Reasons for the use and non-use of electronic journals and databases: a domain analytic study in four scholarly disciplines. *Journal of Documentation*, 59(6), 673-691.

Memon, A. R. (2016). ResearchGate is no longer reliable: leniency towards ghost journals may decrease its impact on the scientific community. *JPMA. The Journal Of The Pakistan Medical Association*, 66(12), 1643-1647.

MIT Press. (2017). *Open Access: About the Author*. <https://mitpress.mit.edu/books/Open-access> [2017-05-30]

Moberg, K. (2015). Är artikeln peer reviewed?. *Karolinska Institutet: Universitetsbiblioteket* [blogg], 3 mars. <https://kib.ki.se/whatsup/blog/ar-artikeln-Peer-reviewed>. [2017-05-31]

Mohdin, A. (2015). Academics have found a way to access insanely expensive research papers – for free. *Quartz*, 21 oktober. <https://qz.com/528526/Academics-have-found-a-way-to-access-insanely-expensive-research-papers-for-free/> [2017-05-01]

Nicholas, D., Clark, D., & Herman, E. (2016). ResearchGate: Reputation uncovered. *Learned Publishing*, 29(3), 173-182.

Nicholas, D., Watkinson, A., Boukacem-Zeghmouri, C., Rodríguez-Bravo, B., Xu, J., Abrizah, A., Świgoń, M. & Herman, E. (2017). Early career researchers: Scholarly behaviour and the prospect of change. *Learned Publishing*, 30(2), 157-166.

Nicolini, D. (2012). *Practice Theory, Work, & Organization: an Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Open Source Initiative (2017). *The Open Source Definition*. <https://opensource.org/osd> [2017-05-25]

- Park, J. H. (2009). Motivations for Web-Based Scholarly Publishing: Do Scientists Recognize Open Availability as an Advantage?. *Journal of Scholarly Publishing*, 40(4), 343-369.
- PubMed. (2017). <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/> [2017-05-26]
- Pilerot, O. (2014). *Design researchers' information sharing – The enactment of a discipline*. Borås: University of Borås.
- Rennstam, J. & Wästerfors, D. (2011). Att analysera kvalitativt material. I Ahrne G. & Svensson P. (red.). *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber.
- ResearchGate. (2017). <https://www.researchgate.net/> [2017-06-01]
- Ross, G. (2016). An Interview with Lawrence Lessig. *American Scientist*. <http://www.americanscientist.org/bookshelf/pub/lawrence-lessig> [2017-06-01]
- Schatzki, T. R. (2012). A primer on practices: Theory and research. I Higgs, J., Barnett, R. Billett, S., Hutchings, M. & Trede, F. (red.). *Practice-Based Education: Perspectives and Strategies*. Rotterdam: Sense Publishers.
- SFS 1967:729. *Lag om upphovsrätt*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Svensson, M. & Larsson, S. (2012). Intellectual property law compliance in Europe: Illegal file sharing and the role of social norms. *New Media & Society*, 14(7), 1147-1163.
- Svensson, M. & Larsson, S. (2009). *Social Norms and Intellectual Property – Online Norms and the European Legal Development*. Lund: Media-Tryck.
- Suber, P. (2012). *Open Access*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Timuş, N. & Babutsidze, Z. (2016). Pirating European Studies. *Journal of Contemporary European Research*, 12(3), 782-791.
- Togia, A. & Korobili, S. (2014). Attitudes towards open access: A meta-synthesis of the empirical literature. *Information Services & Use*, 34(3/4), 221-231.
- Travis, J. (2016). In survey, most give thumbs-up to pirated papers, *Science*, 6 maj. <http://www.sciencemag.org/news/2016/05/survey-most-give-thumbs-pirated-papers> [2017-05-31]
- Trost, J. (2010). *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Vetenskapsrådet. (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. http://www.gu.se/digitalAssets/1268/1268494_forskningsetiska_principer_2002.pdf [2017-05-01]

Vetenskapsrådet. (2017). *Nationella riktlinjer för öppen tillgång till vetenskaplig Information*.<https://www.vr.se/omvetenskapsradet/regeringsuppdrag/avrappporterade2015/avrappporterade2015/nationellariklinjerforoppentillgangtillvetenskapliginformati on.4.7e727b6e141e9ed702b1307e.html> [2017-05-23]

Wang, X, & McClung, S. (2012). The immorality of illegal downloading: The role of anticipated guilt and general emotions. *Computers In Human Behavior*, 28(1), 153-159.

Xia, J. (2010). A longitudinal study of scholars attitudes and behaviors toward open-access journal publishing. *Journal of the American Society for Information Science & Technology*, 61(3) 615-624.

Bilaga 1: Arbetsfördelning

Arbetet med denna uppsats har präglats av samarbete, där vi i möjligaste mån delat lika på dess olika delar och processer. Inledningsvis delade vi till viss del upp läsning av material mellan oss, men diskuterade kontinuerligt relevans och urval i förhållande till vår teoretiska ansats och frågeställningar. Vi har båda förberett och genomfört intervjuerna, där vi turades om att intervjua och att föra anteckningar. När det kommer till transkriberingarna delade vi inspelningarna på hälften och arbetade därmed lika mycket med dem. Arbetet med att bearbeta och kategorisera material, liksom att utarbeta strukturen för uppsatsen har utgjorts av en dialog för att i möjligaste mån kunna nå gemensamma beslut. Även om vi inte författat varje mening tillsammans och ibland arbetat på varsitt håll, så har skrivandet präglats av diskussioner. Detta har ibland skett på digital väg, men allt som oftast genom att sitta bredvid varandra och varva skrivande eller läsande med att tillsammans reflektera kring innehåll, tillägg och revideringar.

Bilaga 2: Intervjuguide

- Vi kommer att använda pseudonym när vi skriver om dig i vår uppsats. Är det okej att vi i uppsatsen skriver ut din ålder, titel, kön och ämne du forskar i? Är det okej att vi spelar in?

Uppvärmnings/bakgrundsfrågor:

- Vilket område forskar du inom?
- Vilken titel/tjänst?
- Hur gammal är du?
- Hur länge har du varit verksam doktorand/forskare?

Frågor om tillgång:

- Vilken typ av vetenskapligt material, till exempel artiklar eller böcker, behöver du generellt få tag i din forskning?
- Vill du berätta om hur det går till när du ska få tag i digitalt vetenskapligt material till din forskning? (*Komma ihåg att det är mer fokus på källorna än sökningen*)
- Vad tycker du fungerar bra och mindre bra med de här sätten du använder för att få åtkomst till ditt material?
- Vad gör du när du inte kommer åt det du behöver?
(*Eventuellt be om ett konkret exempel på hur du hanterat när de stöter på problem, t ex när var senaste gången det hände, hur gjorde de då?*)
- När betalar du för åtkomst till digitalt material du behöver?

Frågor om legala gråzoner/illegala tillvägagångssätt:

- Känner du att du har koll på vad som är lagligt och inte när du letar digitalt material till din forskning?
- Har du exempelvis använt ResearchGate för att få tag i artiklar eller liknande?
- Har du blivit ombedd att skicka material till någon kollega/annan någon gång? Har du gjort det?
- Har du själv bett en kollega/annan att skicka material till dig? Har du fått det?
 - **Om ja:** Hur resonerade du när du fick eller skickade material på detta sätt?
 - **Om nej:** Hur ser du på de här sätten att få tag i vetenskaplig information?
- Har du hört talas om Sci-Hub eller hashtaggen #icanhazpdf är?
 - **Om ja:** Har du använt dem någon gång? Isåfall varför?
 - **Om nej:** förklara vad det är för något

Sci-Hub:

Sci-Hub är en sökmotor som gör över 58 miljoner akademiska artiklar tillgängliga för nedladdning, vilket ger fri tillgång till material som annars kan vara sig bakom betalväggar. Genom att använda Sci-Hub kan man alltså kringgå upphovsrättsliga regleringar.

Sci-Hubs databas av artiklar har möjliggjorts genom att användare med "äkta" access (framför allt på stora universitet) delat med sig sina inloggningsuppgifter. Över tre miljoner användare finns registrerade.

#icanhazpdf:

#icanhazpdf är en hashtag som används främst på Twitter för att efterfråga vetenskapliga artiklar. Den funkar på sättet att en användare efterfrågar en artikel genom att tweeta titel, DOI, eller annan information, sin mailadress och hashtaggen "#ICanHazPDF". Den som ser tweeten och har tillgång till artikeln mailar sedan denna till användaren. Användaren raderar sedan sin tweet. På så sätt kringgås upphovsrätten.

- Känner du till andra källor av den här typen som vi inte har nämnt? Vilka? Är det något du använder dig av?
- Hur ser du på de här sätten att få tag i vetenskaplig information?
- Känner du till om forskare inom din disciplin använder dessa sätt? Vad tror du är anledningarna till att de används/inte används?
- Finns det starka åsikter åt något håll angående upphovsrätt/illegal delning av publikationer bland dina forskarkollegor? Isåfall hurdana?
- Hur diskuteras det kring den här typen av kanaler som befinner sig inom legala gråzoner inom din fakultet/bland forskare generellt?
- Vet du vad Open Access och /eller Creative Commons är? Vad tycker du om dessa fenomen? Är det något du själv funderat på att använda dig av?

Open Access: Med Open Access menas att vetenskapliga resultat görs öppet tillgängliga på internet. Med vetenskapliga resultat menas i huvudsak vetenskapliga artiklar, avhandlingar och rapporter men även böcker, forskningsdata och metadata ingår. Öppen tillgång betyder att upphovsmannen ger alla rätt att läsa, ladda ned, kopiera och sprida verket i digital form. Skaparen av verket behåller upphovsrätten. Denne måste anges och verket får inte förvanskas.

Creative Commons: Creative Commons är en ideell organisation som vill öka mängden fria kulturella verk och öppet innehåll, bland annat genom att erbjuda upphovsmän passande licenser för konstnärliga verk, texter, bilder, ljud med mera. De har utvecklat ett antal olika licenser som går att välja mellan. Alla licenserna ger allmänheten större rätt att återanvända, modifiera eller sprida verken än vad upphovsrätten i sig eller traditionella licenser ger.

- Det finns en diskussion kring att tillgängliggöra vetenskap fritt även utanför akademien. Hur skulle du ställa dig till att tillgängliggöra din forskning helt fritt?

Bilaga 3: Mailförfrågan till informanterna

Hej [namn]!

Vi heter Nina Einarsson och Fanny Sundman och blev tipsade om att kontakta dig utav [namn]. Vi skriver just nu vår masteruppsats i ämnet Biblioteks- och Informationsvetenskap vid Lunds universitet. Anledningen till att vi kontaktar dig är att vi söker forskare inom olika discipliner att intervjua om hur ni får tillgång till vetenskapligt material.

I vår uppsats kommer vi att undersöka forskares användande av olika informationskanaler för inskaffande av digitalt vetenskapligt material. Här kan alla möjliga informationskällor ingå även sådana som kanske befinner sig inom legala gråzoner.

Vi vill därför intervjua ett antal forskare om hur man gör för att få tag i vetenskapligt material och förhåller sig till de olika digitala möjligheterna som finns idag för att få tag i denna typ av material.

Kan du tänka dig att bli intervjuad om detta? Intervjun tar max en timme. Vi kommer gärna till dig för intervjun, eller den plats som passar dig bäst. Intervju via Skype är även ett alternativ för oss.

Vi är flexibla med tider och datum. Om du har möjlighet att träffa oss får du gärna föreslå en tid då du kan så snart som möjligt.

Du kommer naturligtvis att vara anonym i vår uppsats och ditt deltagande är frivilligt och kan närhelst avbrytas om du skulle vilja det.

Hör gärna av dig om du vill veta mer eller har några frågor!

Allt gott,

Nina och Fanny